

**T.C.
HALIÇ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TİYATRO ANASANAT DALI
TİYATRO YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**YETON NEZİRAY OYUNLARINDA
POLİTİK İZDÜŞÜMLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Ali Atilla ŞENDİL**

**Danışmanı
Prof. Dr. Cevat ÇAPAN**

İstanbul - 2017

T.C.
HALIÇ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

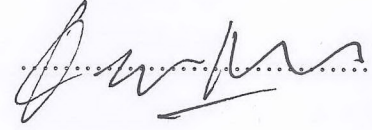
.....TIYATRO.....Anabilim/Anasanat Dalı .....TIYATRO..... Programı Tezli Yüksek Lisans
öğrencisi .....ALİ ATILLA SENDİL..... tarafından hazırlanan
“.....YETON NEZİRAY OYUNLARINDA
.....POLİTİK İZDÜŞÜMLER.....”
adlı bu çalışma jürimizce Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sınav Tarihi : 06/06/2017

(Jüri Üyesinin Ünvanı, Adı, Soyadı ve Kurumu) :

İmzası :

Jüri Üyesi: Prof. Dr. CEVAT SAPAN
Danışman: ISIK.....Üniv. G.S.F. ASD/ABD Öğr. Üyesi

Jüri Üyesi: Prof. MİRAC TOKGÖZ
.....HALIÇ.....Üniv. THOTO ASD/ ABD Öğr. Üyesi

Jüri Üyesi: Prof. SAİM AKÇIL
.....HALIÇ.....Üniv. T.M. ASD/ ABD Öğr. Üyesi

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. AYLAKAPAN ELİCİ
.....HALIÇ.....Üniv. TIYATRO ASD/ ABD Öğr. Üyesi (Yedek)

.....

Jüri Üyesi: Doç. Dr. TUĞBA TÜNA
M.S.G.S.Ü......Üniv. Sahne ASD/ ABD Öğr. Üyesi (Yedek)
Sanatları
G.S.Ü

.....

ÖNSÖZ

Bu çalışma, Yeton Neziray'ın eserlerindeki politik yaklaşımların, Neziray'ın hayatıyla örtüşen noktaları, Yugoslavya' nın parçalanma ve Kosova' nın devlet olma süreci temelinde incelemeyi hedeflemiştir.

Bu noktadan hareketle amaç, 1977 doğumlu Jeton Neziraj'ın oldukça genç denebilecek bir yaşta, bir oyun yazarı olarak, tüm dünyada eserleriyle tanınmasının nedenleri, yaşadığı coğrafya üzerinden; sosyal politik ve ekonomik yönden incelemek, Kosova'nın, Balkanlar'da bir ülke olarak sınır bulması sürecinde, Jeton Neziraj'ın yazarlık yolculuğuna şahitlik etmektir.

Çalışmam sırasında bana destek olan kıymetli hocam, tez danışmanım Prof. Dr. Cevat Çapan'a; bu yaşımda beni yüreklendiren, Prof. Dr. Aysın Candan'a, destekleri ve sabırları için sevgili eşim Gamze ve kızım Yaseminsu'ya; Neziray'ı Türkçeye kazandıran ve röportajların çevirilmesinde bana yardımcı olan Senem Cevher'e ve elbette ki tüm sorularımı en ufak ayrıntıyı atlamamaya çalışarak yanıtlayan, bu tezin sebebi Yeton Neziray'a çok teşekkür ederim.

İstanbul - 2017

Ali Atilla Şendil

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖZET	II
ABSTRACT	III
1. GİRİŞ	1
2. BALKANLAR	3
2.1. Balkanlar'da Osmanlı Etkisi	5
2.2. Birinci Yugoslavya	6
2.2.1. Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı-Yugoslavya.....	6
2.3. İkinci Yugoslavya	7
2.3.1. Tito.....	7
2.3.2. Sosyalist Yugoslavya Federasyonu	8
3. YETON NEZİRAY VE KOSOVA	10
4. ŞEHİR BÜYÜYOR OYUNUNDA POLİTİK İZDÜŞÜMLER	31
5. DÜZENBAZ (ÇOCUK OYUNU) OYUNUNDA POLİTİK İZDÜŞÜMLER	41
5. SONUÇ	49
6. KAYNAKLAR	51
7. EKLER	53
9. ÖZGEÇMİŞ	77

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı : Ali Atilla ŞENDİL
Anabilim Dalı : Tiyatro
Programı : Tiyatro
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Cevat ÇAPAN
Tez Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans Tezi – Haziran 2017

YETON NEZİRAY OYUNLARINDA POLİTİK İZDÜŞÜMLER

ÖZET

Bu tezde, Balkanlar'ın Osmanlı hakimiyetinden başlayarak, Kosova'nın 2008 yılındaki, tek taraflı bağımsızlık ilanına kadar olan süreçte, genel olarak bölgenin siyasi kültürel ve ekonomik durumuna değinilmiş, Neziray'ın içinde doğduğu coğrafyanın etkilerinin, oyunlarındaki karşılıklarının netleştirilmesi hedeflenmiştir. Bu nedenle, Balkan tarihi ele alınmış, Kosova'nın bugünkü sınırları belirlenene kadar olan süreç ve sonrası Neziray'ın oyunları ile harmanlanmış ve nihayetinde, iki oyun üzerinde ayrıntılı çalışmayla sonuca varılmıştır.

Anahtar sözcükler: Yeton Neziray, Balkanlar, Balkan Tiyatrosu, Kosova, Politika, Yugoslavya

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Ali Atilla ŞENDİL
Field : Theatre
Program : Theatre
Supervisor : Prof. Dr. Cevat ÇAPAN
Type and Date of Thesis : Master Thesis – June 2017

YETON NEZIRAY'S TEXTS AND POLITICAL APPROACH IN HIS TEXTS

ABSTRACT

In this thesis, from the Ottoman domination of the Balkans, to the declaration of unilateral independence of Kosovo in 2008, the political cultural and economic situation of the region in general has been mentioned, and the effects of the geography and texts of Neziray have been clarified. For this reason, the history of Balkan was taken into consideration, the current boundaries of Kosovo were blended with the process of Neziray until the time of designation, and eventually, the two texts were concluded with detailed studies.

Key words: Yeton Neziray, Balkans, Balkan Theatre, Kosovo, Politic, Yugoslavia

1. GİRİŞ

Yeton Neziray'ın oyunlarında belirgin bir biçimde görülen sosyoekonomik, sosyokültürel ve sosyopolitik saptamalar ve eleştirilerin, kendi hayatının neredeyse bir yansıması gibi görünse de, temelde Balkanların çoksesliliğinin bir ürünüdür diyebiliriz. Bu nedenle, tarihte biraz geriye giderek Balkan tarihine kısaca bir bakmakta fayda var.

Osmanlı İmparatorluğu, Balkan tarihinde önemli bir rol oynamıştır. Yüzyıllar boyu süren saltanatta asıl sorulması gereken soru aslında şu olmalı: Osmanlı İmparatorluğu bu kadar farklı din, dil ve ırktan gelen milleti, kültürü nasıl bir arada tutabilmişti?

Tezimi oluştururken Balkan tarihine yer vermemin temel sebebi budur. Bu denli benzeş olmamız ve o topraklarda kendimizi bir yabancı gibi hissetmememizin altında da bu yatmaktadır. Mazower, Balkanlar isimli kitabında, 1800'lü Yunanca kaynaklara bakıldığında ve diğer pek çok araştırmada Balkan bölgesi "Türklerin Avrupa toprakları" olarak geçtiğine değinir. Geographie Universelle'de ise şöyle bir tanımlama vardır: "Buraya 19. yüzyılda bile Balkanlar diyen pek yoktu". (Blache P ve Gallois L, 1988:461) Balkanlar, bölge olarak ismini daha sonra alacak ve günümüze kadar bu isim kendini koruyacaktır.

18. ve 19. Yüzyıl boyunca "Balkanlar" yerine kullanılan genel tanım "Türklerin Avrupa toprakları"ydı. (...) 19. yüzyılda Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan, Romanya ve Karadağ ayrı birer devlet olacak, Osmanlı İmparatorluğu ise gittikçe küçülecektir. Gerçekten de 1878 ve 1908 yılları arasında Osmanlılar Balkanlar'da çok toprak kaybeder, ellerinde kalan yerler de Büyük Güçler'in denetimi altına girer. (...) İşte bugün bildiğimiz anlamıyla "Balkanlar" deyişi bu dönemde yaygınlaşmıştır. (Crousse, 1917:21)

Öyle ki, Balkanlar'ın coğrafi konumuna baktığımızda ilk dikkatimizi çeken nokta, Avrupa ve Asya arasında yer almasıdır. Avrupa'ya yakın ama ona ait değil; Asya'ya yakın ama onlara da ait değil. İşte bu çeşitlilik ve arada kalmışlık Balkan insanların yaşamlarını şekillendirmede büyük bir rol oynayacaktır.

Jeton Neziraj'ın kalemindeki kıvraklığın, oyunlarındaki, yerelden tüm dünyanın ilgisini çeken evrenselliğe ulaşması da bu çeşitliliğin ve renklerin dışavurumudur hiç kuşkusuz. Bu noktada, genel olarak Balkanlar çalışmamın başlangıç noktasıdır.

2. BALKANLAR

Balkanlar'ı anlayabilmek için onu salt coğrafi koşulları göz önünde bulundurarak değil; onu var eden güç/güçler ve geçmişini ele alarak incelememiz gerekmektedir. Balkanlar'da yüzyıllar süren Osmanlı egemenliği ve öncesinde Bizans hakimiyeti vardı. Bu bölgede tam anlamıyla tek din ve dil hakimiyeti kurmak çok zordu. Çünkü bölge, dağlık ve dağınıktı.

Ancak tarihsel verilere dayanarak Osmanlı döneminde görece huzurun sağlandığı söylenebilir. Osmanlı öncesinde bölgedeki toplumlar sürekli mücadele halindeydi ve özellikle köylü kesim bundan çok etkileniyordu. Osmanlı hakimiyetiyle beraber, küçük devletler arasındaki gümrük duvarları yıkılarak, Balkanlar bir ticaret bölgesi haline geldi. Nispeten makul vergiler, Balkan köylüsünün Osmanlı'nın rejimini çok kolay benimsemesini sağladı. Şehirlerin sayısı arttı. Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu* adlı eserinde Bulgaristan ve Makedonya'nın üç asır hiçbir yabancı istilasına uğramadığından bahsederek, Osmanlı'nın Balkanlar' a barış ve refah getiren bir rejim olduğunu ve "Osmanlılar Balkanlar'ı birleştirdi" fikrini savunur.

"Edirne ve çevresindeki çekirdek bölgeler hariç Türkçe, Balkanlar'da sadece şehir merkezlerinde kullanılan bir yönetim dili olarak kalmıştır. Saraybosna, Üsküp ve Sofya bir Hristiyan denizinin ortasındaki birer Türk-Müslüman adasıydı sanki." (Filipovic, 1978:305-359)

"Bütün zorluklara rağmen yine de Balkanları'nın büyük bir kısmı Hristiyan olarak kalmış ve Türkçe hiçbir zaman hakim bir dil haline gelmemiştir." (Vryonis, 1975:127) Bu noktada yine Osmanlı'nın dil ve din konusundaki serbestisi devreye girer. Bölge halkları belirgin bir baskıya maruz kalmaksızın kendi dillerinde yazıp çiziyor ve eğitimlerine devam edebiliyorlardı. Ancak, 1479-1912 yılları arasında Osmanlı hakimiyetinde kalan Kosova da, bu süreçte Türkçe genel kültürel dil kimliğine büründü.

Osmanlılar'da "dil" bu şekilde iken, peki "din" kavramı nasıl ilerliyordu? Osmanlı nüfusunun büyük bir kısmı Hristiyan idi. N. Pilipovic, bu rakamın

muhtemelen %80 olduğunu belirtmiş; Müslümanlığın kırsal bölgelere nüfuz ettiği yerlerde bile Türkçe'nin yaygın olmadığına altını çizmiştir.

“Osmanlı yönetimi birbirine paralel ama ayrı din kurumlarına dayanıyordu. Halk cemaatlere bölünmüştü; hahamların, piskoposların ve kadıların her biri kendi cemaatlerinden vergi toplar; kendi cemaatlerinin davalarına, ekonomik ve idari işlerine bakardı. Din, hem cemaatler hem de bireyler arasında sınırlar çiziyor ama hayata karşı ortak bir bakış açısı da getiriyordu.” (Mazower, 2014:99)

Bu ortak bakış açısını Lithgow ‘Rare Adventures’ isimli yapıtında Osmanlı’da eşine az rastlanır bir dini hoşgörüden söz eder ve ‘Osmanlı topraklarında din ve vicdan özgürlüğü vardı’ der. (Lithgow, 2005: 76)

Yine aynı şekilde Halil İnalçık da “Farklı dinlerin mensuplarına bu kadar ayırım yapmaksızın adil davranan bir rejime tarihte bir kez daha rastlanmamıştır” fikrini savunur. Ancak tüm bu ortak görüşlere rağmen Kosova’da durum biraz farklıdır. Roma devrinden beri sürekli olarak sağlanamayan bir düzenlilik sağlanmasıyla beraber, çok önemli doğu-batı ticaret yolları üzerinde bulunması sebebiyle, Osmanlı bölgenin geri kalan kısımlarının aksine yoğun bir devşirme-İslamlaştırma politikasını Kosova’da uygulamıştır.

28 Haziran 1389 yılında yapılan 1. Kosova Savaşı sonucunda Balkanların Türk egemenliğine geçtiği kabul ettirilmiş olmakla beraber, savaş sonunda bir Sırp soylusu olan Miloš Obilić tarafından 1. Murat’ın öldürülmesi, Sırp milliyetçiliği açısından bu savaşı farklı bir boyuta taşır. Bugün Sırp’lar bu savaşı çok önemserler, onlara göre Sırp milliyetçiliğinin ilk filizlendiği gün olarak kabul edilir.

Balkanlardaki tüm ayrışmalar genel olarak milliyetçilik ekseninde şekillenir, Yugoslavya’nın parçalanma süreci, Osmanlı’nın Balkanlardaki hakimiyetini kaybetme sürecindeki nedenlerden farklı değildir.

İrfan Kaya Ülger’ in, ‘Yugoslavya Neden Parçalandı?’ adlı kitabında bu konuya bakışı çok nettir: “Hiç kuşku yok ki, Yugoslavya’daki azınlık sorunları ve milliyetçilik akımı, parçalanmada başat rol oynamıştır.” (Ülger, 2016: 17)

Barbara Jelavich ise Balkan Tarihi adlı 2 ciltlik çalışmasının önsözünde Osmanlı dönemindeki ayrışmaların özünü kısaca şöyle özetler:

“Ulusal isyanlar, Balkan ulusları arasında görece düşük ölçekte işbirliğine dayalı bir şekilde, bireysel temelli olarak gerçekleştirildi. Bununla birlikte, bu müstakil grupların faaliyetleri, bazı ortak özellikleri de paylaştı. Örneğin her ulusal hareket, edebî bir dilin teşekkülünü ve halkın Osmanlı öncesi tarihlerine olan ilgisinin yeniden uyanmasını kapsayan bir yeniden canlanma ile birlikte zuhur etti.” (Jelavich, 2015:VI)

28 Haziran 1389 1. Kosova Muharebesi ile başlayan Osmanlı'nın Balkanlar'daki hakimiyeti, 1699'daki Karlofça Antlaşması ile başlayan toprak kayıplarıyla beraber 1912 yılına kadar sürmüştür.

2.1. Balkanlar'da Osmanlı Etkisi

Osmanlı ile beraber, görece siyasi ve ekonomik olarak sağlanan istikrarın yanında kültürel olarak da gözle görülür bir değişim yaşanmaya başlamıştır.

“18. ve 19. yüzyıllarda, Balkanlar ve genel olarak Osmanlı İmparatorluğu, sadece devlet adamları ile generalleri değil; fakat aynı zamanda, toprak yapısının eşsiz güzelliği, egzotik ve romantik atmosferi dolayısıyla yazarları, şairleri ve ressamı da cezbedi.” (Jelavich, 2015: IX)

Balkanlar'da Osmanlı idaresinin kurulması ile birlikte, bölgedeki bir başka etki de, bölgenin oldukça yoğun göç almış olmasıdır. Osmanlı döneminde Anadolu'dan Türkler, İspanya ve Rusya'dan Yahudiler, Kırım'dan Tatarlar, Kafkasya'dan Çerkezler, Hindistan'dan Çingeneler ve ayrıca Ermeniler Balkanlara yerleşmişlerdir. Bu karmaşık etnik yapı içerisinde düzenin sağlanması elbette kolay değildi; ancak Osmanlı Devleti uzun yıllar boyunca bu düzeni, belli bir serbesti ve halkların belli başlı noktalarda temsil hakları, aynı zamanda yönetim kademesine ortak ederek sağlamıştır.

“Bu heterojen yapı içinde düzen, “millet sistemi” adı verilen yönetim biçimiyle sağlanıyordu. Cemaat üzerinde dini liderin hem eğitimde hem de hukuksal sorunlarda karar verici olduğu sistem, gayrimüslim teb'aya günlük yaşamlarında ve inançlarında serbestlik öngörüyordu. Bu sistemde devletin temel görevi vergi toplamak ve düzeni korumaktı. Reaya konumunda bulunan halklar, askerlik hizmetinden de muaf tutuluyor ve buna karşılık Müslümanlardan farklı olarak vergi ödüyorlardı.

Osmanlı Devleti'nin uyguladığı millet sistemi, Batıda Roma hukukunun devamı olarak kabul edilmiş ve Balkanlardaki Türk yönetimi “Türkokratia” olarak adlandırılmıştır. Bu yönetim içerisinde gayrimüslimlere de devlet idaresinde görev verilebiliyordu. Osmanlı yönetim sisteminde, sadece yükseliş döneminde değil; gerileme ve çöküş evresinde bile, Müslüman olmayan azınlıklar, hiçbir ayrımla karşılaşmaksızın stratejik görevlere gelebilmişlerdir.” (Ülger, 2016:25)

Osmanlı döneminde hemen her alandaki bu serbestiye rağmen kaçınılmaz sonun önüne geçilememiş, 1699 Karlofça Antlaşması ile toprak kayıpları başlamıştır. Süreç içerisinde, çeşitli ayaklanmalar ve isyanların ardından yapılan anlaşmalarla toprak kayıpları çoğalmış; en nihayetinde, 1878 başında imzalanan Ayestefanos Antlaşması ile Balkanlar'da Osmanlı egemenliğine son verilmiştir. Ancak daha sonra

1878'in Temmuz ayında Berlin Kongresinde Balkan devletlerinin sınırları yeniden belirlenmişse de tarafların hiçbirini tam olarak tatmin etmemiştir. “Berlin düzenlemesi, Balkanlar’da istikrar sağlayamamış, sonraki yıllarda patlak verecek Balkan bunalımının ve dolayısıyla Birinci Dünya Savaşı’nın temelini oluşturmuştur.” (Ülger, 2016: 30)

Osmanlı Devleti’nin elinde kalan son topraklar; Makedonya ve Arnavutluk’un paylaşılması ekseninde gelişen Balkan Savaşları (1912-1913), Bükreş Anlaşması ile son buldu. Bükreş Anlaşması Osmanlı Devletini fiziki olarak tamamen Balkanlardan ayırmış; bölgede yeni sınırlar yaratmıştır. Ancak Balkan halklarının ayrışma-birleşme rutini henüz bitmemiştir. “15-16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar, Balkanlarda bulunan Slav halkları, doğuda Osmanlı Devleti’ne batıda ise Avusturya-Macaristan İmparatorluğu idaresine tabi olarak yaşadılar. Birinci Dünya Savaşı sonunda Balkanlarda yeni bir dönem başlayacaktı.” (Ülger, 2016: 31)

2.2. Birinci Yugoslavya

2.2.1. Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı-Yugoslavya

Tarihte ilk kez, 1839 yılında Teodor Pavloviç adlı bir sırp tarihçi tarafından kullanılan Yugoslav kelimesi “Güney Slavlar”, Yugoslavya kelimesi ise “Güney Slavların Yurdu” anlamına gelir. 19. yüzyılın ortalarında Slav aydınları (Kopitar, Karadžiç, Gaj) arasında filizlenen Güney Slav halklarının birlik oluşturma düşüncesi 20. yüzyılın başında Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı’nın kurulmasıyla vücut buldu. Karadağ, Sırbistan, Slovenya, Backa, Dalmaçya, Bosna-Hersek, Hırvatistan ve Banat bölgeleri biraraya gelerek, 1918 yılında, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı adı altında bir devlet kurdular.

“Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, Güney Slav halklarının ilk birlik denemesidir. 1941 yılındaki Alman işgaline kadar sürecek olan bu dönem, Yugoslav siyasal tarihinde “Birinci Yugoslavya” olarak adlandırılmaktadır. Sosyalist temellere dayanan “İkinci Yugoslavya” ise, İkinci Dünya Savaşı sonunda Tito tarafından kurulacaktır.”(Ülger, 2016: 31)

Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı siyasi tarihi kabaca iki döneme ayrılabilir:

1. 1918-1929 Parlamenter Demokrasi Dönemi
2. 1929-1941 Diktatörlük Dönemi

Sırp tahakkümüne dayalı merkezi yönetim her devirde kendini göstermiş, Sırplarla diğer ulus ve etnik gruplar arasında her zaman anlaşmazlıklar çıkmıştır. Bunda, Sırp milliyetçiliğinin, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın resmi ideolojisi olması en büyük etkidir. Kuruluşundan bu yana hiç dinmeyen karışıklıklar ve gerginlikler sonucunda, 1929 yılında “Tek Kral – Tek Devlet – Tek Millet” söylemi benimsenerek, devletin adı Yugoslavya olarak değiştirildi. Dini ve siyasi kimlik taşıyan parti ve dernekler kapatıldı. Her bölgede Sırp'ların çoğunlukta olması gözetilerek, ülke dokuz bölgeye ayrıldı. Böylece diktatörlüğün temelleri atılmış oldu.

Elbette ki bu oluşum karşı tepkiyi de beraberinde getirdi. Sırp egemenliğine karşı tepkiler artarak şiddetlendi. Makedon ve Hırvat milliyetçileri, yasal faaliyetlerinin kısıtlanması sonucunda yeraltında örgütlenmeye başladı. Bitmek bilmeyen eylemler ve başkaldırı 1934 yılının ekim ayında en önemli hamlesini yaptı ve Kral Alexander, Fransa ziyaretinde bir Hırvat milliyetçisi tarafından öldürüldü.

Yabancı sermayenin girişiyle birlikte Yugoslav ekonomisinin canlanması, işçi sayısının artmasını sağlamıştı. 1930'lu yılların ortalarında ulus sorunları ve işçi sayısının artışıyla Yugoslav Komünist Partisi'ne halkın desteği gittikçe artmaya başladı. “1937 yılında, Parti Genel Sekreterliğine, savaş sonrasında kurulacak İkinci Yugoslavya'nın tek hakimi *Josip Broz Tito* getirildi.” (Ülger, 2016: 41) Bu değişimle birlikte aslında bir anlamda Yugoslavya'nın geleceği de değişmiş oldu.

2.3. İkinci Yugoslavya

2.3.1. Tito

Josip Broz, 1892 yılında Sloven bir anne ve Hırvat bir babanın oğlu olarak Hırvatistan'ın Kumrovec köyünde doğdu. Birinci Dünya Savaşı'nda yaralanarak Ruslar'a esir düştü. Marksist Leninist öğretinin temelleri burada atıldı. Daha sonra ülkesine dönerek yasadışı Komünist Parti'nin örgütlenmesini sağladı. Ancak yakalanarak yaklaşık altı yıl hapiste kaldı. Sonrasında Moskova'ya gitti ve iki yıl sonra, 1936 yılında Komünist Parti'yi resmen kurmak üzere Yugoslavya'ya geri döndü. Almanya'nın işgaline karşı direniş örgütleri ve kurtuluş savaşı komitesi kurarak, işgalcilere ve işbirlikçilerine karşı gerilla savaşı başlattı. “Bu dönemde çevresindekilere görev verirken, Tİ-TO Tİ-TO (sen bunu, sen bunu... yap) dediği için adına Tito lakabı eklendi.” (Ramovic, 2016: 160) 1942 yılında geçici bir

hükümet kurdu. Savaş sonunda müttefiklerin de desteğiyle 1945 yılının Mart ayında devlet başkanı seçildi ve ardından 1946 Anayasası ile Yugoslav Federal Halk Cumhuriyeti'ni kurdu.

2.3.2. Sosyalist Yugoslavya Federasyonu

Yeni anayasaya göre, Yugoslavya federe düzeyde altı cumhuriyet ve iki özerk bölgeden oluştu. Sosyalist sistemin ilk yıllarında Stalin uygulamaları taklit edildiyse de bir süre sonra, Yugoslav modeli sosyalizm kendi uygulamalarını öne çıkarmaya başladı. 'Özyönetim' ilk defa teoriden pratiğe Yugoslav sosyalizmi ile aktarıldı. 'Fabrikalar işçilerin, toprak köylülerin' sloganıyla tanıtılan uygulama, Tito'ya göre sosyalizmin 'insani taraflarını' simgeliyordu. Parlamentoda işçilerin haklarını temsilen 'Çalışma Toplulukları Meclisi' oluşturuldu. Ancak Özyönetim, cumhuriyetler ile bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını ortadan kaldıramadı. 1965 yılında geri kalmış bölgelerin kalkındırılması amacıyla yapılan reformların başında, yine Tito dönemine özgün, Özyönetim'in bir uzantısı olarak 'Pazar Sosyalizmi' uygulamaya geçirildi. Amaç, piyasa ekonomisini canlandırmaktı. Genel olarak bunun olumlu etkileri de görüldü ve 1966-67 yıllarında ihracatta önemli artışlar oldu. Fakat yapılan reformlar ekonomik anlamda cumhuriyetlere kendi başlarına hareket edebilme özgürlüğü tanıdı. Bu da milliyetçi eğilimlerin güçlenmesini sağladı. Doğal olarak her cumhuriyet Yugoslavya genelinden çok kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeye başladı. Bölgeler arasındaki ekonomik uçurum belirginleştikçe artan huzursuzluk küçük düzenlemelerle, bölgesel olarak verilen haklarla, Tito'nun ölümüne kadar önemli bir sorun olmadan bertaraf edilebildi. Örneğin, Kosova'daki gösteriler, Arnavutça eğitim veren yeni okulların açılması ve Priştine'de bir üniversite kurulması ile yatıştırıldı.

Ulus sorununa objektif yaklaşması nedeniyle, Yugoslavya'daki istikrarın, Tito ile doğrudan bağlantılı olduğu kesindir. Bunda Tito'nun karizmatik kişiliğinin de payı vardır hiç kuşkusuz. Ancak Tito'nun, Slav uluslarının, kendi ulusal kimliklerinin üzerinde 'Yugoslav' kimliği ile kendilerini tanımlamaları hayali hiç bir zaman gerçekleşmeyecektir. Bu durum bir Yugoslavya sözünde şöyle ifade edilir: "Yugoslavya, altı cumhuriyet, beş ulus, dört dil, üç din, iki alfabe, bir siyasal parti ve sadece bir Yugoslav'dan (Tito) ibarettir."

4 Mayıs 1980'de Tito'nun ölümü, Yugoslavya'da yeni bir dönemin kapılarını aralamış ve Balkanlar'da yeni sınırlara giden kanlı bir yolun başlangıcı olmuştur.

3. YETON NEZİRAY VE KOSOVA

1977 yılında Kosova’da dünyaya gelen Neziray, anne ve babası gibi Kačanik’te doğmuştur. Ailesi ona hayat anlamına gelen Yeton ismini koyar. Kačanik, Makedonya sınırına çok yakın küçük bir kasabadır. Yeton, beş çocuklu bir ailenin üçüncü çocuğudur. Annesi, ev hanımı ve varlıklı bir ailenin kızı, babası ise orta sınıftan gelmekte ve o sıralarda matematik ve ekonomi öğretmeni olarak çalışmaktaydı. Çocukluğunun bir dönemini amcası ile Vataj köyünde geçiren Neziray, ilkokulu bu köyde bitirir.

İlerleyen yıllarda babası tıbbi malzemeler üreten bir fabrikanın müdürü olarak çalışmaya başlar; ancak bu fabrika 90’lı yılların başında Miloseviç’in Sırp rejimi tarafından kapatılır ve yaklaşık on yıl işsiz kalır. Bu yıllar, yalnızca Neziray ailesi için değil; Kosova’daki herkes için çok zor bir dönemdir. Neziray, annesini bu süreçte kaybeder. Savaş bittikten sonra, Neziray’ın babası yeniden çalışmaya başlar. Önce bir dükkan açar; sonrasında küçük bir dikiş fabrikası kurar ve oldukça başarılı bir iş adamı olur.

Dedesini okur yazar olmamasına rağmen, dört oğlunu da okula gönderir. Bu süreç 2. Dünya Savaşı’nın hemen ardından gelmekteydi ve Yeton, dedesinin eğitim konusuna bu kadar önem vermesinin nedenini bilmiyor. Bu yıllarda, çocukları okula göndermenin onları ‘yok etmek’ gibi görüldüğü; din, kültür ve geleneklerinden uzaklaşıp başka bir kültüre ‘entegre’ olacakları düşünülen bir dönemdi. Okula gönderilen çocukların ‘Sırplaşacağı’ düşüncesi hakimdi. Hatta okula giden çocuklara Sırpça aşağılayıcı bir kelime olan ‘shkije’ ismi verilirdi. Neziray, bu algının elbette zamanla değiştiğine özellikle 1970’lerin başında Priştina Üniversitesi’nin kurulması ile olumlu bir yönde ilerlediğine değinir. O zamana kadar, eğitim almak isteyen gençler, genellikle Belgrad, Zagreb ya da Saraybosna’daki okullara giderlerdi. Priştina Üniversitesi Kosova’da ‘genç bilim adamları’ ordusu yaratır ve Yugoslavya halkları arasında nispeten bir eşitlik sağlamış olur.

Yıl 1980. Yaklaşık otuzbeş sene bölgenin en güçlü devleti ve “Bağlantısızlar Hareketi”nin öncülerinden İkinci Yugoslavya’nın kurucusu Tito ölür. Bu dönem

elbette ki Yugoslavya'nın en önemli dönemidir, ancak bir görüşe göre, Tito, her ne kadar milletler arasındaki en güçlü yapıştırıcı gibi görünse de, Yugoslavya'nın dağılmasının ilk tohumları bu dönemde atılmıştır. Neziray, Tito öldüğünde üç yaşındadır ve onun ölümünü bir rüya gibi hatırladığını, insanların üzgün ve sessiz olduğunu söyler. Kendisi ile yaptığım söyleşide (Neziray, 8.3.2016) o yılları şu şekilde anlatır:

“Çoğu insan için Tito büyük bir liderdi. İnsanlar onun ölümüne yas tutuyorlar ve sonrasında ne olacağı konusunda çok korkuyorlardı. Tito, Yugoslavya'nın birliğini ve kardeşliğini simgeliyordu. Böylece, insanlar Tito'nun ölümünden sonra Yugoslavya'nın çökeceğinden korkmaya başladı ve bunun gerçek bir korku olduğunu düşünüyorum. Ölümünden sonra her şey değişmeye başladı. Ancak Tito hayattayken, her şeyin güzel olduğunu söylemiyorum. Kosova, eski Yugoslavya'nın en yoksul iliydi. Kosova'daki Arnavutlar, 'ikinci sınıf' vatandaşlar olarak değerlendirilirdi. Bu yüzden, Tito söz konusu olduğunda, Kosova'daki insanlar farklı görüşlere sahiptiler. Bazıları 'yönetilen' bir diktatör olduğuna inanıyor. Öte yandan Tito zamanında Kosova'nın geliştiğine ve çok ilerleme kaydettiğine inananlar da var. Bence gerçek, ikisinin tam ortası. Şu an, Kosovalı Arnavutların çoğu, Kosova'nın 'yapay' olarak Yugoslavya'nın bir parçası olduğuna ve bir şekilde, onun bir parçası olmakla 'yükümlü' olduğuna inanıyor –ki bence Arnavutluk'un bir parçası olmalıdır. Böylece kendilerini ve Kosova'yı Yugoslavya ile ilişkilendirmek istemiyorlar.”

1981 yılında Kosovalı Arnavutlar Cumhuriyet statüsü talebi ile gösteriler yapmaya başladığında Neziray, dört yaşındaydı. Bu çalışma için kendisi ile gerçekleştirdiğim görüşmede (Neziray, 8.3.2016) o yıllar ile ilgili yorumları ise şöyledir:

“Tabii ki, o gösterileri hatırlamıyorum. Ancak babamın ve amcamın bu gösterileri desteklemediğinden eminim. Onlar 'iyi komünistler' idi ve gerçekten komünizme ve ideolojisine naif bir inanç besliyorlardı. Elbette, daha sonra fikirlerini değiştirdiler. Ancak o zamanlar gösterileri desteklemiyorlar ve katılmıyorlardı. Komünist propagandada, bu gösteriler, Yugoslavya halkının kardeşlik ve birliğine –ki 'kardeşlik ve birlik' komünizmin temel şartlarıydı- yani Yugoslavya'ya karşı onu yok etmek için yapılan gösterilerdi. Babam ve amcam devlet kurumlarında çalıştığı için gösterileri desteklemeyeceği açıktı. Bu gösterileri kamuda çalıştığından dolayı Kosova'da desteklemeyen bir çoğunluk vardı. Onlara destek vermek, işinizi kaybedeceğiniz ve 'ulusun düşmanı' olmanız anlamına gelirdi. Dolayısıyla insanlar bu gösterileri desteklemekten korkuyorlardı. Gerçekte, bu gösteriler Kosova'yı Yugoslavya'nın diğer cumhuriyetleri kadar eşit bir cumhuriyet olarak görmek isteyen öğrenciler ve gençler tarafından organize edildi; diğer uluslar ve Yugoslavya halkı arasında "eşitlik" istediler. Bu gösteriler Yugoslav polisi tarafından acımasızca ezildi ve onlara katılan birçok kişi tutuklandı ve uzun hapis cezalarına çarptırıldı. Yani, bu dönem, Kosova'da "büyük" siyasi değişikliklerin başladığı bir yıl. Hatta kimileri Yugoslavya'nın düşüşünün Kosova'da başladığını söyler. O zamanlar, Yugoslavya'daki tutukluların %80'inden fazlasını Kosovalı Arnavutlar oluşturuyordu. Bir ülkenin o zamanlar 30 milyon nüfusu olduğu düşünülecek olursa, bu oldukça yüksek bir rakam.”

1982 yılına gelindiğinde, Kosovalı Arnavutların Cumhuriyet statüsü talebi ile ilgili protestoları ve gösterileri yeniden alevlendi. Bu süreçte 700'den fazla kişi

tutuklanarak ceza evlerine gönderilirken, Neziray ailesinin politik düşüncelerini değiştirmeleri için hala 'erken' idi ve gösterilerin Kosova halkına hiçbir iyilik getirmeyeceğine inanıyorlardı. Tüm bu gösterilere rağmen hala Kosova nüfusunun %70'ten fazlası Tito'ya, komünizme ve Yugoslavya'ya kalpten inanıyordu. Elbette bu durum, 1980'lerin sonunda Sırp milliyetçiliği baskıları yüzünden değişir.

1984 yılında Neziray, yedi yaşındayken çok şeyi hatırlamasına karşın, diğer çocuklar gibi siyasetten uzak tutuluyordu. Çocukluk yılları onun için diğer çocuklar gibi okula gitmek, oyun oynamak ve okumaktan ibaretti. Neziray'ın bu yıllara dair politik süreçten hatırladığı bir diğer nokta da, babasının ve amcasının etnik grupların bir arada yaşayabileceğine dair inancının olmasına karşın dedesinde aynı inancın olmamasıydı. Dedesinde bu inancın olmamasının nedeni ise muhtemelen geçmişte yaşadığı korkunç deneyimlerdi. Diğer yaşlılar gibi o da Sırplar'a güvenmiyordu. Ancak yıllar geçtikçe Yeton, dedesinin düşüncesinden ayrı hareket edecek ve 2005-2006 sezonunda Arnavut ve Sırp sanatçılarla birlikte 'Sesler' isimli bir tiyatro projesi gerçekleştirecektir.

1985'te yaklaşık kırk yıl parti genel sekreteri olarak ülkesinin liderliğini yürüten Arnavutluk lideri Enver Hoca ölür. Parti çatısı altında, batı ile iyi ilişkiler yürüterek bağımsız bir gidişatı savunan 'Uyumlular', hem iç hem de dış politikada Yugoslav modelinin uygulanmasını isteyen 'Savaşçılar' grubu vardı. Enver Hoca 1945 yılında tüm desteğini savaşçılardan yana kullandı ve yaklaşık bir yıl sonra Ekim ayında ılımlılar merkezi komiteden çıkarıldılar. Her ne kadar bu Yugoslav etkisine karşı itirazlar olsa da, 1947 de alınan 40 milyon dolarlık yardımla Yugoslavya'ya ekonomik bir bağlılık yaratıldı. Tüm bu bağlantının temeli 1941 yılında atılmıştı.

Savaş öncesi Arnavutluk'ta komünist algı ve etki her ne kadar zayıf olsa da küçük bir komünist tabaka bulunmaktaydı. Bu tabakanın ilk temelini oluşturan Batı eğitimi görmüş entelektüellere daha sonra topraksız köylüler ve başka gruplar da katılır. Kendi içlerinde anlaşamayıp sekiz farklı gruba bölünen tabakadaki bu karışıklığı fark eden Tito, 1941 yılının Ekim ayında Duşan Mugoşa ve Mmladen Popoviç'i temsilci olarak gönderir. Bu iki isim beraberinde getirdiği teorisyenler ile Arnavutluk'ta düzenli bir parti oluşturulmasını sağlar. Parti genel sekreteri olarak Enver Hoca atanır ve komünist parti resmi bir nitelik kazanır.

Neziray, çoğu Kosovalı Arnavut için Enver Hoca'nın 'umut' olarak görüldüğünün altını çizerek ve şunları dile getirir (Neziray, 8.3.2016):

“1985 yılında Enver Hoca'nın ölümü ile Kosova'nın nereye ait olacağı konusu tekrar gündeme gelir. Çoğu Kosovalı Arnavut için Arnavutluğa bağlanmak ve onun bir parçası olmak gizli bir dilekti. İnsanlar gizlice Tiran radyo ve televizyonunu takip ediyorlardı. Bu yasaklandı ve eğer polis veya Yugoslavya'nın gizli servisi tarafından yakalanırlarsa, hapisaneye girebilir ve işkence görebilirlerdi. Arnavutluk, Yugoslavya'da sefil bir sosyal ve siyasi durumda yaşanırken, Kosova'daki birçok Arnavut için "ideal ülke" olarak görülüyordu. –ki bu temelde 'romantik' bir bakış açıydı. Ne yazık ki Arnavutluk'taki gerçeklik, Kosova'daki insanların düşüncesinden tamamen farklıydı. Arnavutluk korkunç bir diktatörlük altında yaşıyordu. Kosova savaşında, neredeyse yarım milyon Kosovalı sığınmacı sınırı aştığı ve Arnavutluk'a girdiği 1999 yılında, Avrupa'daki en yoksul ülke olan 'gerçek Arnavutluk'u keşfetti. İnsanlar gerçekten sefalet içinde yaşıyordu. Ancak bugün Arnavutluk tamamen değişti ve büyük bir ilerleme kaydetti.”

Neziray, 1986 yılını, Sırp propagandasının ve büyük çatışma hazırlığının başladığı dönem olarak tanımlar: “Sırlar, Kosovalı Arnavutlar için birtakım propagandalarda bulunuyordu. Bizler için 'terörist' ve 'Kosova'da Sırp kadınlara tecavüz eden tecavüzcüler' olarak önyargılar geliştirmeye başladılar.” Buradaki amaç ise 'Arnavutlar Sırlar'ı Kosova'yı terk etmeye zorluyor' algısını geliştirmek idi.

Bu süreç, Yugoslavya'da bulunan bütün cumhuriyetlerdeki milliyetçilerin uyanmaya başladıkları dönemdi. Özellikle de Sırbistan'daki milliyetçiler kontrolü ele geçirmeye ve seslerini yükseltmeye başlamıştı. O dönemde Kosova % 90 - 91'i Arnavut, % 6-7'si Sırp, % 2 - 3'ü diğer etnik kökenlerden oluşuyordu. Diğer etnik kökenler ise Türkler'i, Romanlar'ı, Boşnaklar'ı ve Hırvatlar'ı kapsamaktaydı. Dolayısıyla bu yıllar, etnik bölünmelerin, özellikle Kosovalı Arnavutlar ve Sırlar arasında daha görünür olmaya ve şekillenmeye başladığı bir dönemdir.

1987 yılı, karşılıklı olarak gösterilerin ve giderek şiddetin arttığı bir yıl olmuştur. Temmuz ayında başkent Belgrad'da Kosova Sırlarına destek amacı ile binlerce Sırp ve Karadağlı'nın yaptığı gösteriye karşın Kosova Arnavutlarının Eylül ayında yaptığı gösteri dört Sırp askerinin öldürülmesi ile sonuçlanır. Federal Savunma Bakanlığı, Kosova'da sıkıyönetim ilan eder ve bu dönemde Sırlar, Kosova ile ilişkisi tamamen keser ve tecrit politikası uygular.

Yeton Neziray, o dönemde 10 yaşındadır; Yugoslavya'nın doludizgin parçalanmaya giden sürecini çok net hatırlar ve o döneme yaşadığı yıllara şu şekilde bakar:

“Bu, Slobodan Miloseviç'in iktidara geldiği ve milliyetçilerin 'Sırları Kosova'dan kurtaracak bir lider' olarak gördüğü bir dönemdir. Onun milliyetçi ve faşist söylemi Sırbistan'da çok sayıda destekçi buldu. Bu yıllarda anti-milliyetçi entelektüellerin

sayısı giderek azalıyorlardı. Neziray ailesi ile Kosova'daydı. Kosova'daki Sırlar, yavaş yavaş 'Kosova'nın sahipleri' olarak gösterilmeye başlandı. Arnavut karşıtı propagandalar artırıldı ve Sırp medyası Arnavutlar'ın Kosova'daki Sırp kadınlara tecavüz edildiği ile ilgili korkunç hikayeler oluşturmaya başladı. Özellikle medya bu konuda çok yıkıcı bir rol oynamıştır. Miloseviç kendisini "Yugoslavya için savaşan" ve "Kosova'daki Sırlar'ın güvencesi" olarak tanıttı. Öte yandan Hırvatistan ve Slovenya, Yugoslavya'da kendileri için bir gelecek olmadığını anlamaya ve bu yüzden yavaş yavaş kendi devletlerini kurmak için hazırlanmaya başladılar. Açıkça görülüyordu ki, Yugoslavya çöküşe doğru gidiyordu." (Neziray, 8.3.2016)

Sırbistan yönetimi ayrılıkçı eğilimleri körükleyeceği kaygısı ile Kosova protestolarını neden göstererek Kosova ve Voyvodina'nın özerkliğinin ortadan kaldırılması ile ilgili çalışmalarda bulunur. Sırlar, Voyvodina'nın başkenti Novi Sad'da Miloşeviç'in yönlendirmesi ile büyük bir gösteri yaparlar. Amaç, Voyvodina halkının, özerkliğin kaldırılmasını istediği yönünde bir algı yaratmaktır. Sırlar'ın gösterileri sonucunda Voyvodina'da komünist parti istifa etti. Aynı yöntemle Sırbistan yönetimi Kosova'yı ikna etmek niyetindeydi. Bu operasyona Arnavutlar çok sert tepki verdiler ve Priştine'de 100.000 kişinin katıldığı bir gösteri yaptılar. Yine bir karşı gösteri ile buna cevap veren Sırlar 1.000.000 kişi ile Belgrad'da Kosova Sırları ile dayanışma gösterisi yaptı. Karşıt görüşlü üyeler Kosova Parti Örgütü'nden ihraç edildi ve Sırlar'ın denetimine geçen Kosova Parlamentosu, 23 Mart 1989 tarihinde otonomi statüsüne son verdi.

Neziray, o yılları şu şekilde özetlemektedir:

“1989 yılı Sırbistan'ın özerkliği iptal ettiği ve politik olarak Kosova'yı kendine bağladığı bir dönem oldu. 1974 Yugoslav anayasasına göre, Kosova'nın Yugoslavya'nın anayasal bir vilâyeti olduğunu hatırlamak zorundayız. Dolayısıyla anayasalara göre Kosova, 'özerk bir vilayet' olarak adlandırılmasına rağmen 'Cumhuriyet' in tüm yargı alanlarına sahipti. Miloseviç'in Sırp rejimi, Kosova özerkliğini zorla kaldırarak, Kosovalı Arnavutlara, Kosova'da istenmediklerine dair açık bir mesaj gönderiyordu. Bu durum Kosova'da büyük protesto, gösteriler ve grevlere neden oldu. Protestolara Sırp ve Yugoslav ordusunun cevabı çok sertti. Çok sayıda protestocu öldürüldü, binlerce kişi hapisaneye gönderildi. Kosova'da yaşam kötü anlamda çok değişti. Sırp tankları ve askeri gruplar Kosova'ya girdi ve bu Arnavutlar tarafından askeri ve politik bir işgal eylemi olarak görüldü. Kosova'ya giren Sırp polisi ve askerinin arabalar, tanklar vs ile oluşturduğu abluka hala gözlerimin önünde. Kosovalı Sırlar, onları çiçeklerle karşıladı; Arnavutlar ise işgalciler olarak görülüyordu. Sırp polisi ve ordu tarafından desteklenen Sırp milisler, güçlerini göstermeye ve Kosova'nın kontrolünü ele geçirmeye başladılar.” (Neziray, 8.3.2016)

1990 yılına gelindiğinde Kosova'nın yeni siyasi partileri, Yugoslavya genelindeki seçimleri protesto eder. Bütün bunlar Kosova tarihinde dramatik değişikliklerdir. Siyasi çoğulculuğun yaklaşması ve eski Yugoslavya'nın 'çöküşünün' başlaması anlamına geliyordu. Kosova'da, Lidhja Demokratike e Kosovës - LDK (Kosova Demokratik Ligi¹) siyasi bir partiden çok daha fazlasıydı. Kosovalı

Arnavutları Sırp rejiminin baskı ve şiddetine karşı barışçıl direnişle harekete geçiren bir ulusal hareketti. Aynı süreçte başka siyasi partiler de ortaya çıkar ancak LDK ana partidir ve toplam Kosova nüfusunun % 95'i tarafından desteklenmektedir. Çok sayıda entelektüel ve yazar parti başkanı olarak İbrahim Rugova'nın seçilmesi için çalışır. Bu aydın gruplarından en önemlileri, Kosova Felsefeciler ve Sosyologlar Birliği ile Kosova Yazarlar Birliği'dir. Kosova Yazarlar Birliği'nin başkanı İbrahim Rugova, daha sonra Kosova Cumhuriyeti'nin devlet başkanı seçilecektir. Rugova, yeni Kosova ve 90'ların barışçıl direncine öncülük eden bir sembol haline gelmiştir. Özellikle, hem ABD ile hem de güçlü Avrupalı liderlerle iyi ve güvenilir ilişkiler kurmak için büyük çaba sarf etmiştir. Roma'da Papa ile iyi ilişkiler kurarak, onunla tanışacak birkaç Balkan liderinden biri olmuştur. Rugova'nın bir katolik olduğu söylenmiştir ama bu resmi olarak hiç ilan edilmemiştir. Bu söylenti ile Kosova'da Hristiyan değerlerin teşvik edildiği açıktır. Bu durum, bir anlamda Kosovalı Arnavutları Müslüman köktenci olarak sunmak için ısrarcı olan Sırp propagandasının karşısında da durmaktaydı. Aslında Bosna Savaşı ve daha sonraki Kosova Savaşı 'Avrupa'da İslamcılığa Karşı Mücadele' olarak sunmak istedikleri bir Sırp propagandasıydı. Bu propaganda elbette çok etkili olmuştur. Bilindiği üzere, Bosna'da 120.000 Boşnak Müslüman, Sırp Askeri ve Paramiliter Kuvvetler tarafından öldürüldü. Uluslararası güçler Bosna'daki Sırp silahlı kuvvetlerini önlemek ve karşı çıkmak için çok geç kalmıştır. Kosova'da ise müdahale tam tersine çok hızlı gerçekleşmiştir. İnsanlar, bunun çoğunlukla Rugova ve şiddet içermeyen direnci teşvik eden pasifist felsefesinin sayesinde olduğuna inanıyorlardı.

Ayrıca 1990 yılı Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti'nin parçalanması sürecinin son dönemecidir. Bu dönemde Yugoslavya Komünist Partisi'nin tekeline son verilmesi ile birlikte etnik temelde onlarca parti kuruldu. Bu yılda da Kosova'da gösteriler devam etmektedir. Mart ve Nisan aylarında yapılan gösterilerde sarın gazı kullanılır ve 7.421 kişi bu kimyasal gazla zehirlenir. İster istemez yazarın çocukluğu ve yaşamı onun yazım sürecini etkilemiştir. Buna en iyi örneklerden biri de yazarın; "Okula giden çocukların zehirlendiği o olayları çok iyi hatırlıyorum. Hatta bu anımı kısa bir süre önce 'Kosovalı Peer Gynt' oyunumda yazdım. Bütün çocuklarda aynı belirtiler vardı, hepsi zehirlenmişti; kız kardeşim de dahil" cümleleridir. Yaşadığı bu dönemin etkisi Kosovalı Peer Gynt oyununa şu şekilde yansır:

"Sokak, gözyaşı bomba kapsülleri, boş mermi kovanları, soğan vs. ile doludur. Gaz yavaş yavaş yok olur. Anne ve yanında Peer girer.

ANNE Neden bu kadar uzak olduğunu söylemedin?

PEER O kadar da uzak değil anne! Geldik sayılır, önüne bak.

ANNE Ne kötü bir gaz kokusu! Eğer baban bu gösterilere katılmaya devam edecek olursa, ciğerleri iflas edip ölecek. Ona kaç kere söyledim ama beni dinlemedi ki! Bugün yine gitti. Cebine soğanları doldurup, çekip gitti. Hava öldürücü, soğan ne yapsın?

PEER Neden soğan? Bir türlü anlayamıyorum. Bak işte, sokağın her yerinde soğan var.

ANNE Soğan gözleri sulandırır, gözyaşı da gözdeki zehiri temizler. Çok aptalca. Çünkü bu gaz insanı öldürür. Ne kadar keskin baksana. Soğan ne yapsın? Geldik mi? Yoksa bu hava beni öldürecek.” (Neziray, 2016: 12)

Parçalanma / bölünme sürecinde, Sırlar tarafından askere alınma korkusuyla Avrupa’ ya kaçan gençlerin durumu, mülteci sorunu ekseninde kendine yine aynı oyunda yer bulurken, bir yandan da Avrupa’nın mültecilere bakış açısı irdelenir:

İşte şeytanın ta kendisi! Onu çok iyi tanırım. Ya onu öldürün ya da ömür boyu hapse atın. Sakın ola ki onu serbes bırakmayın. O hem tehlikeli hem de merhametsiz. O bir yabancı. Bırakın acı çeksin, tıpkı benim çektiğim gibi. Ah, ne kadar acı çektim. Tanrı aşkına sakın onu serbest bırakmayın. Serbest kalırsa diğer dürüst insanları da soyar; annelerinize, kızlarınıza tecavüz eder. Onu ya öldürün ya da hapiste çürüsün. Ya da kendi memleketine gönderin. Bırakın geldiği yerde onun boynunu kırsınlar. Onu bir aslanın kafesine atın, öldürün onu, o çok tehlikeli. Buralarda bizim böyle gaddar insanlara ihtiyacımız yok. Almanya onları besler barındırır. Onlar ne yapar? Bizi soyup tecavüz eder. Lütfen, beni dinliyormusunuz? Size beni nasıl dövdüğünü anlatıp vücudumdaki morlukları göstereyim mi? İki tane kocaman çürük var, daha hala geçmedi, göstereyim isterseniz. Bakın burada, görüyormusunuz? Beni dinliyormusunuz siz? Öldürün onu veya hapishaneden hiç çıkmasın. Ya da bu katil Müslümanı kendi kirli memleketine gönderin. Belki Müslüman da değildir ama ne fark eder? O çok tehlikeli bir suçlu. Türkiye’ ye ya da Hindistan’a gönderebilirsiniz. Ya da bu köpek hangi cehennemden geldiyse oraya! Öldürün onu, öldürün. (Neziray, 2016:41,42)”

Aslında Neziray, Avrupa’nın ya da Avrupalının bakış açısını ve politik tavrını çok net olarak oyunun başında yer vermiştir. Oyun karakterleri dokuz kişi olarak belirlenmiştir. Peer, Anne, Baba, Bac, Polis, Memur, Avukat, Yaşlı Kadın, Küçük Peer. Ancak oyun ilerlediğinde, aynı isim altında karakterlerin farklılaştığını görürüz. Neziray, oyunun başına koyduğu notlarda bu konuya şöyle açıklık getirir:

“Oyundaki bazı karakterler, örneğin Memur karakteri, farklı sahnelerde, farklı durumlarda karşımıza çıktığı için farklı karakterler olması gerektiği düşünülebilir. Mesela, İsveçli Memur, Alman Memur, Hapishane Memuru. Ne var ki, aralarındaki inanılmaz benzerlik sebebiyle, ortak bir isimde birleşmektedirler: Memur. Aynı yöntem, Yaşlı Kadın karakterinde de kullanılmıştır. Birinin İsveç’te, diğerinin Almanya’da yaşaması dışında bu iki kadının arasında ne fark olduğunu ancak Tanrı bilir! Hatta ikiz bile olabilirler.” (Neziray, 2016:10)

Yeniden 7.421 kişinin sarin gazıyla zehirlendiği olaylara dönecek olursak; Yeton, bu olayı, çocukların bilinmeyen bir zehirle zehirlendiği çok gizemli bir olay zinciri olarak anımsar ve bu olayın herkes için çok travmatik bir deneyim olduğundan bahseder. İnsanlar bunun Sırp tarafından halkı korkutmak, kaos ve panik yaratmak için olduğunu biliyordu. Ancak Sırp Medyası bu olaya çok farklı bir açıdan yaklaşmış ve bunu tüm dünyaya bir anti-propaganda şeklinde sunmuştur. Zehirlenen çocukları ‘Arnavut milliyetçilerinin bir senaryoya göre hareket eden iyi aktörler’i olarak tanımlamışlardır.

Sarin gazı saldırısına karşı yapılan protestolara katılanların çoğu öğrenciydi. Yeton Neziray, bu gösterilere ailesi ile beraber katılıyordu. Neyi protesto ettiğini pek net olarak bilmesede işin içinde bir çeşit ‘heyecan’ ve bir şeylerin hızla değişeceğine inanması onu diğerleri ile beraber sokaklara döküyordu. İnsanlar, yaşanan olayların geçici olduğunu ve çok yakında özgürlüklerini elde edeceklerine dair çok iyimserdiler. Ne yazık ki, gerçeklik farklıydı.

1991 yılında gerçekleşen referandum, % 99 Kosova'nın bağımsızlık kararı ile sonuçlanır. Kosova'nın Yugoslavya'dan ayrılması ve Kosova'nın bağımsızlık referandumu Kosovalı Arnavutlar arasında büyük destek gördü. İnsanlar coşku içinde değişimin hızlı olacağına inanıyorlardı. Bu referandum bir çeşit ‘ulusal birleşme’ idi, bir çeşit ‘ulusal uyanış’. O dönem Kosova’da insanlar birbirine çok güçlü bir şekilde bağlıydı, dayanışma duygusu çok yüksekti. İnsanlar yoksul ailelere yardım ediyordu ve bu bir ‘vatansever davranış’ olarak değerlendiriliyordu. Ortak düşmanın Sırp rejimi olduğu açıktı; bu nedenle, tüm güçler ve enerjiler ‘ulusal özgürlük ve bağımsızlık ülküsüne’ ulaşma ve destekleme yönündeydi.

1991 yılının Haziran ayında Slovenya ve Hırvatistan bağımsızlığını ilan eder. Hırvatistan ve Slovenya'nın Yugoslavya'dan ayrılacağı beklenen bir şeydi. Hem Slovenya hem Hırvatistan, Kosova'yı çeşitli siyasi koşullarda destekliyorlar; Kosova'da yaşanan Sırp şiddetine karşı çıkıyorlardı. Sloven ve Hırvat liderler, o dönem için Kosova’da büyük sempati uyandırdı.

1991 yılında Yugoslavya’da iç savaş başlar. Savaş öncesinde irili ufaklı çatışmalar olmakla beraber savaşın başlamasında Almanya’nın tutumu önemli bir rol oynar. Almanya, 23 Aralık 1991’de, ülkelerin tanınma kriterlerine uyup uymadığına bakmaksızın Slovenya ve Hırvatistan’ın bağımsızlığını tanıdı. Bunu yapmasındaki ana neden, Yugoslavya topraklarından gelecek olan göç dalgasını durdurma düşüncesi idi. Ayrıca, bağımsızlığı tanınmış bir devlete karşı Sırpın saldırıya

geçmeyeceğini iddia ettiler ama öngörülerini düşündükleri yönde ilerlemedi ve çatışmalar yoğunlaştı. Yugoslav ordusu ve Sırp paramiliter güçlerini oluşturan çetnikler kitlesel etnik imha eylemlerine başladılar. Birleşmiş Milletler'in gözetiminde Ocak 1992'de imzalanan ateşkese kadar 10.000'den fazla insan yaşamını yitirir. Bu süreç sonrasında Yugoslavya ordusu da içinde barındırdığı etnik farklılıklar doğrultusunda parçalanmaya başlar. İç savaş başladığında, Yeton ve ailesi Kosova'dadır.

'Hepimiz şaşkınlık içindeydik ve çoğu insan bunun gerçek olduğuna inanamıyordu. Bosna Hersek ve daha sonra Hırvatistan'dan gelen korkunç video görüntülerini hala hatırlıyorum. Ama yine de, pek çok kişi bu savaşın bir gün Kosova'ya geleceğine inanmadı. Aslında, o dönemde Sırbistan'ın Kosova'yı savaşa dahil etme eğilimi vardı. Ancak savaşta yeni bir cephe açması nedeniyle gücünü kaybetmeye başladı. Buna rağmen, Rugova savaş istemedi. Körü körüne, özgürlük ve bağımsızlığın 'barışçıl bir direniş' ile birlikte uluslararası topluluğun, özellikle ABD'nin desteğiyle geleceğine inanıyordu. Bu, Arnavutlar ve Sırlar arasındaki büyük ayrımın artık çok somut olduğu bir dönem. Priştina'da bazı sokaklarda sadece Sırlar yürüyebilir ve Arnavutlar oraya giremezdi. Temelde her şey etnik çizgilerle bölünmeye başlamıştı.' (Neziray, 8.3.2016)

1992 yılında bağımsızlığını ilan eden ülkeler diğer ülkeler tarafından kabul edilir. Slovenya'nın ayrılması ile birlikte artık Yugoslavya'nın varolmadığı açıktır. Ardından diğer cumhuriyetler de bağımsızlıklarını ilan etmeye başlar. Tüm Cumhuriyetler hemen uluslararası düzeyde tanınırken, Kosova'da durum çok farklıydı. Çünkü Kosova'nın eski Yugoslavya'daki siyasi statüsü net değildi, çok karmaşıktı. 1991'deki Kosova'nın bağımsızlık referandumu sadece 'resmi' bir adımdı; ancak uluslararası siyasette hiçbir etkisi yoktu.

1991 ve 1992 yılında Kosova'da gösteriler artık günlük hayatın bir parçası haline gelir. "Kosova'da, o dönemde sık sık protesto ve gösteriler yaptık. Bunlar artık günlük hayatımızın bir parçası haline gelmişti. Hangi yıl olduğunu tam hatırlamıyorum ama o dönemde ilkokulda bazen dersleri durdurup protesto için sokaklara giderdik." (Neziray, 8.3.2016)

Bu dönem, her şeyin çok politize olduğu bir dönemdi. Neziray'ın 90'larda çok da normal bir çocukluğu olmadı. Okulda önce Arnavutça eğitim aldı. Fakat, dördüncü sınıftan itibaren Sırpça ve İngilizce öğrenmeye başladı. O günlerden birinde, Sırp öğretmenleri sınıfa girdiğinde diğer çocuklarla beraber ayağa kalktı ve herkes dışarı çıktı. Böylece okulda Sırpça öğrenmeyi boykot etmeye başladılar. Kosova'daki tüm diğer Arnavut okullarında olduğu gibi. Diğer yandan Kosova'daki Sırp çocukları, eğitimlerini Sırpça yapıyorlar ve Arnavutça öğrenmeleri için herhangi

bir zorunlulukları bulunmuyordu. Bu oldukça büyük bir çelişkiydi. Çünkü Kosova nüfusunun yaklaşık % 90'ını oluşturan Arnavutlar ile beraber yaşıyorlardı.

Bu süreç, Miloşeviç rejiminin daha saldırgan hale geldiği ve sivillere karşı şiddetin arttığı bir dönem oldu. Sırp polisini Arnavutlar'ı sokak ortasında yakalayıp uluorta dövmesi gayet normal bir şeydi. 1992-1993 yıllarında Kosova'da, Sırp polisi Arnavut çocukların okula girmesini yasakladı. "Ortaokulun ilk haftası, bir sabah Sırp polisi okul kapısında bizi bekliyordu; okula girmemize izin vermediler. Okula hiç giremedik. Durum, Kosova'da neredeyse bütün şehirlerde aynıydı." (Neziray, 8.3.2016)

Bunun sonucunda, Kosovalı Arnavutlar, eğitim ve onun tüm idari yönlerini - bir bakıma - yasadışı olarak örgütleyen ve dev bir yapı olan 'paralel eğitim sistemi' ni yarattılar. Bunun sonucunda, Neziray, orta öğrenimini ve üniversitenin iki yılını kamu binalarında değil; özel evlerde, kiliselerde, bodrumlarda, tarlalarda ve hocaları ile nerede buluşabiliyorsa orada tamamladı. Öğretmenler, çok küçük maaşlar alıyorlar, hatta çoğu zaman bir şey almıyorlardı. Yani, iş tamamen gönüllülük esasına dayalıydı.

Kosova'da askeri işgal dönemi idi ve hayat dayanılmaz halde idi. İnsanların % 90'ı işsizdi ve yoksulluk çekiyordu. Buna rağmen Arnavut halkı Kosova'da yaşamaya devam etmek istiyordu. Bu, 'vatansever bir eylem' olarak kabul edilmişti. Zira Sırp rejiminin amacı, Kosovalı Arnavutları Kosova'yı terk etmeye zorlamaktı. Böylece Kosova'yı daha kolay kontrol edebileceklerdi. O yüzden Sırp bir tür 'barışçıl etnik temizlik' konusunda ısrarcıydı. Birçok Arnavut genç Kosova'yı terk etti ve Avrupa'ya kaçtı. Kosovalı Arnavut gençlerin Avrupa'da kendilerini bir şekilde var etme çabalarına Kosovalı Peer Gynt oyununda da değinilmiştir. Bu kaçışın nedeni, Sırp askeri güçleri tarafından askere alınmamak; Bosna Hırvatistan savaşında savaşa gönderilmemektir.

Kosova'da insanlar Bosna'daki savaştan çok endişeliydi. Birçok Kosovalı Arnavut, Sırp askerinin katliam ve etnik temizliğine karşın Bosna ve Hırvat halkının yanında savaşmaya başladı. Bosna'da yaşananlar bunun Kosova'da da gerçekleşeceği yönünde açık bir mesajdı. İnsanlar şunu söylüyorlardı: 'Sırp, aynı dili paylaştıkları Boşnaklara bunu yapıyorlarsa, Arnavutlara neler yapacaklarını hayal edin, biz onlarla hiçbir şey paylaşmıyoruz.'

11 Temmuz 1995 tarihinde Sırp ordusu Kosova'ya girer. Bu yıl Bosna savaşının sona erdiği yıldır. ABD'nin Dayton kentinde bir askeri üste bir araya gelen Bosna Hersek Devlet Başkanı Aliya İzzetbegoviç, Hırvatistan Devlet Başkanı Franjo Tudjman ve Yeni Yugoslavya Federal Cumhuriyeti Devlet Başkanı Slobodan Miloseviç 14 Aralık 1995 tarihinde savaşı bitiren mutabakata imza attılar. Bosna Savaşı'nı sona erdiren Dayton Antlaşması, Kosovalı Arnavutlar için kesinlikle bir umut teşkil etmiyordu. Çünkü Kosova'dan hiçbir şekilde söz edilmiyordu. Kosovalı Arnavutlar, Kosova'nın bu anlaşmanın bir parçası olmasını ve Kosova için bir takım siyasi çözümlerin olacağını umuyordu ama sonuçta bu olmadı.

Sırp rejiminin baskısı Kosova'da daha da sertleşir. Artık giderek daha fazla insan, İbrahim Rugova'nın barışçıl direnişine karşı eleştirel bakmaktadır. Siyasi bir mahkum olan Adem Demaçi, yazar ve entelektüel Rexhep Qosja, Kosova'daki Rugova'yı ve liderliğini eleştiren diğer politikacılar ve entelektüeller arasında yer almıştır. Çoğunlukla İsviçre ve Almanya'ya kaçan kosovalı gençler, Kosova'da yasadışı bazı grupların desteğiyle Kosova'daki askeri direnci planlamaya başlayıp Ushtria Çlirimtare e Kosovës (UÇK)' yı kurdular. UÇK, uluslararası alanda Kosova Kurtuluş Ordusu (KLA) olarak bilinmekteydi. Bu yasadışı askeri örgüt 1996 yılında Sırp polis devriyelerine askeri saldırılar düzenlemeye ve Sırp polis karakollarına bombalar atmaya başladı. Başta gerçek anlamda bir yeraltı örgütü olan UÇK, 1996 yılı sonunda kamu alanlarında kendini gösterir. 'Onları gerçekte gördüğümüzde nasıl heyecanlandığımızı anlatamam.' (Neziray, 8.3.2016)

Bu dönemde Neziray, Kosova'dan kaçır ve 15 ay kalacağı Almanya'ya gider. Bu yolculuğu yasal olarak Kosova'dan Macaristan'a; daha sonrasında ise Macaristan'dan Slovakya ve Çek Cumhuriyeti üzerinden Almanya'ya yasadışı yollardan yapar.

"18 yaşındaydım. Temel eğitimimi bitirmiştım ve kesinlikle Kosova'da bir gelecek göremiyordum. Ne yapacağımı bilmiyordum! Eğitim? Ama ne eğitimi? Tıp alternatif bir seçenektir, ancak şans eseri kabul edilmemiştım. Dolayısıyla, Almanya'da biraz para kazandıktan sonra geri dönmeyi, tıp ya da başka bir alanda çalışmayı düşünüyordum. Fakat bu dönemde tiyatro düşünmüyordum. Aslında, tiyatro ile ilgili pek bir şey bilmiyordum, ya da dürüst olmak gerekirse, hiçbir şey bilmiyordum. Ara sıra bazı naif şiirler ve kısa öyküler yazıyordum ama bunlar gerçekten anlamlı şeyler değildi." (Neziray, 8.3.2016)

Neziray, 15 ay boyunca Almanya'da kalır; çoğunlukla her türlü inşaat işinde çalışarak para kazanır. O zamanlar, biraz keman çalan Neziray'a bir arkadaşı, Köln şehrindeki bir Arnavut tiyatro grubundan ve bir tiyatro oyunu hazırladığından söz

eder. Arkadaşı, tiyatro grubunda hem rol alacak hem de keman çalacak birini aradığından bahseder. İsmail Kadare'nin bir romanından uyarılma olan 'Chronicle in The Stone' üzerinde çalışmakta olan tiyatro grubuna katılır ve küçük bir rol oynar. Neziray, bu rol sayesinde tiyatro ve sahne ile ilk kez tanışır. Bu tanışma, Neziray'ın geleceğinde önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Bir süre sonra, Yeton hasta olan ve çocukluğunun bir bölümünü beraber geçirdiği amcası Rizah'ı ziyaret etmek için yasadışı yollardan Kosova'ya geri döner. 'Amcam, çok hastaydı. Ona kısa süre sonra baktıktan sonra onu kaybettim.' (Neziray, 8.3.2016)

Hastahane, bir başka hastanın, Sanat Fakültesi'nde profesör olan kardeşi ile tanışır. Onun yönlendirmesi ile Tiyatro ve Film Bölümü'nde yeni açılan dramaturji için başvuruda bulunur ve yedi öğrenci ile beraber kabul edilir. Neziray, çok mutludur ve büyük bir ciddiyetle çalışmaya başlar. Günde en az 100 sayfa okumuyorsa o günü kayıp olarak düşünür. Bulabildiği her şeyi okur. Öte yandan, o dönemde edebi anlamda sınırlı bir Arnavut edebiyatı vardır. Bu yüzden çok sınırlı olan Sırpçası ile zaman zaman Sırp kitaplarını da okuyup anlamaya çalışır. Okulda verilen eğitim doğrultusunda çok sayıda film senaryoları ve tiyatro oyunları yazmaya başlar. Kendi deyimi ile 'Başlangıçta bu eserlerin kalitesi çok zayıftı' ancak yoğun bir eğitim programı içerisinde gitgide yazma yeteneği gelişir ve güçlenir.

1997 yılına gelindiğinde yazar 20 yaşındadır. Bilindiği üzere, 7-20 yaş arası ego gelişiminde en önemli dönemdir. Bu dönemde gelişen ego ile birlikte, verilen mesaj süzgeçlerden geçirilerek istendiği gibi algılanmaya başlanır. Bu noktada hayatının 7-20 yaş arasını özetlemesini istediğinde şu cevabı vermiştir:

'İyi günler' ve 'korkunç günler' gören bir kuşağa aitim. Çocukluğumun ilk zamanları oldukça mutlu geçti. Ailem ve amcalarım beni özenle ve sevgiyle yetiştiriyorlardı. 90'lı yıllarda yaşanan siyasi değişiklikler, bizim nesli de değiştirdi. Daha hızlı büyüdük. Ne olduğunu önemsemeyen, mutlu yaşayan naif çocuklar gibi olmamız mümkün değildi. Aksine, neler olduğunu anlamak ve ciddiye almak zorunda kaldık. Zorla yetişkin olduk. Gösterilerle, göz yaşartıcı gazla, zehirle, polis tarafından dövüldük. Geleceği olmayan ancak özgürlüğe inanan güçlü bir nesil olarak yetiştirildik. Çok gurur verici bir nesildik. Çünkü çalışmalarımızla, eğitimimizle, protestolarımızla; Ülkemizin özgürlüğüne doğrudan katkıda bulunduk. Ve biz, "özgürlük" sözcüğünü bir metafor olarak değil, somut anlamıyla yaşayabilmek için çabalıyoruz. Çünkü özgürlüklerimiz elimizden alındı. Çocukluk döneminden bahsederken, duygusal ve nostaljik olma eğilimindeyim biliyorum. Ama biz gerçekten cesur nesildik. Özgürlüğün olmadığı bir yerde özgürlüğün hayalini kurarsınız. Geleceğim ile ilgili ne beklediğimi bilmiyordum, geleceğimi hayal bile edemiyordum. Ancak bu, tiyatrunun yaşamıma girmesi ile değişti. (Neziray, 8.3.2016)

1998 yılında savaş, ilk olarak Kosova'da kendini Drenica adlı bir bölgede gösterir. Yazar, bu süre içerisinde Priştine'de eğitimine devam etmektedir. Bu dönem iletişim kaynaklarının çok sınırlı olduğu bir dönemdir. Sadece Drenica'da değil; o yıllarda Priştine'de yaşamak da kolay değildir. Sırp polis kontrol noktaları ve devriyeleri her yerde bulunmaktadır. 'Akşamları tiyatroya gitmekten korkuyorduk. O günlerde, Sırp silahlı grupları oyunculuk öğrencisi Adriana Abdullahu'yu öldürdü. Çok yetenekli ve umut verici bir oyuncuydu.' (Neziray, 8.3.2016)

Aynı dönemde Arnavut tiyatrosu işgal edildi ve Miloseviç rejimi tarafından ele geçirildi. Bütün Kosova'da, hala özgür olan ve düzenli olarak Arnavutça oyun oynayan tek bir tiyatro vardı. Priştine'deki Dodona Tiyatrosu çocuklar ve gençler için temsiller veriyordu. Dodona Tiyatrosu'nun özellikle 90'larda çok ilginç bir geçmişi vardı. Savaştan sonra Neziray, bu tiyatro için çok tanınmış bir Kosovalı entelektüel Shkelzen Maliqi ile birlikte bir monograf yazmak için davet edilir. Dodona Tiyatrosu, günümüzde artık 'Direniş Müziği' ismi ile anılmaktadır.

Bazı öğrenciler eğitimlerini yarıda bırakarak Kosova Kurtuluş Ordusu'na (KLA) katılmaya başlar. Oyunculuk öğrencisi olan arkadaşı Xahladit Kurtaj, köyüne savaşmak için gider ve birkaç ay sonra savaşta öldürülür. Miloseviç askeri eylemlerine başlamıştır; sivillere saldırır ve evlerini yakar. 'Aslında, Bosna'dan biliyoruz ki, Sırp askeri güçleri çok zalim idi.' (Neziray, 8.3.2016)

Miloseviç'in Fransa Rambouillet'teki anlaşmayı imzalamayı reddetmesi ve sivil halka olan şiddetin artması NATO'nun Sırp kuvvetlerine müdahalesine kapı açmıştır. Açıkça görülmektedir ki, NATO Sırbistan'a müdahale ederse, Miloseviç de altında kalmayarak Arnavut sivillerden intikam almaya başlayacaktır. Neziray da diğer birçok öğrenci gibi savaşın son aylarını ailesi ile birlikte mülteciler ve KLA ile geçirir.

Kosova Savaşı'nın sonuçları çok açık ve nettir. Yaklaşık 12.000 Kosovalı Arnavut öldürülmüş, yaklaşık 5,000 kişi kaybolmuş ve birçok kadın tecavüze maruz kalmıştır. Kosova'nın yaklaşık üçte biri; şehirler, köyler yok edilmiş ve yakılmıştır.

Bu süreçte bir çok Arnavut gibi Neziray'da aile üyelerini, arkadaşlarını ve tanıdığı insanları kaybetmiştir. Kosovalı Arnavutların çoğu gibi katledilmiş sivillerin korkunç savaş imgelerine tanık olur. 'Temel olarak, travma geçirmiş bir nesiliz. Ama insanlık umudunu hiç kaybetmedim. Aynı şeyi başkasına yapabileceğimi hiç düşünmedim.' (Neziray, 8.3.2016)

Savaş sonrasında, diğer Kosovalı Arnavut sanatçılar ve Sırp meslektaşları ile kültürel diyalog başlatmak için girişimlerde bulunur. Belgradlı yazar Sasa İliç'le birlikte birbirlerinin edebiyatını -Arnavutça yayınlamaya başladıkları Sırp edebiyatı ve Sırpça yayınlamaya başladıkları Arnavut edebiyatı- tercüme etmek ve yayınlamak ve çeşitli edebi etkinlikler düzenlemeye başlarlar. Bu çok küçük bir adım gibi gözükabilir, fakat hiç kimsenin birbiriyle iletişim kurmadığı ve her iki ülke birbirinden nefret ettiği bir dönemde bu aslında oldukça büyük bir adımdır. Ayrıca çeşitli tiyatro faaliyetlerine de önyak olmuş; Tiyatro oyunlarını Belgrad'a göndermiş ve Sırp tiyatro gruplarını Priştina'ya davet etmiştir. Çok başarılı birkaç ortak tiyatro projesinde yapımcı ve yönetmen olarak çalışmış, Borka Pavicevic, Sasa Ilic, Milos Zivanovic, Miki Manojlovic, Milena - Minja Bogavac gibi tanınmış Sırp sanatçılarla çalışmıştır.

Bu kültürel işbirliği, iki ulusun birbirlerini yeniden tanıma ve değişik alanlarda yeniden birlikte hareket etme noktasında çok etkili olmuştur. Bugün, savaştan yaklaşık 17 yıl sonra, Kosova ve Sırp ilişkileri kültürel anlamda çok gelişmiş 10 yıl önce Belgrad'da, Arnavut sanatçıların bir tiyatro eseri sahnelemesi çok riskli iken, bugün bu olağan hale gelmiştir. Neziray bu durumu, insanları birbirine yaklaştıran kültürel alışverişte tiyatronun önemli bir yapı taşı olduğunun altını çizer:

“İnsanlar arasında köprü kurmak ve stereotipleri kırmaya yardımcı olmak. Tiyatronun ana gücü budur. Ve biz sadece tiyatro yapmıyorduk, iyi tiyatro yapıyorduk. Yüksek kalitede ısrar ettik. Bu sadece yapmak uğruna değil, aynı zamanda estetik bir şekilde yapılmış tiyatro üretmek istiyorduk.” (Neziray, 8.3.2016)

1991 - 1998 arası Kosovadaki Arnavutların giderek fakirleştiği ve neredeyse tüm sosyal haklarında mahrum olduğu bir dönemdi. Devlet dairelerinde Arnavutça yasaklandı. Yeton ve ailesi de diğerlerinde farklı değildi. Aile, Almanya'da çalışan amcasının maddi desteğiyle hayatta kaldı. Amcası düzenli olarak, sadece yakın ailesi için değil, aynı zamanda kuzenlerine ve 'kardeş aile'ye de para gönderiyordu. 90 lar dönemi, Arnavut halkı arasında büyük bir dayanışma dönemi olarak bilinmektedir. Kosova'ya Arnavut diasporasından büyük destek gelir. "Aile-ailesi" ya da "kardeş aile" adı verilen bu tür bir destek modeli yaratılmıştır; bu Kosova'da en az bir aileye düzenli olarak para gönderileceğini ifade ediyordu. Bazen hiç bilmedikleri fakir bir aileyi sahipleniyorlar ve para gönderiyorlardı, bu şekilde en azından yiyecek alabiliyorlardı. Genel olarak, Kosova'yı 90'larda kurtaran belki de bu oldu. İnsanlar

arasındaki dayanışma çok güçlü idi. Yeton da Almanya'dan gelen para ile orta öğrenimi tamamlayabilmiştir.

Yine bu dönemde Arnavut işçilerin, hastanelerdeki ve kliniklerdeki doktorların, belediye yetkililerinin, postane, polis, kamu kurumları ve hemen her iş kolundaki Arnavutların işlerine son verilmiş, Arnavutların yerine Sırlar getirilmiştir. Bunun sonucunda işsizlik % 90 gibi yüksek bir orana yükselmiştir. Bu Kosovalı Arnavutlar için tamamen karanlık bir dönem olmuştur. Ancak Arnavutlar hayatta kalmak ve mücadele etmek için çok motive olmuşlardı.

1998 de başlayan iç savaşla ilgili olarak Yeton'nun görüşü, bunun bir iç savaş değil, Sırp askeri güçlerinin Kosovalı Arnavutlara karşı savaşması yönündedir. O dönemde Priştine Üniversitesi'nde Dramaturji bölümünde okumaktadır, henüz ikinci sınıftadır ve Priştine'deki hayat çok zordur. Sırp polisinin şiddeti nedeniyle sokaklarda özgürce dolaşmak mümkün değildir, özellikle de geceleri. Tiyatroya gidip gelmek neredeyse imkansızdır. Kosova'daki Arnavutlar Sırp Slobodan Miloseviç rejimi tarafından "yasa dışı" insanlar olarak görülmektedir. Savaş 1998'de başladığında hayat gittikçe daha da zorlaşmıştır. Neziray bir gece sadece dışarıda olduğu için, gerekçe gösterilmeksizin Sırp polisi tarafından dövülür. Daha fazla dayanamaz ve Prishtina'yı terk ederek ailesi ile birlikte doğduğu yer olan Kacanik'e geri döner. Aslında, akrabalarından bir kısmı zaten diğer yarım milyon kişiyle birlikte Makedonya'ya kaçmıştır. 1999 yılı başından itibaren bu dönemi Kaçanik'te Kosova Kurtuluş Ordusu'nu (UÇK) destekleyerek geçirir. Çoğunlukla, savaş bölgelerinde hayatını kaybeden UÇK askerlerini anmak için yapılan konuşmaları yazar ya da Tugay Ekibi'nin kuruluşu gibi olaylarda komutanın konuşma metnini düzenler. Yazdığı şarkı ve şiirlerle bir çeşit "agit prop" savaş yürütmektedir. Kardeşlerinden Xhavit' de aktif bir UÇK askeridir. Savaşın bitiminden iki hafta önce, sınırdan geçen bazı mültecilere yardım etmek için Makedonya'ya gider. Haziran 1999'da Miloseviç güçleri uluslararası baskıya dayanamaz ve barış anlaşmasını imzalar. Kosova artık özgürdür. Bu aslında herkes için büyük bir sevinçtir. Yeton Makedonya'da sığıntı olarak yaşayan ailesiyle yeniden birliktedir. İnsanların savaşın bittiğine inanması çok zordu ama eve dönüş yolculuğu başlamıştır artık.

Kosova'daki etnik temizliğin durdurulmasına yönelik Nato Askeri müdahalesi kesinlikle gerekliydi. Sırp kuvvetlerinin Boşnak Müslümanlara uyguladığı soykırımı önlemekte yetersiz kalan uluslararası toplumlar dersini almış, Kosova'da savaş

başladığında, uluslararası toplum hızlı seferber olmuştur. Önce anlaşma sağlanması umuduyla Kosovalı Arnavut liderler ve Sırp liderler bir araya gelmiş ama sonuç hiç de beklendiği gibi olmamıştır. Miloseviç, ‘barış planını’ imzalamayı reddetmiş, NATO Sırp askeri üslerini bombalamak için uçaklar göndererek müdahale etmek zorunda kalmıştır. Bu dönem savaşın en yoğun olduğu bir dönemdir. NATO bombardımanına karşın, Sırp askeri güçleri Arnavut sivillerden, onları öldürerek ve evlerini terk etmeye zorlayarak intikam almaya başlar. Neziray, NATO’nun ilk bombardıman gecesini şöyle hatırlıyor. ‘Herkes çok keyifliydi. Çünkü savaş yakında sona erecekti. Üç ay sonra da erdi. Fakat ardında yıkım ve bir sürü kayıp bıraktı.’ (Neziray, 8.3.2016)

Yeton Neziray, Nato’nun bombardımanına dair yaşadığı bazı anlarını Sırp kadın oyun yazarı Minja Bogavac ile beraber yazdığı “Patriotic Hypermarket” ve “The Internationals” isimli oyunlarına taşımıştır. Patriotic Hypermarket, ilk defa 2011 yılında Belgrad’da sahnelenmiş, The Internationals ise 2016 yılına Qendra Multimedia tarafından Düsseldorf’te sahnelenmiştir.

1999 – 2004 yılları arasında Kosova’da faaliyet gösteren UNMIK, (United Nations Mission in Kosovo) savaştan sonra Kosova’ya yardım etmek ve kurumların yeniden işler hale getirilmesinde önemli rol oynamıştır. Ancak yıllar içinde varlığı gereksiz ve Kosova’nın geleceği için engel haline gelmiştir. Etkisi azaltılmış olmasına rağmen, Kosova’da halen bürokratik bir misyon olarak kalmıştır.

Kosova’nın statüsü ile ilgili 2006 yılında Viyana’daki görüşmeler başarılı olmamış, Birleşmiş Milletler, Kosova’nın geleceği ve mevcut durum üzerinde araştırma yapmak üzere Ahtisaari’yi Kosova’ya göndermiştir. Ahtisaari azınlıkların korunması, kültürel mirası ve Kosova’nın geleceği ile ilgili oldukça gerçekçi bir rapor hazırlamıştır. Raporunda, Kosova’nın statüsünün bağımsızlık olması gerektiği sonucuna varılır. Bu, elbette Sırp makamlarını mutlu etmemiştir. Onlara göre bu plan, Arnavut yanlısı bir plandı ama Ahtisaari planı oldukça açıktı ve Kosova çok yakında bağımsızlığını ilan etmeye hazırlanıyordu.

Kosova, 17 Şubat 2008’de bağımsızlığını ilan etti; bu modern Kosova için tarihi bir ‘an’dı. Bir ulusun rüyası gerçek oluyordu.

Yugoslavya’nın parçalanması sırasında son ayrılan Kosova oldu. Kosova 1999 yılındaki Belgrad bombardımanının ardından tam anlamıyla Batı manda yönetimi tarafından idare edildi. Kosova’nın lideri İbrahim Rugova’nın ölmesiyle Taçi ailesi iktidara geldi. Kosova Kurtuluş ordusu UÇK’nın en önemli liderlerinden ve dönemin ABD Dışişleri Bakanı Madeleine Albright’a ‘büyükannem’ diyecek kadar

yakın olan Taçi'nin bir başka önemli bağlantısı da Richard Hoolbroke. Hoolbroke, ABD Dışişleri Bakanlığı'nda üst düzey göreve gelir gelmez, Kosova 2008'de bağımsızlığını ilan etti. (Alili, 2010:93)

Neziray, Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra, yaklaşık üç yıl Kosova Ulusal Tiyatrosunun Genel Sanat Yönetmenliğini yapar. Kosova'nın bağımsızlığı üzerine yazdığı 'Kosova Tiyatrosu'ndan Bir Kuş Uçtu' isimli oyun, sanat yönetmenliği yaptığı yıllardaki deneyimlerine dayanır. Yazar, oyununu 'yurtsever bir komedi' olarak tanımlar. Kosova Devlet Tiyatrosu'nda geçen oyunda, gerçek olaylardan esinlenilmiştir. Spor Bakanı Sekreteri tarafından Kosova Devlet Tiyatrosu'nda, Kosova'nın bağımsızlığı ilan edileceği açıklanır. Aylardır maaşlarını alamayan oyuncular o sırada 'Godot'yu Beklerken' isimli oyunu çalışmaktadır. Yönetmen için bu olay, Kosova tarihine geçmek için büyük bir fırsattır. Oyun, Kosova'da 'anti-ulusal' olduğu gerekçesi ile eleştirilmeye başlar. Öte yandan halkın bir kesimi oyunu öylesine iyi anlar ki, beklentinin çok daha ötesine geçilir. Tiran, Üsküp, Belgrad ve oynadığı her yerde çok olumlu yönde eleştiriler alan oyun, Belgrad'da bir eleştirmen tarafından; 'Bu oyun, Kosova'nın bağımsızlığının gerçekliğe dönüştüğünü ispatlamaktadır' şeklinde yorumlanır.

Oyun ile ilgili çıkan bazı eleştiriler aşağıda yer almaktadır:

Oyun, vatanseverlik üzerine kurulmuş. Bugün ve geçmişteki anlamları ve hayata yansımaları ele alınmış. İki tarafta da duran insanların, siyasi sorunların çözümlenmesindeki ortak dilin nasıl bulunabileceğini çok iyi anlatan bir oyun. Bu insanların vatanseverliği eskisine benzemiyor. Maalesef bugünkü vatanseverlik bir maldan ibaret. Siyasi ticaretin malı. Gücü eline geçirmek ve o gücü devam ettirebilmek için kullanılan bir mal sadece. Priştine Tiyatrosu'nun bu oyunu, bugünkü vatanseverliğe ve siyasi manipülasyona karşı bir protesto. (Ana Tasiç)

Bu oyun, DÜNYA'nın ve SANAT'ın tek olduğunu gösteriyor. Başka türlü sanat olmaz çünkü! Ciddi bir politik tiyatroyla karşı karşıya gelecek, bürokrasi zorbalığını ve hükümetin saçmalıklarını göreceksiniz. (Goran Cvetkoviç)

Oyun metni yeni bir boyut kazanıyor. Hükümet – tiyatro ilişkisini analiz etmek için bir neden. Anti-vatanseverlik sorununu ele alıyor. Aynı zamanda başkalarının yardımıyla tiyatronun liberalleşme tezini de ortaya koyuyor. Farklı karakterler, farklı hayatlar, farklı ilişkiler... Net olan şey ise, yolsuzluk, rüşvet ve sefaletin sonuçlarının kalıcı olması. Savaşın izleri kolay silinmiyor. (Lilyana Mazova)

Oyunda yazar, elinde gücü bulunan Kosova Hükümeti'nin vatanseverlik duygularına ve bu duyguları gücü elinde tutabilmek için nasıl kullandıklarına ironik bir bakış açısı gönderiyor. Diğer taraftan da halkın giderek nasıl yoksulluğa saplandığını anlatıyor. Kosova vatandaşı olmayı eleştiren bir oyun değil. Bu oyun, yeni kurulan Kosova Devleti'nin anlamını sorguluyor. Hükümetin, AB ve Amerika'ya karşı tüm maskelerini takıp onların kurallarına göre davrandığını dile getiriyor. Maskelerin

vatanseverlik adı altında kullanıldıklarını anlatan güçlü bir kara mizah, aynı zamanda da absürd bir oyun örneğidir. (Zlatko Paković)¹

Oyun, Kosova hükümeti tarafından sansürlenmek istenmiştir. Ancak Kosova'daki birkaç büyükelçinin müdahalesi sayesinde, bu noktaya gelmemiştir. Aynı şekilde oyun ülkemizde de benzer bir süreçten geçmiştir. 2014 – 2015 sezonunda İstanbul Devlet Tiyatrosu'nda 'Geçtim ama Tiyatrodan' ismi ile tarafımdan sahnelenen oyunda, yazarın oyun kitapçığında yer alan yazısı aşağıda yer almaktadır:

Politikacılar da Tiyatrodan Korkar!

Oyunum İstanbul Devlet Tiyatrosu'nda sahneleneceği için çok heyecanlı ve gururluyum. Sanırım bir oyun yazarının en büyük hayalidir oyunlarının başka tiyatrolarda sahnelenmesi, başka seyircilere ve başka kültürlere ulaşması. Elbette bu benim de hayalim.

Özellikle de bu oyunumun Türkiye'de sahnelenmesi benim için 'hayalin gerçeğe dönüşmesi'. Öte yandan Türkler, bu konuya neden ilgi duydu diye merak etmiyor değilim. Görülüyor ki, Türk toplumu diğer kültürleri ve toplumları öğrenmek ve onlarla iletişim içinde olmak istiyor.

Bu oyun, Kosova Devlet Tiyatrosu'nda sanat yönetmenliği yaptığım sıradaki kişisel tecrübelerime dayanıyor. Oyunda seyredeceğiniz; Kosova'nın bağımsızlığına dair birçok olay, 'gerçek' olaylara dayanmaktadır. Elbette, bu 'büyük ulusal olay' ile ilgili, komedi bir oyun yazmak kolay değildi ama Kosova'da yaşayan herkes bunu doğru bir şekilde anladı. Priştine'de Aralık 2012'de oyun provaları sırasında Kosova Hükümeti sansürle oyuna müdahale etmek istedi. Ancak, Kosova'daki yabancı büyükelçiler müdahale edince !, bu gerçekleşmedi. Oyun, içinde birçok ironi ve paradoks taşımaya rağmen, Kosova seyircisi için bir 'komedi' olduğunu söyleyebiliriz.

Bu oyun tiyatronun hala gücü olduğunu gösterir.

Politikacıların, sanatı ve sanatçıları nasıl idare ettiğini anlatır oyun ve Priştine'de yapılan sahnelemeye dayanarak şunu söyleyebilirim ki, aslında, '**Politikacılar da Tiyatrodan Korkar!**'

Yeton Neziray, 24 Eylül 2014, Priştine, Kosovo

(7 Ekim 2014 İ.D.T. Oyun Broşürü)

Teze başlığını veren politik öğeler, bu oyunda sık sık karşımıza çıkmaktadır. Tiyatro ile ilişkisi ilkokulda, Kırmızı Başlıklı Kız masalında ormandaki ikinci ağacı oynayan Spor Bakanı Sekreteri'nin oyuna sürekli müdahale etmesinde; Yönetmen'in

---

¹ Yukarıdaki eleştirilerin tamamı, 7 Ekim 2014'te İstanbul Devlet Tiyatrosu'nda prömiyer yapan "Geçtim Ama Tiyatrodan" oyununun broşüründe yer almıştır

onu dinleyerek oyunu değiştirmesinde, oyuncu Rosie ve Dilo'nun durumunda; asıl ismi Bilal Tafili olan sahne amiri James'in hayallerinde kısaca oyunda yer alan bütün karakterlerin hikayelerinde politik öğeler özenle yerleştirilmiş ve karşımıza politik komedi olarak çıkmıştır.

Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu'nda sahnelendiğinde de olumlu birçok eleştiriye beraberinde getirmiştir. Örneğin, Seğkin Selvi Milliyet Sanat'ta 1 Ocak 2015 tarihinde yer verdiği eleştirisinin başlığını 'Zamana zemine uygun bir oyun: Geçtim Ama Tiyatrodan' olarak atar. Oyunu, usta işi ironinin örneği olarak değerlendiren Selvi, yazarın ustalara özgü bir serinkanlılıkla, oyunda abartıdan özenle kaçınmış olduğunu dile getirir. Bu duruma birebir katıldığım için oyunu yönetirken, abartıdan uzak sadece derdini anlatmaya çalışan bir sahne dili yaratmaya ve seyirciye aktarmaya çalıştım. Ne de olsa Neziray, derdini özellikle bu oyunda incelik ve ironi ile kaleme almıştır. Selvi de bu durumu eleştirisinde bir cümle ile özetlemiştir: "Bütün bu olayların çok doğalmış gibi gelişmesi ve çok doğalmış gibi kabullenilmesi, baskıcı rejimlerin zorbalığına alışmış halkların bir türlü silkinip başkaldırmayı beceremeyen çaresizliğini ve kolaycılığını gözler önüne seriyor." (Selvi, 2015)

Neziray'ın neredeyse bütün oyunlarını Türkçe'ye çeviren ve yazarı ülkemize tanıtan Senem Cevher de bu sadeliği çevirisinde aynı şekilde korumuş ve akıcı bir dil yakalamıştır. Oyunda aynı zamanda yönetmen yardımcılığı yapan Cevher'in ise bu yazarı seçmesinin ardında; "Yazar, bütün oyunlarında gülümsetiyor, acıtıyor, ağlatıyor ve düşündürüyor ama şu cümleyi hep söyletıyor: Ne kadar benziyor bize!" düşüncesi yatmaktadır.

Gaia Dergisi'nde çıkan başka bir eleştiri de ise Vahap Halat, "Eserlerime dokunmayın, gerekirse kolumu bacağımı kesin!" Devlet Tiyatrosu'nda işittiğimiz bu cümleler özgürlüğün zindanlardan çıkışına mı haberci yoksa?' yorumunda bulunur. Savaş Aykılıç'ın ise oyunun eleştirisini ile ilgili büyük harflerle attığı başlık, İST.DT'DEN HEM NALINA HEM MIHINA; SİYASET VE SANAT ÜZERİNE BİR OYUN: "GEÇTİM AMA TİYATRODAN" şeklindeydi. Aykılıç, eleştirisinde oyunun, politikacıların sanatı ve sanatçıyı nasıl "idare" ettiğine değinir. Yazarı bir ironi sihirbazı olarak gören Aykılıç, son zamanlarda beni heyecanlandıran en iyi oyun yazarı der.

Bağımsızlık ilanını konu olan 'Kosova Tiyatrosu'ndan Bir Kuç Uçtu' oyununda oyuncu Dilo'nun söylediği şu cümleler de düşündürücüdür:

DİLO Herkes biliyor ama kimsenin bir şey bildiği yok. Onlar bağımsızlığımız yarın ilan edilecek diyor. Fakat bazıları da yarından sonra diyor. Hatta bazıları bağımsızlığımız asla ilan edilmeyecek diyor. Bunun yanında bazıları da bağımsızlığımız zaten ilan edildi ama biz onu henüz duymadık diyor. Bağımsızlığımız ilan edilince ne olacak? Çamaşır iplerinde çamaşırlarımız daha mı çabuk kuruyacak? Sobalarımız bizi bu kış daha mı çok ısıtacak? Karım, geç vakitler sarhoş gittiğimde kapıyı mı açacak? (Neziray, 2014: 70)

Kosova'da kimi insanlar içlerinde bu türden düşünceleri barındırsa da 17 Şubat 2008 günü Kosova, bağımsızlığını ilan eder ve Taçi yeni bağımsız devletin başbakanı olur. Rusya, Yunanistan, Kıbrıs, Sırbistan ve İspanya bağımsızlığa karşı çıkan devletlerdir. Öte yandan, Kosova'yı ilk tanıyan ülke Kosta Rika, ikinci ülke Amerika Birleşik Devletleri olmuştur. Türkiye, Arnavutluk, Birleşik Krallık ve Afganistan da Kosova'yı tanıyan ilk ülkelerdendir.

Neziray, Kosova'nın bağımsızlığından bu yana gerçekleşen süreci 2011 yılında Katarina Pejovic ile yaptığı röportajında şu şekilde özetlemektedir:

“Çok olmasa da bazı değişiklikler gerçekleşti; bunlar önemli ve olumlu yönde idi. Genel olarak, insanların kendilerini daha rahat hissettiklerini söyleyebilirim. Artık öyle ya da böyle hepimiz, 1999'da Kosova'da savaşın sona ermesinin ‘amaçlanan bağımsızlık’ anlamına geldiğine inanmıştık. Öte yandan, 2008 yılında Kosova Bağımsızlık Bildirgesi ile birçok kişi sürekli ikilem yaşamaktaydı. Uzun yıllar önce başlayan ve şimdiye uzanan kaçınılmaz özgürlük ve bağımsızlık travmaları vardı. Belki de bu travma Kosova, AB'nin bir parçası oluncaya kadar devam edecekti. Ancak çoğunluk için bu travma ya atlatıldı ya da iyileşme sürecinde. Elbette, bu travmanın iyileşmesi, günlük yaşamla bağlantılı diğer travmaların, yaşam koşullarının, yeni devletin önündeki güçlüklerin doğumunu da işaret etmektedir.” (Ek 2)

Bağımsızlığın ilanından sonra değişim dışsal olarak da gözlenmekteydi. ‘Kosova Cumhuriyeti’ yazıları ve tabelaları şehrin dört bir yanına yerleştiriliyordu. Bu tabelalardan biri de Kosova Ulusal Tiyatrosu'na yerleştirilir. Bu duruma karşın, onlar da hükümeti alaya alan bir söylem geliştirir: ‘Hey, burası tiyatro, Kosova Cumhuriyeti değil!’ Öte yandan Kosova halkının bazı söylemleri de oldukça ilginçtir. Örneğin, yolsuzluğun artması ile beraber yolsuzluk düzenli yaşamın bir parçası haline gelir. Kosovalı bir siyasetçi yolsuzlukla suçlandığında, ‘Ne var yani? O bir Sırp değil ve bu parayı Sırbistan'a göndermeyecek. Bu parayı burada çalışıyor ve buraya, Kosova'ya yatırıyor!’ söylemi artık sıradanlaşmıştır. Elbette Kosova'da ‘suçlu’ etiketi de değişir. Neziray, yakın geçmişe kadar, en ufak bir olayda dahi sorumlunun sadece Sırp olduğunu, şimdi ise bazen hükümet; bazen Avrupalılar ama yine de her seferinde bir kez daha, Sırp olduğunu altını çiziyor. Bununla birlikte, Kosova, yavaş ve temkinli bir devlet haline gelmeyi öğrenen yeni bir devlettir. Neziray ülkesini, her yeri dağıtan o şımarık çocuklara benzetir.

Öte yandan Kosova’da bağımsızlığın ilan edilmesi ile ülkede herşey bir anda düzelmiş değildir.

Bağımsızlık Amerikan bayraklarıyla kutlandı ama sonrasında yaşanan işsizlik Kosovalı gençlerin Avrupa’da çalışma taleplerini güçlendirdi. Ancak Avrupa öyle bir oyun etti ki, Sırbistan vatandaşlarına vizesiz giriş hakkı verdi; Kosovalılar ise aynı hakkı alamadı. (Alili, 2010:93)

Neziray, hem gençlerin hem de Avrupa’nın bu durumuna Kosovalı Peer Gynt oyununda da değinmiştir.

Kosova’nın bağımsızlık ilanı beklenenin aksine, hem ülkede hem de uluslararası alanda bir çok sorunu beraberinde getirmiş; zaten rayına oturmamış olan ekonomi özellikle gençler arasında dış göçü hızlandırmıştır. Kosova’nın uluslararası alanda tanınma problemi halihazırda süregelen bir sorundur.

Yukarıda yer alan bölümde Kosova’nın özgürleşme sürecinde yazarın bazı oyunlarına değinilmiş; yaşamı doğrultusunda, oyunlarındaki politik izdüşümler, yaşamındaki karşılıklarıyla irdelenmeye çalışılmıştır.

Aşağıda yer alan Şehir Büyüyor oyunu ve çocuk oyunu Düzenbaz’da ise, oyunlar ayrıntılı olarak incelenerek, hem yetişkin hem de çocuk oyunlarında, Neziray’ın Kosova sorununa bakışı politik düzlemde netleştirilmeye çalışılmıştır.

4. ŞEHİR BÜYÜYOR OYUNUNDA POLİTİK İZDÜŞÜMLER

‘Şehir Büyüyor’ oyunu, konusunu gerçek bir hikayeden almıştır. Neziray, önceden yazmış olduğu oyunu tekrar ele almayı planlarken gördüğü bir videodan bahseder. Videoda Yue Yue isimli küçük Çinli kızın bir kamyon tarafından ezilip, kanlar içinde sokağın ortasında terk edilmesi vardır. Küçük kızın yanından on sekiz kişi geçmesine rağmen, ona hiç kimse yardım etmez. Başka bir kamyon şoförü de onun üstünden geçer. Neziray, insanların kız çocuğunun üzerinden sanki bir kağıt parçasının üstünden geçer gibi olduğuna değinir. Sonrasında Çinli kız bir kaç gün komada kalır ve ölür.

Yazar izlediği bu videodan sonra Çinli kız Yue Yue ile Madeleine arasında bir bağlantı kurar ve bu oyunu Yue Yue'ya adar. Bu nedenle oyunun bir diğer ismi de ‘Yue Madeleine Yue’ olarak geçmektedir. ‘Şehir Büyüyor’ oyununda, Avrupa'nın ayrımcılığa maruz en büyük topluluğu olan çingenelerin sorunları, Almanya'dan Kosova'ya zorla gönderilmiş bir çingene ailesinin başından geçen gerçek trajik bir olay üzerinden aktarılır. Bu trajik öykü, kara mizah diliyle anlatılır. Kosova, yeni kapitalist düzenin getirdiği vahşi ve saldırgan bir ortamda günden güne büyümektedir. Çukura düşen küçük Çingene kızı Madeleine, sağlık hizmetlerinden yararlandırılmaz, aile Almanya'ya gidebilmek için başvurduğu Alman Konsoloslüğundan ise Nazi dönemi faşist Alman tavrı ile kapı dışarı edilir. Yazar, oyunu bir marşla açar. Bu kısacık marşta bile Avrupa'nın Çingenelere ya da ‘öteki’ diye nitelendirdiğimiz herkese, nasıl baktığının kısa ve acı bir özeti yatmaktadır:

“AVRUPA MİLLİ MARŞI

Güneş battığı zaman
Ve ay yavaş yavaş kendini göstermeye başladığında
Siz çocuklarınızı yalnız başına bırakabilirsiniz
Çünkü artık Romanlar çocuklarınızı almak için gelemez
Artık kafelerde keman çalan çingeneler yok
Söylenecek acıklı şarkılar yok

Altın dişleri ve kötü kokan nefesleri yok
Onlar gitti, şarkıları ile birlikte gitti

Zigeuner, Maxhup, Althingani

Kipti, Gitano, Cigani

Biz onları sürdük, eğer tekrar geldiklerini görürseniz

Yüzlerine tükürün, onları azarlayın, onlara çamur atın

Bitli Çingeneler, sizi artık burada istemiyoruz

Demokrasimize hakarete tahammülümüz yok

Defol Fransa'dan, defol Almanya'dan

Onları evlerinden zorla çıkarın, sizin topraklarınıza gelmesine izin vermeyin

Bu hırsız sürüden kendi ırkınızı koruyun

Auschwitz sabunu ile Avrupa'yı temizleyin

Zigeuner, Maxhup, Althingani

Kipti, Gitano, Cigani”

Ancak Neziray, marşın altına şu notu da iliştirir: “Yazardan Not: Avrupa'nın çeşitli yerlerinden 20.000'den fazla imza toplandı ve bu şarkının Avrupa Milli Marşı olması talep edildi. Sizler bu oyunu okurken sonra sayı bir milyona ulaşmıştır. Eğer bu temenniye imza atmamış iseniz, lütfen en kısa zamanda siz de katılın.” (Neziray, 2012: 9)

Oyun, belediyede çalışan bir temizlik görevlisinin bir gece sıkıntıdan ölmek için okuduğu şikayet mektuplarını anlatmasıyla başlar. Mektuplarda temizlik görevlisinin tabiriyle halk hep aynı şeylerden şikayetçi olmaktadır. İnsanların şikayet ettikleri; tozlu sokaklar, elektrik kesintisi, kaçak binalar, suların kesilmesi, ağaçların yok edilmesi... Temizlik görevlisi bir gece diğerlerinden farklı bir mektup bulur ve Madeleine ve çukur hikayesi burada başlar.

Madeleine internet kafeye Almanya'daki en yakın arkadaşı Katya ile yazışmak için gider fakat arkadaşı henüz internetin başına geçmemiştir. Akşam yine geleceğini söyler -tabii elektrik olursa. Teknoloji ne kadar gelişirse gelişsin alt yapısı oturmamış ülkelerde belediyeler sık sık elektrikleri keser, -burada da gördüğümüz gibi. Şikayet kutusu sahnesinde Memur M. vatandaşların önünde şikayet kutusunu açar ve ekler: ‘Bizim bütün gayemiz bugün ve her zaman olduğu gibi halkımıza şeffaflığımızı göstermek.’ (Neziray, 2012:11)

Memur M'nin eline halkın hiç şikayeti olmamasına rağmen bir mektup geçer. Kızım, açık çukur, inşaat şirketi... Memur M. hemen büyük bir ustalıkla mektubu

yazan kişinin adresleri karıştırdığını söyler ve bizim çukurla ne işimiz olur diye ekler. Şikayet kutusunu gösterir ve gururlanır. Çünkü sözüme hiç şikayet mektubu yoktur. Karşımıza akıldan yoksun bir belediye memuru vardır. Ülkenin her yerinde sorunlar baş gösterirken, kendisi hiç bir şey yokmuş edası takınmaktadır. Memurun karşısına bir gazeteci dikilip sorular sorar. Bu sorular ve cevaplar her gün haber programında izlediğimiz cinsten soru ve cevaplar. Gazeteci soru sorar ve bürokrat soruyu süslü kelimelere boğar; sonunda barış ve huzur söylemiyle önümüze sunar ya da bazen adeta soru soran gazeteciye küçümser bir tavırla cevap verir eğer hiç çıkış yolu yoksa tersler: ‘Memur M: Sen bu soruyu git, annene sor!’ (Neziray, 2012:13)

İster Kosova’da ister Türkiye’de nereye gidersek gidelim; bir gazeteci ve bürokratin konuşma biçimi aşağı yukarı bu şekilde biçimlenir. Bu sahnenin sonunu yazar gazetecinin seyircilere anonsuyla bitirir: ‘Gazeteci: Sayın seyirciler Çukur Hanım sizler için en büyük en hoş çukuru seçecek ve ödüllendirecek. Büyük ödül ne mi? Dört yeni otomobil lastiği.’(Neziray, 2012:13)

Şehirdeki çukurlar o kadar olağan bir hale bürünmüştür ki, bunun için televizyonlarda artık yarışma programları bile düzenlenmektedir. Memur M. gecenin geç saatlerinde şikayet mektuplarını okur ve işine gelenleri cevaplar. Son okuduğu mektuptan hoşlanmaz ve fırlatır. Temizlik görevlisi Memur M.'nin fırlattığı mektubu alır ve okur: ‘Küçük kızım ölüyor. bir inşaat şirketinin, sizin izninizle sokağın ortasına kazdığı bir çukur yüzünden... Her zaman onunla gider gelirdim ama o gün...’ (Neziray; 2012: 14)

Yazar, babanın belediyeye yazdığı mektupla olayları başından anlatmaya başlar. Baba ve Madeleine yolda yürürler ve küçük kıza yolda giderken çok dikkatli olmasını söyler. Baba, yaşadıkları yerden çok tedirgin olduğu için kızının üzerine çok titremektedir ve bu konuda son derece haklıdır. Almanya’da yaşadıkları zaman toplumsal bir düzen vardır ama Kosova’ya göç ettiklerinden beri yaşamları çok farklıdır ve zorludur.

Bir sonraki sahnede, çukur kazan iki işçi görürüz. Yorgunlardır ve kötü şartlar altında çalışmaktadırlar. Kazdıkları çukuru açık bırakmak zorunda kalırlar çünkü onu kapatacak ne naylon vardır ne de kablo. Bu sırada Temizlik Görevlisi gelir yanlarına. İki işçi, belediyede çalıştığını söyleyen Temizlik Görevlisi’ne gıpta ederek bakarlar. Maaşını sorarlar ama hiç gibidir, tıpkı iki işçinin kazandığı gibi... Hiç! İşçilerden biri derdini anlatmaya başlar. Aslında anlattığı sadece onun sorunu değildir; ülkenin içinde bulunduğu acı tabloyu önümüze serer.

“1. İşçi: Bütün gün çalıştık, yorgunluktan ölmek üzereyiz. Öğleyn yemek de geç geldi. Geldiğinde de buz gibiydi, yenecek gibi değildi. İşte o an aklım başıma geldi, dedim ki kendi kendime. Adalet yok. Nerede adalet? Azıcık maaşa bu şartlar altında çalış dur. Yemek desen 2. Dünya Savaşı yandaşlarına verilen türden. Bir gün arkadaşım bana dedi ki; ‘Hadi gel bir girişimde bulunalım. Devletten iş isteyelim ve para kazanalım.’ Ben de ona güldüm, ‘Onlar verse verse bize mezar kazma işi verir’ dedim.” (Neziray, 2012: 19)

Yazar politikacıların ve bu sistemin yarattığı adaletsizliği işçi üzerinden anlatmış. İki işçi, bir çukur kazar ve üstünü kapatacak malzeme olmadığı için o çukur artık bir mezardır. Baba, arkadaşlarıyla müzik provasını yaparken kızını almayı unutmamıştır. Madeleine, babasını bekler fakat havanın karardığını görünce kendi yola koyulur. Bu sırada insanların sesi gelir o yola gitme çukur var, sakın. Tüm bu seslerin ardından ambulans sesi duyulur. Zavallı kız, çukura düşmüştür ve o çukur ona mezar olmuştur. Baba, eve gelir ve kızın gelmediğini görünce anneye beraber kızlarını aramaya çıkarlar.

Madeleine'nin çukura düşme anını Temizlik Görevlisi'nin gözünden de görürüz.

‘Temizlik Görevlisi: Börekçiye girdim, börekçi börek olmadığını, çünkü elektriklerin olmadığını söyledi. Ben de bari ekmek alayım, öyle kuru kuru yerim diye düşündüm. Elimi cebime attım, tam o anda kuruş param olmadığını hatırladım. Hıh dedim, Tanrı bile unutmuş bu şehri. Neden bizi bu şehirde yaşamakla cezalandırıyor ki? Öyle sokaklarda yürüdüm. Neredeyse bir ambulans beni eziyordu. Ne oldu acaba diye düşündüm. Birden belediyede okuduğum mektup geldi aklıma, bağlantı kurdum kafamda. Küçük Roman kızı çukura düştü dedim içimden. İşçilerin deyişle bazen bir çukur bazen bir mezar olan yere...’ (Neziray, 2012:22)

Temizlik Görevlisi'nin anlattığı her şey o kadar gerçek ve o kadar acı ki bu durum oyunu kurgudan çıkartıyor ve bizi gerçek bir boyuta taşıyor. Elektrik yok, kuru kuru ekmek yemek alışkanlığı var ve hatta onu alacak paran bile yok. Hastane sahnesinde Bıyıklı Adam, Anne, Baba ve Doktor'u görürüz.

Bıyıklı Adam, paranın verdiği güçle konuşur. Madeleine, Bıyıklı Adam'ın çalıştığı şirketin açtığı çukura düşmüştür ama bunu hiç önemsemez. Durmadan her yere binalar, yollar yapanlar için ne insanın, ne ağacın ne de kuşların değeri vardır. Kosova'da yaşayan Roman kızı Madeleine'nin hiç mi hiç değeri yoktur. Baba ve Bıyıklı Adam sonu olmayacak bir tartışmaya girerler; Bıyıklı Adam, Baba'ya para teklifinde bulunur, Baba parayı kabul etmez ve tartışma şu şekilde ilerler:

“Baba: Senin gibi adamlar hapiste olmalı. Bu ülke ancak böyle aydınlığa kavuşur.

Bıyıklı Adam: Benim gibi adamlar bu ÷lkeye aydınlık getirir. Bu ÷lkeyi seviyorum. Oradaki binaları görüyor musun? O güzel binaları? Hepsini ben tasarladım ve ben inşa ettim.

Baba: Orada yemyeşil, kocaman bir park vardı.

Bıyıklı Adam: Şu konuda anlaşalım. Her şeyden önce biz insanız, Roman değiliz." (Neziray, 2012: 25)"

Ülkeyi yönetenler insana, doğaya, etnik kökenlere, bireysel özgürlüklere saygı duymazsa, o toplumda yaşayanların da bu değerlere saygısı gitgide yok olur. Baba ve Anne kızlarının iyi olmasını beklerken, yaşadıkları yerde Kosova'da Roman oldukları için Bıyıklı Adam tarafından aşağılanırlar.

Oyunda, bütün karakterlerin tanıklıklarını ayrı birer sahne olarak görürüz. Bu tanıklıklar bir anlamda iç döküş ve savunma şeklindedir. Bıyıklı Adam, kendi tanıklığında bu ÷lke için çok iyi işler yaptığını dile getirir. Ona dava açmak isteyen insanlardan şikayetçidir. Kız için üzgün olduğunu söyler ama ardından 'Roman ama insan işte!' diye ekler.

Yüzyıllardır yapılan kötü politikalar sonucu insan ve sınıf ayrımcılığı her zaman tüm şiddetiyle devam etmiştir. Zenciler, Martin Luther King ve Malkolm X gibi önderlerin başı çektiği örgütlü dayanışma ve direnişlerle seslerini duyurana kadar neredeyse bütün dünya onlara alıp satılan köle sınıfı olarak bakıyordu. Keza, Alman Nazi döneminde ari ırkı yaratmak amacı ile Yahudiler, Çingeneler ve eşçinsellerin katledilmesi başka bir örnektir. Halihazırda dünyada, özellikle ortadoğudaki hiç bitmeyen hareketliliğin, benzer örnekleri çoğalttığı da ortadadır. Oyunda çoğu sahnede bu insan ayrımcılığını görmekteyiz.

Doktorun tanıklığında ise Bıyıklı Adam'ın ona rüşvet verdiğini görüyoruz ama Doktor, bundan haberi yokmuş gibi davranmakta ve kendine komplo kurulduğunu söylemektedir. Baba, her şeye rağmen bir çare bulmaya çalışır ve karakola gider; kızının çukura düştüğüne dair bir rapor istemektedir. Polis, soruşturmaya başlayamayacağını çünkü bütün verilerin bir kaza olduğunu gösterdiğini söyler ve 'çukuru mu tutuklayayım?' diye dalga geçer. Hemen ardından da Çukur Hanım'ın yarışmasına katılmasını tavsiye eder. Polis de tıpkı Bıyıklı Adam gibi Baba'yı Roman olduğu için aşağılar. Polis, ailenin Kosova'ya gelmesinin bile onlar için bir lütuf olduğunu ve bir çukur sorun etmemesi gerektiğini söyler; 'Al kemanını, sokakta acıklı bir şarkı çal' diyerek onu yollar. Oyunun başından beri Çukur Hanım'ın yarışmasından bahsedilir. Çukur Hanım, seyircilerin yolladığı en

büyük çukura dört otomobil lastiği dağıtan bir televizyon programıdır. Baba ve Anne hastane koridorunda beklemektedir; Anne, eşinin polise gittiğini öğrenince çok sinirlenir. Bu ülkede bir adalet olmadığını ve adaleti sadece kitaplarda okuduklarını söyler. Anne, içinde bulunduğu acıyla suçlunun Baba olduğunu söyler. Eğer kızını söylediği yere almaya gitseydi bütün bunların başlarına gelmeyeceğini savunur. Tartışma sırasında Doktor gelir ve onlara şırınga almalarını söyler. Hastanenin durumu da ortadır. Doktorların maaşları çok azdır, bunun için grev yapmışlar ama bir şey elde edememişlerdir. Sağlık sisteminin, hastanelerin ne durumda olduğunu bir şırınga talebinden anlayabiliriz. Eğer bir hastanede şırınga bile yoksa ne vardır?

Babanın tanıklığında, Almanya'dan sınır dışı edildiklerini anlıyoruz. Kosova'ya elleri kelepçeli gönderilmişlerdir -tıpkı bir suçlu gibi-, Baba'nın zihninde iyi vatandaş oldukları ve neden buraya gönderildikleri sürekli geçer. Baba, yılmaksızın çözüm aramaya devam eder. Bu sefer de Memur M.'nin ofisine gider ama burada da kapılar yüzüne kapanır. Memur M.'nin Romanlara bakışı ise şöyledir:

Memur M.: Çukura düştüyse düştü. Daha dokuz çocuğun vardır senin. Onlar bütün Avrupa'nın içine ederler. Bu herif düşseydi ya çukura. Böylece iş kökten temizlenirdi. Şu medya mensuplarını da kökten temizlemek gerek. Nereye bir bomba atsan çukur olur. Japonya'daki ya da Çin'deki Hiroşima gibi olmadığımızıza şükretsenize! Çukurmuş! Keşke lanet olası Hitler senin anneni babanı yok etseydi! (Neziray, 2012:35)

Yazar, Memur M.'nin bu söylemi ile Hitler'in yapmış olduğu katliamın bir kez daha altını çizer. Aynı zamanda Hiroşima gibi önemli tarihi olaylara da değinir. Madeleine'nin tanıklığında, Almanya'dayken onun mutlu bir çocukluk geçirdiğini ve o sırada Kosova'da savaş olduğunu öğreniriz. Babası Sırp ordusu tarafından sürgüne gönderilmiş ve binlerce mülteci Makedonya'da haftalarca kampta kalmıştır. Balkanlar'da yaşanan savaşı ve bölünmeleri küçük kızın ağzından dinleriz bu sahnede. Daha sonra Baba ve Anne kızlarının odasına girer, onunla konuşur. Baba, kızı için her şeyi yapabileceğini, bütün devlet memurlarıyla savaşacak kadar güçlü olduğunu, Kosova'da kazanacaklarını ve suçlu olmadıklarını söyler. Baba, kızı için gördüğü memurlar tarafından öylesine aşağılanmıştı ki, sonunda bütün memurlarla savaşacak kadar güçlü olduğunu söylemek durumunda kalır. Baba'nın dediği gibi neden suçlu olsunlar, Roman oldukları için mi?

Baba, Alman Konsolosluğu'na gider. Yetkili sınır dışı edilen insanlar için önlerinde aşamayacakları sıkı kanunlar olduğunu söyler; Baba bu durum karşısında itiraz eder, bu kanunların sadece Romanlar söz konusunda olduğu zaman devreye

girdiğini dile getirir. Baba çaresizce odadan çıkar. Konsolosluk Yetkilisi tek başına kalınca, bir anda o zarif Batılı ‘insancıl’ havasından çıkar ve şöyle der: ‘Tanrım, ne biçim kokuyor burası? Bana kalsa bütün göçmeleri yok ederim. Bu göçmenler de işe yaramaz. Hiç şüphesiz bu olayın ırkçılıkla ilgisi yok. Ben ırkçı değilim.’ (Neziray, 2012:39)

Ağızdan çıkan söylem, tam anlamıyla koyu bir ırkçılık söylemidir aslında. Göçmenleri yok etmekten bahseder, bir anlamda Hitler’den farkı yoktur bu insanın. Aldığı eğitim, kültür ya da mesleği kısaca hiç bir şey onun ırkçı olmasına engel değildir. Anne'nin tanıklığında, olanları gören, kabul eden gerçekçi bir karakter görürüz. Diğerlerinden farklı olduğunu kabul eder Anne. Şansın bile göçmenlere karşı olduğunu söyler. Bir sonraki sahnede Temizlik Görevlisi, Memur M'ye Çukur Hanım'ın programını seyredip seyretmediğini sorar. Memur M., buna çok sinirlenir ve çukurların olmasının sanki çok büyük bir olay olduğunu, aksine Tıpkı Enver Hoca'nın Arnavutluk'ta kazdığı gibi daha da fazla çukur kazacaklarını söyler.

Çukur imgesi, Neziray oyunlarında sık sık karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki, diğer oyunlarından çok farklı bir yerde duran Liza Uyuyor oyununda, Adam karakteri eşinin kendisini aldattığı gerekçesi ile Liza'yı öldürmüş ve onun mezarını kazmaktadır. Adam, günah çıkarmak için Peder'i evine davet eder, karanlıktır, yağmur yağmaktadır ve Peder eve gelirken çukura düşer. Daha sonra o çukur Peder'e mezar olur, tıpkı işçilerin kazdığı çukura düşen Madeleine'e olduğu gibi.

Neziray, vermiş olduğu bir röportajında 1980'lerdeki siyasi gelişmelerin Kosova'ya farklı bir tür tiyatro ruhu getirdiğini dile getirir. O dönemde sahnede doğrudan siyasi yorum yapmak mümkün olmadığından Arnavut tiyatrocular daha fazla teatral semboller ve imgeler kullanımına yönelmişlerdir. Bu sembollerden bazıları evrensel, bazılarının da sadece Arnavut seyircilerine özel mesajlar içerdiğine değinir Neziray ve örnek verir: Beyaz at, ‘özgürlüğü’ simgeler, kara bulutlar, ‘şiddeti’ sembolize eder, haç, ‘acıyı’ sembolize eder; yangın, ‘gelecek olan savaş’ ifade etmek için kullanılır, uzun deri ceketler, ‘hükümet insanlarını’ temsil eder vs... Bu ve buna benzer simgelere, birçok farklı içerikte rastlanır. Neziray da bu kültürün içinden gelen bir yazar olarak oyunlarında ‘çukur’, ‘kırmızı’ gibi imgeleri ve tezin başlığına konu olan ‘politik öğeler’i, çocuk oyunları dahil olmak üzere her oyununda kullanmıştır.

Tekrar oyunumuza dönecek olursak; Memur M.'nin tanıklığında kendini bir grup vatansever olarak gördüğünü ve yeni bir hükümet kurma çabasında olduklarını

söyler. Sosyal demokratların, Memur M.'yi rüşvet aldığına dair suçladıklarını ve işten atıldığını da görürüz. Temizlik Görevlisi, kendi kızına benzettiği Madeleine için Gazeteci'nin yanına gider, bir şekilde ona yardım etmek istemektedir. Gazeteci, Baba ile röportaj yapar.

Bir sonraki sahne olan rüya sahnesinde, acaba küçük kız kurtuldu mu dediğimiz, umutlandığımız anlardan biridir. Rüyada, küçük kız Madeleine trene binmek istemektedir. Anne de tam trene binecekken içine bir sıkıntı çöker ve kızının da trenden inmesini ister ama artık çok geçtir. Aile birbiriyle rüya sahnesinde vedalaşır.

Madeleine'nin Almanya'daki arkadaşı Katya uzun süredir ondan haber alamamıştır ve son çare olarak da ona bir mektup yollamıştır. Doktor, artık yapılacak hiçbir şey olmadığını söyler, Baba elinde mektupla kalakalmıştır. Son bir umut, arkadaşı Katya'nın mektubunu ona okur:

“Benim canım arkadaşım Madeleine!

Seni çok merak ediyorum. Umarım iyisindir. Senden haber almalı çok oldu. Ne diyeceğimi ben de bilmiyorum. Beni unuttuğunu sanmıyorum. Orada zor zamanlar geçiriyorsundur, senin için çok üzülüyorum. Ne kadar üzgün olduğumu sana kelimelerle anlatamam. Sen benim en iyi arkadaşısın ve bu arkadaşlığımızın sonsuza kadar devam etmesini istiyorum. Bir gün sen buraya geleceksin. Gelmelisin. Annem de dilekçe yazdı. En yakın zamanda geri geleceksin. Başka ne diyebilirim ki? Boşlukta gibiyim. Her gün sana e-mail gönderiyorum. Hergün Facebook'a girdiğimde, sen de oradasındır diye dua ediyorum. En azından bu mektup eline geçer. Adresinden de emin değilim. Babanın şehir merkezinde koro çalışması olacağını söylemiştin bana. Lütfen, lütfen, lütfen bana bir e-mail gönder ya da Facebook'a gir ya da ara. Tek bir kelime bile yeter benim için. İyi olup olmadığını öğrenmek istiyorum sadece. Benden şimdilik bu kadar. Daha fazla yazamayacağım. Çok üzgünüm çünkü. Bir zamanlar çok sevdiğim bu şehir, şimdi bana kocaman bir çukur gibi geliyor ve sanki beni yutmak istiyor.

Seni çok ama çok seviyorum. Seni ne kadar sevdiğimi tahmin bile edemezsin. Arkadaşın Katya Arnsberg” (Neziray, 2012:48,49)

Çukur imgesi, tekrar karşımıza çıkar bu sahnede. Ancak bu sefer Kosova'da değil, Almanya'dadır. Dünyada, ırkçılığın karşısına dikilmiş iki kız çocuğu dost olmuştur. Onlar için etnik kökenin, nereden geldiklerinin hiç bir önemi yoktur. Oyunda ayrımcılık yapan bütün karakterlere inat, bu mektup içimizde bir umut ışığı niteliğindedir.

Oyunun final sahnesinde, Baba ve Anne'yi görürüz. Baba'nın yazdığı dilekçelerin cevabı gelmiştir, Anne defalarca mektupları okumuştur. Gelen cevapların hepsi farklı farklı yerlerdendir: Priştina Belediye Mahkemesi'nden,

Alman Konsolosluğu'ndan ve oyunun başından beri söz edilen Çukur Hanım yarışma programından. Çukur Hanım'ın büyük ödülü, dört otomobil lastiğini kazanmıştır aile. Annenin okuduğu mektuplardan toplumun ne kadar duyarsızlaştığını ve insanların birey olarak bürokrasi karşısında haklı olsa bile bir 'hiç' olduğunu görürüz. Göçmenler sadece göçer, neresi olduğu önemli değildir. Oyunda yer alan çingene anne ve babanın durumu, gerçek hayatta bir başka şekilde Kosova'da yaşanmıştır.

2008 yılında çingene yönetmen Rahim Burhan'ın rejisiyle Kosova Ulusal Tiyatrosu (Teatri Kombëtar i Kosovë - TKK)'nda Tartuffe sahnelenir. Teatri Kombëtar i Kosovë, yeni devlet tarafından finanse edilmekte ve o yıllarda Kosova'yı için 'ulusal kurumlardan' biri olarak görülmektedir. Çingene bir yönetmenin Ulusal Tiyatro'da oyun yönetmesi birçok tartışmayı da beraberinde getirir.

Kosova Sanat ve Bilim Akademisi'nin profesörü Mehmet Kraja tarafından, 19 Aralık 2008 tarihinde Gazeta Express'de çıkan yazının bir bölümü şöyledir:

Oyunda, Balkanların "genetik karması", karma kimliklerle (ya da tamamen kimliksiz) bir arada var oluşu, kültürel bir model ve tabii ki aynı zamanda bir siyasi model olarak sunuluyor. Kosova özelinde, bu durum siyasi olarak "çokkültürlü sapkın kan"ın egemen olduğu çok etnikli bir devleti önermektedir. Görünüşte kültürel, ancak açıkça siyasi olan bir başka mesajda ise, net belirtilmese de şöyle söyleniyor: Siz, burada yaşayan Kosovalılar, karışık, saf olmayan, sapkın kanın karıştığı bu devletinizde, ulusal kültür, ulusal oyunlar üretemezsiniz. Ulusal bir tiyatronuz da olamaz. Çünkü Kültür Bakanlığı'nız, Çingene bir rejisör, Türk bir sahne tasarımcısı Makedonyalı bir kostüm tasarımcısının bulunduğu "Tartuffe of Vranje" (Sırbistan'da bir şehir adı) oyununa karşı, Priştina Ulusal Tiyatrosu'nda yapılacak milli bir oyuna göre çok daha cömert davranıyor. (...) Bu performans, trajik bir kazayla (diyelim ki, havalimanında pist lambaları kapalı olduğu için yere çakılan bir uçak) eşdeğerdir. Ve bu oyun, devlet düzeyindeki kültür politikalarımıza göre elden geçmeden, ve tabii ki bu siyasi imalarla dolu kültürel skandalın sorumluları belirlenmeden sahnelenmemelidir. (Mehmet Kraja, Gazeta Express 19 Aralık 2008)

Bu söylem, elbette karşılıksız kalmaz; felsefeci ve sanat eleştirmeni Shkelzen Maliqi, 'Fantazma raciste' (İrkçı hayaletler) ismini taşıyan yazısı ile Mehmet Kraja'ya karşılık verir:

(Hamid) Karzai'nin taktığına benzeyen şapkalardan ya da dünyanın her yerinde birbirine benzeyen, sadece stil veya tasarım açısından farklı olan yorganlardan hangi mesaj ve siyasi suç çıkarımı yapılabilir? Ve şapka Karzai'ninkine benziyorsa ne önemi var? Kraja'nın hayal dünyasında yorganlarla ne alıp veremediği var? Akademik Kraja, haksız politik varsayımlar ve önyargılarla, sanatsal bir çalışmanın keyfi ve skandal değerlendirmesini yapmıştır. İdeolojiler ve kültür komiserleri tarafından politikleştirilip denetlenmeyen doğal ifade özgürlüğü, yazarlara, metin ve karakterlerle ilgili vizyona göre performansı gerçekleştirme özgürlüğünü sağlar. Mehmet Kraja rahatsız çünkü bir Çingene, Kosova Ulusal Tiyatrosu'nda (TKK) oyun yönetiyor ve ortak çalışanlarının ikisi yabancı. Güya yabancı yöneticiler ve

onların iç ajanları (bu örnekte, Sivil Toplum Kuruluşları'na ait "tiyatro mafyası") tarafından Kosovalılara ve Arnavutlara dayatılan kozmopolitlik ve çokkültürlülük riskine saplantılı hale geldiği için, TKK sahnesini yaratıcı yabancı sanatçılara açanları alçak ve hain olarak nitelendirip, saflık, saf kan, Arnavut kanının korunması gibi takıntılarını gündeme getiriyor. Bunlar ırkçılık cephesine ait klasik fikir ve argümanlardır. (Shkelzen Maliqi, Gazeta Express Aralık 2008)

Şehir Büyüyor oyununda Neziray, bütün dünyada yaşanan göçmen sorununa çoğu meslektaşının aksine, oldukça alaycı bir dille yaklaşmış, hemen her sahneyi komik öğelerle bezemiştir. Oyun, gülerken düşündüren, acı, trajikomik bir yapıya sahiptir. Onun bu yaklaşımı, geçmişten günümüze, hemen her çağda yaşanan göçmen sorununu taze tutarak, oyunu bilindik tüm acılara rağmen izlenebilir kılmıştır. Halihazırda göçmen meselesini tüm unsurlarıyla yaşayan Avrupa'nın bir çok ülkesinde oyun sahnelenmiş ve büyük bir ilgi ile izlenmiştir.

5. DÜZENBAZ (ÇOCUK OYUNU) OYUNUNDA POLİTİK İZDÜŞÜMLER

Yeton Neziray, politik ögelere sadece yetişkin oyunlarında değil; çocuk oyunlarında da sık sık yer vermiştir. Yazarın ülkesinde ve Balkanlar'da yaşanan politik kaos toplumdaki tüm bireyler üzerinde çok ciddi izler bırakmıştır. Kaosun sebep olduğu travmaları oyunlarındaki her yaştaki karakterlerde de görürüz. Yeton Neziray, çocuk oyunlarını yazarken çocukların gözünden savaş ortamını, kaosu, sosyo-ekonomik sıkıntıları dile getirir. Toplumun en küçük birimi olan ailede yaşanan bir kriz en çok çocukları etkiler. Neziray, yazdığı çocuk oyunlarında politikanın insanların küçük dünyasında dahi nasıl etkisi olduğunu göstermektedir.

Düzenbaz, birbirlerini çok seven çekirdek ailenin yaşamını anlatır. Bir gün Düzenbaz ile tanışan ailenin yaşamı altüst olur. Sahneleri isimleri ile tek tek ve olaylar dizisini ele alacak olursak;

1- MUZ CUMHURİYETİ MASALI: Küçük kız Eleonora'nın evinde geçmektedir. Evin tek aydınlatması zayıf bir fener ışığıdır. Tencerenin içinde fasulye kaynamaktadır. Bu durum bize ailenin sosyo-ekonomik durumunu net bir şekilde gösterir. Fakir bir ailenin kızı olan Eleonora, papağanına muz cumhuriyeti masalını anlatır. Evde papağanıyla yalnızdır çünkü anne ve babası tarlada çalışmak zorundalardır.

2- FASULYE TENCERESİNDE OYUNCAK BEBEK: Anne ve Baba tarladan fasulye ekiminden gelirler. Eve geldiklerinde Eleonora'yı ararken fasulye tenceresinin içine düşen oyuncak bebeği kızları zannederler. Anne ve baba telaşla oyuncak bebeğe bakarken kızlarının öldüğünü düşünürler. Papağan, Eleonora'nın odasında olduğunu söylemeye çalışır ama onu dinlemezler. Eleonora odasından gelir. Anne, kızının ateşi olduğunu fark eder. Kızlarının doktora gitmesi gerektiğini söyler ama bütün gün tarlada çalışan Baba, yarın götürebileceğini söyler. Anne itiraz eder, Baba ikna olur ve el arabasını hazırlayıp yola koyulacakken hiç paraları olmadığı aklına gelir Baba'nın.

BABA: Bir kuruşumuz bile yok. Doktora ne vereceğiz? İlaçları nasıl alacağız? (Neziray, 2014: 11)

Daha oyun başlar başlamaz ailenin içinde bulunduğu yoksulluk ve çaresizliği görürüz. Acil hastalık durumlarında bile para düşünmek zorunda kalan bir aile. Doktorların önceliği, hastasını iyileştirmektir fakat günümüzde maalesef sağlık hizmetleri ücretlidir. Eleonora'nın Annesi bu durum karşısında bir hayal kurar.

ANNE: Eğer ben doktor olsaydım, hiç para sormazdım. Hele hasta bir kız çocuğu söz konusuysa!" (Neziray, 2014:11) Baba bu hayalle kızını el arabasına yerleştirir yola koyulur.

3- DÜZENBAZ: Bu sahnede, elinde av tüfeğiyle bir ağacın dibine oturup torbasındaki kırıntıları yiyen Düzenbaz'ı görürüz. Çok açtır. Ayakkabısını çiğneyip, yaprak yer ve vahşi yaban domuzu avına çıkar. Oyuna sırasıyla giren tüm karakterler Papağan, Anne, Baba ve Düzenbaz hepsi çok açtır. Her sahnede karakterlerin açlık yorumlarını görürüz.

4- ELEONORA SU İSTER: Eleonora ve Baba, ormanda gecenin karanlığında doktorun evini bulmaya çalışırlar. Her yer çok karanlıktır ve nereden gideceklerine karar veremezler. Baba ışık olmamasından şikayet eder.

BABA: Elektrik yok! Elektrik olmayan yerlerden nefret etmişimdir! (Neziray,2014:14) Baba yolu bulmaya çalışırken, Eleonora çok susar. Baba, kızını oracıkta bırakıp tepenin arkasındaki pınardan su getirmeye gider. Eleonora tek başına kalır.

5- ANNE VE PAPAĞAN: Anne ve Papağan, elektrik kesik olduğu için fener ışığında oturmaktadır. Papağan, açlıktan şarkı söyler. Anne de elektriğin olmamasından şikayet eder.

ANNE: Keşke bizim de elektriğimiz olsaydı. Serseriler gelip kesti. Neymiş ödememişiz. 'Utanın' dedim, 'neyle ödeyeceğiz' dedim. Bitle mi ödeyeceğiz? (Neziray, 2014:15)

Ancak Anne öylesine meraklanır ki, ormana gitmek için evden çıkar. Oyunda Anne, Baba ve Eleonora'nın ana hikayesi devam ederken yazar, ailenin içinde bulunduğu ekonomik durumu her sahnede aktarmaktadır.

6- DÜZENBAZ, ELEONORA İLE KARŞILAŞIR: Düzenbaz, ormanda tek başına olan Eleonora'yı görür ve çok mutlu olur. Küçük kızını dilendirip para kazanmaktır derdi. Anne, ormanda kızını bulduğunda Düzenbaz kendini 'doktor' olarak tanıtır. Baba, kızını için su bulup gelmiştir. Düzenbaz, kızlarını iyileştireceğini

fakat bunun için aileye ilaç alıp gelmesini söyler. Aile hiç paraları olmadığını dile getirir. Anne, doktor bildiği Düzenbaz'a ilacı olup olmadığını sorar. Düzenbaz, Anne'ye verdiği cevapta hastahanelerin durumunu anlatır.

DÜZENBAZ: Hastanede 'hiç' var. Şırınga bile yok. (Neziray, 2014:19)

Düzenbaz, aileye para bulmaları için çalışmalarını gerektiğini söyler. Tam bu sırada ülkedeki işsizlik durumunu da değinir.

DÜZENBAZ: İş bakın, bulun, çalışın. Bir yerde okumuştum, ülkemizde işsizlik oranı %60'a inmiş. (Neziray, 2014:19)

Anne ve Baba, doktorun söyleminden etkilenir ve iş bulmak için oradan ayrılırlar. Aile gittikten sonra; Düzenbaz, doktorların yaşadığı sıkıntıları anlatmaya devam eder.

DÜZENBAZ: Biz doktorlar çok zor şartlar altında çalışıyoruz. Tam beş aydır para alamıyoruz. (Neziray, 2014: 20)

Yeton Neziray, hastane ve doktor sorunlarına sadece Düzenbaz oyununda değil; aynı zamanda Şehir Büyüyor oyununda da değinmiştir. O oyunda yer alan Doktor karakteri, aileden farklı boylarda şırınga almasını ister. Bir hastanenin olmazsa olmazlarından şırınga ve en ucuz malzemelerden biridir. Ülke o kadar zor bir durumdadır ki hiçlik vardır.

7- ADALET BAKANLIĞI GİRİŞ KAPISI: Bu sahnede Baba, Adalet Bakanı'nın kapısını çalar ve iş ister. Hasta kızına ilaç alması gerektiğini ve bunun için de bir işe ihtiyacı olduğunu anlatır. Bakan, kafasındaki biti öldürmesi karşılığında iki lira vermeyi teklif eder. Baba kabul eder, içeri girer girmez daha iyi görebilmek için ışık olup olmadığını sorar. Adalet Bakanı, onu tersler.

ADALET BAKANI: Sen benimle dalga mı geçiyorsun? Her yeri aydınlatabilecek jeneratörümüz var bizim. Ne sandın sen beni? Ne yani koskoca Adalet Bakanı karanlıkta mı kalacak? (Neziray, 2014: 22)

Baba mahcup olmuştur ve ondan özür diler.

8- ELEKTRİK SANTRALİ: Düzenbaz'ın üzerinde bu sefer elektrikçi kostümü vardır. Anne, elektrikçiden iş ister. Elektrikçi, bisiklet pedalını çevirerek elektrik üretmesi karşılığında para vereceğini söyler ona. Pedal çevirdikçe bir köy aydınlanmaya başlar.

9- HAFIZA İKSİRİ: Düzenbaz, Eleonora'ya iğne yapmak ister. Bu iğne ile onun hafızasını silecek ve hiçbir şey hatırlamayacaktır. Öte yandan Eleonora, Düzenbaz'ın doktor olduğuna ikna olmamıştır. Düzenbaz iğneyi yapar ve kız yere

düſer. Bir yandan da hayaller kurar, kızı dilenci yapacak ve zengin olacaktır. Hayalini kurduğu kızarmıſ tavuk butlarını yiyebilecektir.

10- ELEONORA ÖLÜR: Anne ve Baba, gece boyu alıſıp para kazanmıſtır. İlaç alıp Düzenbaz'ın kapısını çalarlar. Düzenbaz, Eleonora'nın öldüğünü söyler. Aileye, gömmeleri için küçük bir kutu verir ve kızlarının bu kutuda olduğunu söyler. Düzenbaz, Anne ve Baba'ya yeni bir masal anlatır; kutuyu gömüp gözyaſlarıyla sulamaları gerektiğini söyler. Aile ellerindeki kutu ile tam oradan ayrılacakken, Düzenbaz bir de parasını ister. Düzenbaz, ne durumda olursa olsun masalları ile Anne ve Baba'yı uyutur, tıpkı her dönemdeki politikacıların halkı masallarıyla uyutması gibi...

11- UYANIŒ: HAFIZA KAYBI: Düzenbaz, Anne ve Baba'dan aldığı paraları sayar, her kuruſta mutluluğuna mutluluk katar. Eleonora uyanır ama hiçbir ſey hatırlamamaktadır. Düzenbaz, iksirin etkili olduğunu görür ve küçük kıza, ailesinin trafik kazasında öldüğünü ve bundan sonra ona kendisinin yani amcasının bakacağını söyler. Eleonora'ya, başkente gidip dilencilik yapmasını söyler. Küçük kız her ſeyden habersiz kuru ekmeğini yerken bir amcası ve bir işi olduğu için mutluluk duyar.

12- KURUMUŒ, SOLMUŒ AĞAÇ: Bu sahnede Anne ve Baba, küçük mezarın olduğu ağacın başında ağlamaya alıſırlar. Ağaç sararmıſ ve hiç büyümemiſtir. Anne ve Baba'nın ağlamaktan artık gözleri kurummuſtur. Küçük kızları için akacak bir damla gözyaſı bile kalmadığını fark ettiklerinde bu onları yeniden ağlatır. Anne ve Baba ağlayınca gözyaſlarını bardakta biriktirip yeniden ağacı sularlar. Acı içinde kıvrılmaktadır. Çünkü artık ne kızları vardır, ne de kızları için ağlayıp gözyaſlarıyla sulayabilecekleri bir ağaçları.

13- DİLENCİ ELEONORA: Eleonora para dilenmektedir. Bu sahnede önceden iyi para kazandığını ama ſimdi hiç kimsenin para vermediğini anlarız. Yanında duran Evsiz, ekonomiden, küresel sorunlardan, savaſtan bahseder. Yazar, tam da bu nokta da Evsiz karakteri üzerinden dünyada olup bitenlere bir göz atmamızı sağlar.

EVSİZ: Kriz, ekonomik kriz. Kuzey Kutbu'nda buzulların erimesinin sebebi ne? Suriye'de neden savaſ var? Filistin ve İsrail arasındaki fikir atıſması neden devam ediyor? Neden Japonya'da sürekli deprem, İzlanda'da volkanik patlama, Afrika'da açlık, Taksim Gezi Park'ta protestolar oluyor?' (Neziray, 2014: 32)

Kuzey Kutbu'nda buzullar hızla eriyor. Sanayileşme devrimi ile beraber atmosfere salınan gazın yan etkilerini günümüzde görüyoruz. Buzulların erimesine en çok sebep olan ülkelerin başında Amerika'nın olduğu bilimsel verilerle kanıtlanmasına rağmen ne acıdır ki bu bilimsel gerçekliği kabul etmeyen bir başkana sahipler. Elbette ki yaşadığı deneyimler ve müthiş öngörüsüyle Neziray, Kosovalı Alaycı takma ismi ile yazdığı oyunda Donald Trump daha o zaman başkan değilken bunun olacağını altını çizmiştir. Yazar, 2013 yılında İstanbul Gezi Parkı'nda başlayıp daha sonra tüm ülkeye yayılan protestolara da değinmiştir çocuk oyununda. Bunun yanısıra Suriye'de 2011 yılında başlayan ve halen günümüze kadar devam etmekte olan büyük sorunun altını da çizmiştir. Hatta Suriye meselesi sadece orada yaşayan halk için değil, başta Türkiye olmak üzere pek çok Avrupa ülkesi için çözülmesi gereken bir gündem maddesi olmuştur.

Oyunda Evsiz karakteri bütün bunları anlatırken, Eleonora çok sıkılır ve hiç bir şey anlamadığını söyler ve ondan daha basit konuşmasını ister. Evsiz, basit konuşsa bile kızın anlamayacağını söyler. Çünkü Eleonora okula gitmediği için okuması yoktur. Kitap okumayan insan bütün bunları nasıl anlayabilir? Amcası bildiği kişi yani Düzenbaz, parası olan insanın her şeye sahip olacağına inandırmıştır onu. Bu yüzden okuma-yazma bilmesine de gerek yoktur o anki dünyasında. Eleonora, amcasına laf söyleyen Evsiz'e sinirlenmiştir ve dilenmeye devam eder.

14- ÖZGÜR PAPAĞAN: Papağan uzaklara gitmek istediğini söyler. Anne ve Baba, Papağan'dan ayrılacağı için çok mutsuzdur. İyi-kötü, acı-tatlı bir sürü anıları olmuştur onunla. Kızlarından sonra tek teselli kaynakları olan Papağan da onları tek etmek istemektedir. Anne ve Baba, yıllardır onu bu eve hapsedtikleri için özür dilerler. Kafesi açarlar; Papağan yine geleceğini söyler ve uçup gider.

15- KEHANET: Eleonora dilenirken, Evsiz kehanetlerde bulunur ve kendisinin 'elçi' olduğuna inandırmaya çalışır. Geleceği gördüğünü söyler ve Evsiz - oyunun büyük düşünürü- başka bir savaşa değinir. Eleonora da, Evsiz'den birtakım şeyler öğrenmiştir.

EVSİZ: Bir dakika önce ileriye gördüm. Amerika Vietnam'a saldıracak. Savaş altı yıl sürecek. Çok kanlı bir savaş olacak ve Amerika kazanacak.

ELEONORA: İyi de yıllar önce Amerikalılar zaten Vietnamlılar ile savaştı. Sen söylemiştin. (Neziray, 2014: 34)

Evsiz karakterinin bahsettiği savaş, 1955 yılında Vietnam'da başlamış ve 1975 yılında sona ermiştir. Vietnam'ın birliğini ve bağımsızlığını sağlamak için

komünistlerin önderliğinde Amerika'ya ve Güney Vietnam'daki rejime karşı yürütülen bir mücadeledir. Bu savaşın kazananı Vietnam olmuş fakat milyonlarca kayıp karşısında kazanan taraf demek sanırım çok doğru bir tanım değildir. Savaşın sonunda her iki ülkeden de çok sayıda sivil halk ve asker ölmüştür.

Evsiz karakteri bize bir kaç cümle ile Vietnam Savaşı'nı hatırlatır. Evsiz, hala kehanetlerde bulunur fakat kız hiç birine inanmamaktadır. Kehanetlerden biri ve en önemli olanı gerçekleşir. Papağan çıkagelir ve Evsiz'in omzuna konar. Eleonora'ya annesinin ve babasının yaşadığını söyler. Kız, Papağan'ı tanır ve ikisi beraber giderler. Onlar gittikten sonra, oyunda sorgulayan, tek düşünen karakterimiz konuşmaya devam eder. Masal anlatmaz ve masallara inanmaz. Dünyanın gerçekliklerinden bahseder. Oyunun aslında bir nevi filozofu sayılır Evsiz karakteri.

DÜZENBAZ: Ben hep düşünürüm, geleceği düşünürüm. İnsanlığın ve dünyanın geleceğini. Ey dünya, beni dinle. Beni dinle dünya! Sana söylüyorum. (Neziray, 2014: 36)

16- ŞİŞKO DÜZENBAZ: Düzenbaz'ın karnı, Eleonora sayesinde doyar; sadece doymakla da kalmaz artık durduramadığı bir yemek yeme isteği ve açgözlülüğü vardır. Eleonora, Düzenbaz'ın evine gelir ve kazandığı bir lirayı ona fırlatıp herşeyi hatırladığını söyler. Düzenbaz, bu durum karşısında acındırma propagandası yapar Eleonora'ya. Düzenbaz'ın acındırmasına kayıtsız kalmaz kız ve yeniden Düzenbaz'ın iğne yapmasını tam kabul edecekken, Papağan devreye girer ve ona güvenmemesi gerektiğini söyler. Eleonora ve Papağan evden çıkarlar. Yalnız kalan Düzenbaz, kendi vicdan sorgulamasını yaşar.

DÜZENBAZ: Neden kimse beni sevmiyor? Nerde yanlış yapıyorum? (Neziray, 2014: 38)

İyi bir insan olabilme umudu ile iğneyi kendine yapar ve uykuya dalar.

17- ELEONORA EVİNE DÖNER: Baba, Eleonora'nın üzüntüsünden ölüm döşeğindedir. Papağan ve Eleonora'nın sesini duyan Anne ve Baba, bunun bir rüya olduğunu zannederler. Yıllar sonra birbirlerine kavuşan aile çok mutludur. Düzenbaz'ın gömün diye verdiği kutuyu açarlar, kutudan Eleonora'nın bebeği çıkar. Artık herkes yuvasındadır. Anne, Baba, Kız, Papağan, Eleonora'nın bebeği ve tabii ki fasulye.

Oyunun sonuna geldiğimizde aradan yıllar geçmiştir. Yazar, oyunda yıllar geçmesine rağmen oyun nasıl başlıyorsa o şekilde bitirmiştir. Kızlarının ateşi olduğunu düşünen Anne, kızını doktora götürmek ister ama hala paraları yoktur.

Ailenin geride bıraktığı sıkıntılı yıllardan sonra hep beraber olmanın ve fasulye yiyebilmenin mutluluğunu yaşarlar.

Yeton Neziray'ın Düzenbaz oyununa genel olarak baktığımız zaman dar gelirli bir ailenin yaşadığı sıkıntılar anlatılırken toplumun sosyo-ekonomik durumunu da görmüş oluyoruz. Dünyanın her yerinde karşımıza çıkabilecek olan Düzenbaz karakteri aslında içinde birden fazla insan profili barındırmaktadır. Biz bu karakteri kısa yoldan para kazanmak isteyen bir adam, halkı sürekli yalanlarıyla uyutan kötü bir politikacı, hipokrat yeminine rağmen işi sadece daha fazla para kazanmak olan bir doktor olarak da görebiliriz. Yaşadığı toplumun ve dünyanın genel sorunlarını çocuk oyununda dahi dile getirmesi yazarı ayrıcalıklı kılan başka bir durumdur.

Yeton Neziray Oyun Kronolojisi

Yeton Neziray'ın yazmış olduğu oyunlar ve ilk sahnelendiği yerler aşağıda yer almaktadır:

- Department of Dreams, 2016 (Acındırma Propoganda Birimi)
- "THE WINDMILLS" ["Die Windmühlen"] - Theater Heilbronn (2017)
- The Internationals (staged with the title "CARLA DEL PONTE TRINKT IN PRISTINA EINEN VANILLA CHAI LATTE"] - Jochen Roller, Berlin, & FFT, Düsseldorf & Qendra Multimedia, Prishtina (2016)
- "A PLAY WITH FOUR ACTORS AND SOME PIGS AND SOME COWS AND SOME HORSES AND A PRIME MINISTER AND A MILKA COW AND SOME LOCAL AND INTERNATIONAL INSPECTORS" - Qendra Multimedia, Prishtina (2016)
- "KOSOVO FOR DUMMIES" - Schlachthaus Theater Bern, Theater Winkelwiese Zürich, Kleintheater Luzern (2015)
- "o.REST.es IN PEACE" - National Theater of Montenegro (2015)
- "IN PARADISE ARTISTS CAN FLY" - Qendra Multimedia, Prishtina (Kosovo) & Pisa (Italy), 2014
- "A P ДЕПАРТАМЕНТ" - Skampa Theater, Elbasan Albania & City Theater, Ferizaj, Kosovo & Skampa International Theater Festival / 2014
- "PEER GYNT FROM KOSOVO" - Hessisches Staatstheater Wiesbaden (Wiesbaden, Germany), Teater de Vill (Stockholm, Sweden), Qendra Multimedia (Prishtina, Kosovo) / 2014 (Kosovalı Peer Gynt)

- “THE HUSTLER” – Qendra Multimedia (Prishtina, Kosovo) / 2013 (Düzenbaz)
- "ONE FLEW OVER THE KOSOVO THEATER" - 2012 - Qendra Multimedia, Pristina / National Theater of Kosovo, Pristina / National Theater of Albania, Tirana / CTC, Skopje / CZKD, Belgrade (Kosova Tiyatrosu'ndan Bir Kuş Uçtu)
- "YUE MADELEINE YUE" - 2012 - Volkstheater - (Vienna- Austria), Qendra Multimedia, Prishtina, Kosovo (Şehir Büyüyor / Yue Madeleine Yue)
- "THE DEMOLITION OF THE EIFFEL TOWER" –Written in 2010 staged in 2011 - SARTR Theater - Sarajevo / MESS International Theater Festival – (Sarajevo, Bosnia and Herzegovina)
- "PATRIOTIC HYPERMARKET" (co-author) – 2011 - Bitez Theater / Kulturanova/ Qendra Multimedia - (Belgrade and Pristina)
- “THE GENERAL OF THE DEAD ARMY” - 2010 - (adaptation of the Ismail Kadare's novel) –Albanian Theatre – (Skopje, Macedonia) (Ölü Ordunun Generali)
- "The Bridge" – 2007, Qendra Multimedia / CCTD, Pristina (Köprü)
- "War in Times of Love" – 2007 - Nomad Theatre (UK) (Aşk Zamanı Savaş)
- "Aeneas Wounded" – 2006, Qendra Multimedia & 2007 Glej Theatre (Ljubljana, Slovenia)
- "Speckled Blue Eyes" – 2005, Albanian Drama Theatre (Skopje, Macedonia) (Mavi Çakır Gözlü)
- Lisa is sleeping – 2001, First staged at the National Theater of Kosovo in 2006 – 2007. (Liza Uyuyor)

5. SONUÇ

Gerek kurum tiyatrosunda gerekse özel tiyatrodaki bir oyun çalışırken özellikle amaçladığım şey, kelimelerden, cümle yapılarından, bazen metaforlardan yola çıkarak, yazarın iç dünyasına girmeye çalışmak ve kendim için oradan bir kapı aralamaktır. Oyunu sahneye koyarken, yazarın işinin bittiğini, artık sıranın bende olduğunu düşünmem. Satır aralarında, yazarın yaşamını hayal etmeye çalışır, metnin yüreğinden kalemine nasıl yansıdığını anlamaya çalışırım.

“Çukur” imgesiyle Neziray’ın ilk okuduğum oyunu Liza Uyuyor’da karşılaştım. Sonra Şehir Büyüyor’da, ve sonra da İstanbul Devlet Tiyatrosunda sahnelediğim Geçtim Ama Tiyatrodan (Kosova Tiyatrosu’ndan Bir Kuş Uçtu) adlı oyununda.

Dönem itibariyle, çoğu Balkan yazarının başvurduğu imgeler ve metaforlarla anlatım, Neziray’da da belirgin bir biçimde kendini göstermektedir. Bunlardan biride ‘kırmızı’dır. Kendisine kırmızının neyi ifade ettiğini sorduğumda, gülümseyerek, metafor dedi. Elbette bunun bir metafor olduğunu biliyordum ama öğrenmek istediğim şey ‘kırmızı’nın onun için neyi ifade ettiği idi. Israrla bunu söylemekten kaçındı. Bunun sebebinin de, kendi hayali ile yönetmeni sınırlandırmaktan kaçınmak olduğunu belirtti. Sanırım tam burda Neziray’ın oyunlarının Avrupa ve Amerika’da neden bu kadar çok sahnelendiğinin nedenine cevap bulabiliriz.

1977 doğumlu Neziray, 18 yaşında tiyatro ile tanışır. 20 yaşında, Piriştine Üniversitesi Sanat Fakültesinde dramaturji okumaya başlar ve 10 yıl sonra Kosova Ulusal Tiyatrosu Sanat Yönetmeni’dir artık. Hazırladığı projeler ve yazdığı oyunlarla Balkan Tiyatrosunun altın çocuğu olmuştur. Eserleri, on beşten fazla dile çevrilerek Amerika, ve Avrupa’nın bir çok ülkesinde oynanmaya başlamış, İsveç ve Fransa gibi yabancı ülkelerden kendileri ile ilgili oyun yazmak üzere davetler almaya başlamıştır. Kosova’lı Peer Gynt ve Eyfel’in Çöküşü adlı oyunları yazım aşamasından sonraki yılların – inanılmaz bir öngörü ile – felaket habercisi gibidir. Fakat bütün bunları da, ince bir alay ve bir kara mizah duygusu ile aktarır.

Bu kıvraklığın temellerine inmeye çalışan bu tez, kanayan yara Balkanların tarihçesine girmeden eksik kalırdı hiç kuşkusuz.

Tito'nun 1980 deki ölümü ile, bir kaosun ortasında çocukluğunu geçirdi Neziray. Yugoslavya'nın parçalanmasıyla, Balkanlarda yeniden şekillenen sınırlar Yeton'nun oyun alanı oldu. Bu noktadan hareketle Yugoslavya'nın kuruluşu, Yugoslavya krallığı, Balkan Savaşları, Osmanlı Devleti derken, toplumsal ve etnik yapıyı anlayabilmek için Osmanlı hakimiyetinin başladığı 1. Kosova muharebesine kadar geri dönmek gerekti. Böylece, yakın dönemde Balkanlarda ve tarih içerisinde kendini tekrar eden Sırp ayaklanmalarının ve kıyımlarının etnik milliyetçi söylemlerinin başlangıç noktasına ulaşıldı. Bölgede dağınık halde bulunan Arnavutların, bu tarih sürecinde önce Arnavutluk, sonra Kosova'da kendilerine bir sınır bulduklarını görmekteyiz. Kendisi de bir Arnavut olan Neziray, her ne kadar kendisinin ve dolayısıyla Kosova'nın Arnavutluk'un doğal bir parçası olduğunu söylese de, hiç bir oyununda etnik köken üzerinden bir anlatıma gitmemiştir. Aksine etnik köken üzerinden yürütülen devlet politikalarını inceden inceye oyunlarında alaya almış, Sırp oyuncu ve edebiyatçılarla, tüm olumsuz koşullara rağmen işbirliği yaparak projeler üretmiştir. Halihazırda kurucusu olduğu "Qendra Multimedia" adlı tiyatro topluluğu ile ulusal ve uluslararası alanda projelerini üretmekte, ülkesinde, Amerika'da ve çeşitli ülkelerde yazım atölyelerinde dersler vermektedir. Oyunlarının hemen hiçbirinde derinlemesine karakter tahlilleri yoktur. Başrol olayın kendisidir. Olay, tüm ayrıntılarıyla, genel olarak devletlerin bakış açısıyla kültürel, ekonomik, politik açıdan, elbetteki insan ekseninde eleştirilir, didiklenir. Net bir sonuca varılmasa da gücün insanın kendisinde olduğu bilgisi ile buruk bir tat bırakır oyunlarının sonunda. Bu noktada, eleştirdiği tüm politik yaklaşımlar çocuk oyunları da dahil, bütün oyunlarına yansımıştır.

Bu tezde Neziray'un hayatı ile birlikte eşgüdümlü olarak oyunlarındaki politik yansımalara yer verilmiş, son olarak bir büyük ve bir çocuk oyunu üzerinden politik izdüşümler ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Yüzlerce yıllık kültürel birikim ve yaşadığı onca deneyim sonucunda politik unsurlara yer vermediği oyun yazması pek mümkün görünmeyen Neziray, önümüzdeki on yıllarda en çok oynanan yazar olma özelliğini koruyacaktır hiç kuşkusuz.

Ali Atilla Şendil

6. KAYNAKLAR

Alili, T. (2010). *Yugoslavya Dersleri*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Jelavich. B. (2013) *Balkan Tarihi 2*. Zehra Savan-Hatice Uğur (Çev.) İstanbul: Küre Yayınları

Jelavich. B. (2015) *Balkan Tarihi 1*. İhsan Durdu-Haşim Koç-Gülçin Tunalı (Çev.) İstanbul: Küre Yayınları

Mazower, M. (2014) *Bizans'ın Çöküşünden Günümüze Balkanlar*. Ayşe Ozil (Çev.) İstanbul: Alfa Tarih Yayınları.

Neziray, Y. (2012) *Aşk Zamanı Savaş*. Senem Cevher, Onur Akgülçil (Çev.) İstanbul: Mitos Boyut Yayınları.

Neziray, Y. (2012) *Köprü*. Senem Cevher (Çev.) İstanbul: Mitos Boyut Yayınları.

Neziray, Y. (2012) *Şehir Büyüyor*. Senem Cevher (Çev.) İstanbul: Mitos Boyut Yayınları.

Neziray, Y. (2014) *Düzenbaz*. Senem Cevher (Çev.) İstanbul: Mitos Boyut Yayınları.

Neziray, Y. (2014) *Toplu Oyunları 1 Liza Uyuyor, Kosova Tiyatrosu'ndan Bir Kuş Uçtu*. Senem Cevher (Çev.) İstanbul: Mitos Boyut Yayınları.

Neziray, Y. (2016) *Toplu Oyunları 2 Kosovalı Peer Gynt, Acındırma Propoganda Birimi*. Senem Cevher (Çev.) İstanbul: Mitos Boyut Yayınları.

Neziray, Y. (8.3.2016) Yazarla Gerçekleştirilen Kişisel Görüşme. İstanbul.

Ramovic, V. (2016). *Dünyadaki Tek Gerçek Mareşal TİTO*. İstanbul: Festival Yayıncılık.

Sipahi, R. E. (2011). *Balkanlar ve Türkler: İlhami Emin'in Anıları*. İstanbul: Mitos Boyut Yayınları.

Ülger, İ.K. (2016). *Yugoslavya Neden Parçalandı?* Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

<http://archive.kosovotwopointzero.com/en/article/964/primitivizmi-nuk-e-kupton-rolin-e-artistit-interviste-me-jeton-neziraj-dramaturg>

<http://community.nationaltheatrewales.org/profiles/blogs/interview-with-jeton-neziraj-kosovar-politics-and-balkan-theatre>

http://tiyatronline.com/gectim-ama-tiyatrodan_-istanbul-devlet-tiyatrosu-2828

<http://writelocalplayglobal.org/articlesinterviews-database/2011/8/8/interview-playwright-jeton-neziraj-of-kosovo.html>

<http://www.balkaninsight.com/en/article/clearing-the-cultural-mines-of-the-balkan-wars>

<http://www.czkd.org/other-drones-will-fly-overhead/>

<http://www.milliyetsanat.com/yazar-detay/seckin-selvi/-politikacilar-da-tiyatrodan-korkar-/4834>

<https://gaiadergi.com/gectim-ama-tiyatrodan-uzerine-estirel-bir-bakis/>

<https://thetheatretimes.com/introducing-politically-incorrect-theatre/>

<https://www.balcanicaucaso.org/eng/layout/set/print/Interviews/Kosovo-Pizza-Unmik-76788>

<https://www.youtube.com/watch?v=i0Y7N5xGXUY>

7. EKLER

EK 1. Kosova Tiyatrosu - Yeni Devletin Zorlukları

Yeton Neziray

Özet

Priştine'deki Kosova Devlet Tiyatrosu'nun şimdiki Sanat Yönetmeni tarafından yazılan bu yazı, 1990'larda Dodona Tiyatrosu'nun Milosevic'e direnmesine ve ardından Kosova'daki özerkleşmiş tiyatroya karşı verilen mücadeleye ilişkin yorumlarıyla, Kosova'daki Arnavut tiyatrosunun kısa bir tarihçesini içermektedir.

Kısa bir tarihçe

Yirminci yüzyılın başlarında yazılan ilk Arnavut oyunları, genellikle milli tarihi temel almıştır ve karakteristik hale gelen bu temayı, daha sonra birçok yazar benimsemiştir. Amaç yalnızca geçmişi belgelemek değil aynı zamanda güncelliğin paradigmasını bulmaktır. Tarihi kaynaklar, çoğunlukla politik olarak temellendirilmiştir. Yazarlar, güncelden bahsetmek için geçmişi kullanmışlardır. Tarihsel olaylar ve koşullar, okuyuculara ve izleyicilere, sosyo-politik nedenlerden dolayı doğrudan iletmenin imkansız olduğu mesaj ve fikirleri aktarmaya hizmet etmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden kısa bir süre sonra, yani belirgin bir Arnavut dramaturjisinin ortaya çıkmasından elli yıl sonra ilk Kosovalı tiyatro toplulukları meydana çıktı. Bu gruplar ilk olarak Prizren, Priştine ve Mitroviça'da, daha sonra Gakova, Gilan, Peja ve diğer Kosova şehirlerinde kuruldu. Bu gruplar, tiyatro tutkunu amatör meraklıları bir araya getirdi. 1960'lı yılların başına kadar tiyatro repertuarını, çoğunlukla partizan savaşları üzerine yazılan oyunlar oluşturuyordu. Bu zamanın tiyatrosu, "Almanya ve burjuva olan diğer düşman ülkelere karşı koyan partizan ve komünist kahramanların cesareti" gibi tanıdık konuları işleyen, ideoloji üzerine kurulmuş, didaktik olarak ele alındı.

Başlangıçta sadece erkeklerin icra etmesine izin verilse de, savaş sonrasında kadın oyuncular da coşku dalgasının bir parçası olarak sahneye ilk adımlarını attılar. 1940'ların sonu ve 1950'lerin başını içeren dönemde, Kosovalı kadınların özgürleşme hareketi hız kazandı ve sosyal baskıdan kurtularak güç kazanmaya başladılar. Naxhie Deva, Hyrije Hana, Katarina Josipi-Kati gibi bazı kadın oyuncular, erkeklerle sahneye çıkma riskini göze almakla kalmadılar, aynı zamanda baş örtüsünü bırakarak Kosovalı kadınların özgürleşmesinde aktif bir rol aldılar. Bu aktristlerden Hyrija Hana ve Katarina Josipi-Kati gibi birkaçı, eski Yugoslavya'daki Arnavut haklarını artırmak için siyasete dahil oldular fakat daha sonra o zamanın rejimi tarafından zulüm gördüler ve hapse atıldılar.

1960'ların başı, Kosova Tiyatrosu tarihinde bir dönüm noktası oldu. Kosova Ulusal İl Tiyatrosu tarafından sahnelenen, merhum yönetmen Muharrem Qena'nın Erveheja oyunu, tema ve rejî tarzı anlayışına yeni bir soluk getirdi. Aşka dair bu güçlü oyunda, Qena'nın kendi hayatından esinlendiği düşünülmektedir. 1960'lar ve 1970'ler, Beckett, Shakespeare ve dünya tiyatrosundaki diğer büyük isimleri ilk kez Kosova'ya getirdi. Aynı zamanda bu dönemde, çoğu Belgrad, Zagreb, Saraybosna ve Ljubljana'daki tiyatro akademilerinden mezun olan yeni nesil yönetmenler ve oyuncular ortaya çıktı.

1980'lerdeki siyasi gelişmeler, Kosova'ya farklı bir tür tiyatro ruhu getirdi. Sahnede, doğrudan siyasi yorum yapmanın artık mümkün olmadığı bu dönemde, Arnavut tiyatrocular daha fazla teatral semboller ve imgeler kullanmaya başladılar. Bu sembollerden bazıları evrensel mesajlar, bazıları da sadece Arnavut izleyicilere özel mesajlar içermektedir. Beyaz at özgürlüğü simgeler, kara bulutlar şiddeti sembolize eder, haç acıyı sembolize eder, yangın, gelecek savaşı ifade etmek için bir simge olarak kullanılır, uzun deri ceketler hükümet insanlarını temsil eder vs. Bu ve buna benzer simgeler, farklı biçimlerde görünmekteydi.

Priştine'de, Kosova savaşının sona ermesine kadar, Kosova'da Arnavutça kültürel faaliyetlerde bulunmak için neredeyse tek yer kaldı. 162 seyirci koltuğu ve ufak bir sahnesi olan bu küçük tiyatro, bir günde beş farklı kültürel etkinlikle seyirci karşısına çıkmaktaydı.

Dodona, ağırlıklı olarak komedi oyunlar üretti. Bu oyunların çoğu, Slobodan Milošević'in baskıcı rejimiyle zirve yapan ve Kosova'daki tiyatrolar için elverişsiz bir ortam yaratan siyasi sıkıntılar üzerineydi. Aslında tiyatroların çoğu, Kosova Ulusal Tiyatrosu da dahil olmak üzere, ya kapatıldı ya da Milošević'e bağlı

kuruluşların yönetiminde kaldılar. Çoğu Arnavut oyuncu ve yönetmen işten atıldı. Neredeyse on sene boyunca, çok az sayıda Arnavutça oyun üretildi. (Doğal olarak, o zaman üretilen her şey, yeni Sırp yönetiminin sıkı bir şekilde uyguladığı sansür filtresinden geçmek zorundaydı.) Bu az sayıdaki oyunlarda, Arnavut tiyatro yapımcıları, önceden kullandıklarından farklı temalar yoluyla, mevcut siyasi ve sosyal durum arasında paralellik kurmaya çalışıyorlardı. O dönemin başarılı örneklerinden biri olan yönetmen Xhevat Qraqra'nın *Nata e fundit në Goli Otok* (Goli Otok'taki dün gece) adlı oyununda yazar, kötü şöhretli bir Yugoslav hapisanesinde partizanlar tarafından işkence gören ve öldürülen Arnavut mahkumların acılarını anlatıyordu. Seyirciler gibi oyuncuların da gerçekten ağladığı söylenmekteydi. Bu oyun yüzlerce kez sahnelenmiş olsa da, 1999 savaşı sonrası yorumlanması pek başarılı değildi. Karşılaştırmalı başarısızlığın nedenlerinden biri, savaş sonrası seyircilerin artık ilk temsil seyircilerinin politik ve duygusal yüklerini taşıyamaması olarak gösterilebilir. Bir diğer sebep ise, 1990'lı yıllarda Arnavutluk'taki her performans nadir ve değerli olmasına karşın, yeni özgürlük koşullarında seçenekler, önemli ölçüde genişlemekteydi.

Kültürel direniş - Dodona Tiyatrosu

Miloseviç yıllarında (1992-1998) Kosova'nın kültür tarihi, 1990'lı yılların başında kurulan ve uluslararası repertuarın dışında kalan, çocuklar ve gençlere hitap eden küçük bir tiyatro olan Dodona Tiyatrosu'yla bağlantılıdır. 1995'te sahnelenen *Godot'yu Beklerken* oyununda, sahnede, minyatür bir tank kullanılması dikkat çekiciydi. Fadil Hysaj'ın yönettiği bu oyunda Godot, gelmeyen bir özgürlük imgesi olarak algılanıyordu. Tank ise, oyunun diğer unsurları gibi, Miloseviç rejiminin Arnavutlar'a uyguladığı baskıyı ve şiddeti simgeliyordu. Aynı yönetmen, aynı zamanda Kosova'da hakim olan manevi boşluk ve tecrit metaforu olarak görülebilecek bir oyun olan Ionesco'nun *Sandalyeler* oyununu da sahneledi.

O dönemin en başarılı komedilerinden biri olan, Merhum rejisör ve oyuncu Faruk Begolli'nin oyunu *Profesor, jam talent se jo mahi* (Profesör, ben bir yeteneğim, şaka değilim) yaklaşık 360 kez sahnelendi. Genel olarak seyirciler, bu tiyatroyu dolduruyorlardı. Kitleler çoğunlukla kapıları zorluyor ve bazıları çatıdan tiyatroya giriyordu. Sokakları saran şiddet atmosferinin arasında bu tiyatro, adeta insanın özgürce nefes alabileceği ve insanlık onuruna sahip olabileceği bir alan, küçük bir vaha gibiydi. Dodona, gitgide izleyicinin Sırp Polisi korkusuna rağmen

oyunları görmeye geldiği bir 'yasak elma' haline geldi. Oyuncular, geceleri seyahat tehlikeli olduğu için genellikle tiyatrodaki uyuyorlardı. Bir keresinde, oyun sonrasında oyunculara, Sırp polisi tarafından pervane olarak kullanılan Arnavut bayrağının yakılması emredildi. Odisea Shqiptare'nin (Albanian Odyssey) ünlü koreograf Abi Nokşichi tarafından sahneye konan *Odisea Shqiptare* (Arnavut Destanı) isimli performansı, “Arnavut milli unsurlarını barındırdığı” bahanesiyle yasaklandı. Dodona, NATO'nun Sırp ordu ve polisini bombalamaya başlamasından beş gün öncesine kadar çalışmalarına devam etti. Halen kimliği bilinmeyen suçlular, genç bir Dodona oyuncusu olan Adriana Abdullahu'yu öldürmüş ve diğer bazı oyuncuları da yaralamışlardır. Adriana, kuşağının en yetenekli oyuncularından biriydi. Savaş sırasında, Dodona oyuncularının çoğu Priştine'den kovuldu. Faruk Begolli kaçmayı başaran az sayıdaki kişiden biriydi ve kızkardeşinin evinde saklanmak zorunda kaldı.

Savaş sonrası

Kosova savaşı sırasında, Kosova tiyatrolarının çoğunda olduğu gibi Kosova Ulusal Tiyatrosu da (Eski “Kosova Halk Tiyatrosu”) bombalar sebebiyle sivil kayıplar verdi. Savaşın sonra, bu tiyatroları çalışma düzeneğine kavuşturmak uzun zaman aldı.

Kosova'daki savaşın ardından sahnelenen ilk oyunlardan biri, National Theatre'ın yönlendirdiği İngiliz yönetmen David Gothard tarafından yönetilen *Hamlet* oldu. Bu, Arnavut izleyicileri intikamın karmaşıklıklarıyla yüzleştiren bir *Hamlet* idi. Oyuna eklenen bir sahnede, oyunculardan biri, kendi kişisel hikayesini anlatıyordu. Savaş sırasında, Sırp askerleri tarafından yakalanarak dövüldükten sonra, Shakespeare'den bir şeyler oynaması emredilmişti. Seçtiği tirat ise Hamlet'in ‘Olmak ya da Olmamak’ tiradı olmuştu. Çünkü kendi ikilemini yansıtıyordu: Ölmek mi? Yaşamak mı? Hamlet, hemen savaş sonrası yılların en başarılı prodüksiyonuydu. O dönemin birkaç başarılı oyunu gibi, yaklaşık iki yıl boyunca repertuarda kaldı. Bu dönemde, Kosova oyunlarının birçoğu savaşı belgesel tarzda anlatan oyunlardı, ancak bazı yazarlar savaş temalarından kaçınmayı veya onları dolaylı olarak anlatmayı seçti. Bekim Lumi'nin sahneye koyduğu Ionesco'nun *The Lesson* (Ders) adlı oyununda, profesör karakteri özellikle Hitler'e benzetildi ve kurbanı olan öğrencinin başında bir Davut Yıldızı vardı.

O zamanlar Kosova'da aktif olan iki adet bağımsız tiyatro ve bağımsız tiyatro topluluğu bulunuyordu: Oda Theatre ve Teatrit të babes. Savaş sonrası dönemde

kurulan diğ er tiyatrolardan sadece MULTIMEDIA Center ömrünü sürdürebildi. 2002'de kurulmuş olan topluluk, onlarca tiyatro projesine imza atmıştır. Örneğ in, 2007'de, Kosova'daki savaş sonrasının en iddialı projelerinden *Darka e fundit*'i (Son Akşam Yemeğ i) sahneledi. Kosova-İsviçreli sanatçılardan oluşan ortak bir ekip, modern tiyatro çevrelerinde de uygulanan, 'Tiyatro Eylemleri' üretmek üzere yaklaşık iki ay boyunca çalıştı. Yoğ un çalışmaları sonrasında oyun, eskiden bir medya binası olan ve hala Priştine'deki en ünlü binalardan biri olan terk edilmiş Rilindja binasının bir katında sahnelendi. *Darka e fundit*, ardarda üç gün boyunca geniş bir kitleye ulaştı. Bu oyun, savaş sonrası intikam ve bağışlama üzerine cesur bir yüzleşmeydi. Oyunda hem Sırp lar hem de Arnavutlar hakkında ortaya net fikirler koyuluyordu, ancak gündeme getirdiğ i konuların evrensel yanları da mevcuttu. Performans alanı, kalpler, akciğ erler gibi hayvan organlarıyla dekore edilmişti ve sahnelerden birinde oyuncu, Sırp lar'ın savaş sırasında ona nasıl tecavüz ettiğ ini anlatırken büyük bir bıçakla bir hayvanın kalbini kesti. Oyun, iki seviyeli 'anlatım' üstüne kurulmuş tu. Birinci seviye, oyuncuların Kosova'daki savaş deneyimi hakkındaki hikayelerinden oluşuyordu. Bu hikayelerden bazıları doğ ruyd u, bazıları ise uydurulmuş tu. İkinci seviye ise 'katil' ve 'mağ durlar' arasındaki diyalogları iç ermekteydi. Bu 'hayali' seviyede, özellikle Kosova bağ lamında intikam ve bağışlama temaları hem felsefi hem de politik olarak masaya yatırılıyordu. Uzlaşma mümkün mü? Nasıl başarılabilir? Bağışlamak için katillerin af dilemesine ihtiyacımız var mı? Cinayet işleyen cinayet işledikten sonra daha güçlü mü olur, yoksa daha zayıf mı? Bu ve diğ er sorular oyuncular tarafından anlatılan savaş hikayeleri ışığında daha somut hale getiriliyordu.

Yeni bir ÷lkede tiyatro

Kosova yeni bir devlet olarak tiyatro faaliyetlerini yasayla düzenlemiştir. Bu kanun, genel olarak, ÷lkedeki önde gelen tiyatro kurumu olan Kosova Ulusal Tiyatrosu'nun (Teatri Kombëtar i Kosovë - TKK) rolünü ve işleyişini tanımlamakta, Kosovalı seyircilere ulusal ve uluslararası nitelikte yüksek kaliteli oyun yapımları sunma görevini yüklemektedir. Ne var ki bu durum, TKK'nın devletle ilişkisi göz önüne alınınca, ulusal tiyatronun yavaş gelişmesine sebep olmaktadır.

TKK, yeni devlet tarafından finanse edilmektedir. Çünkü Kosova'yı tanımlayan 'ulusal kurumlardan' biri olarak kabul ediliyor. Bir ulusun 'ulusal' tiyatroya sahip olması gerekir. Fakat, bu ulusalcılık düşkünü tutumun ötesinde

devlet, tiyatro ve gelişimi konusuna fazla ilgi göstermemektedir. Devlet, öncelikle bürokratik yapısı aracılığı ile tiyatroyu cebinde tutmaya çalışır. Fakat bu kontrol, politik güdülenmeden ya da sansür yetkisini elinde tutma isteğinden kaynaklı bir kontrol değildir. Öncelikle kontrol, fiziksel kaynaklar açısından yürütülür. Mesela, TKK'ya ait salonların kullanılması gibi. Ana devlet kurumları, (Hükümet ve Başkanlık) çoğunlukla yakın tarihten önemli kişileri ya da savaş kahramanlarını anma toplantıları için TKK salonlarını kullanmaya devam etmektedir.

TKK üzerinde iktidar hiyerarşisi (kanuni olanın haricinde) etkin bir şekilde Kültür, Gençlik ve Spor Bakanı - MYCS tarafından (genellikle Başbakan ve Cumhurbaşkanlığı makamından yukarıdan gelen baskılarıyla) yönetilir ve zincir Bakanlıktan başlayarak Kültür İşleri Müdürlüğü'ne, oradan Sahne Sanatları Ofisi'ne ve ancak oradan TKK yönetimine ulaşır. TKK üzerindeki bu gayri resmi komuta zinciri, her şeyden önce, TKK'nın kamu fonları tarafından desteklenmesiyle meydana gelmektedir. Bu zincirin bağlantısını kesmeye yönelik her çaba sırasıyla istifa (veya görevden alınma), fonların iptal edilmesi / gecikmesi, şantaj ve bürokratik baskıya yol açabilecek sonuçlara yol açmaktadır.

Bir sabah, Kosova için bağımsızlık ilanından hemen sonra, devlet yetkililerinin tiyatronun girişine astıkları tabelada "Kosova Cumhuriyeti" (büyük harflerle), "Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı" (daha küçük harflerle) ve en son "Kosova Ulusal Tiyatrosu" (daha da küçük harflerle) yazıyordu. Tabela, küçük bir medya baskısı sonrasında kaldırıldı ve yeniden ortaya çıkmadı. Ancak hiyerarşinin gerçeğini ve TKK'nın sınırlı özerkliğini temsil etti. 2009 yılında TKK yönetimi, Başbakanlık ofisinin resmen yaptığı 'bir anma toplantısı için salon kullanımı' talebini reddetmesi, neredeyse TKK Genel Müdürü'nün görevden alınmasına neden olan, medyatik ve siyasi bir skandala yol açtı. İşin aslı genel müdür, birkaç ay sonra, siyasi baskılarla ve Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı içinde artan bürokrasi ile baş edemediği için istifa etti.

Yoğun baskılar sebebiyle TKK, 'politik olarak uygun' oyunlardan oluşan bir repertuara sığındı. Başka bir deyişle, devleti 'rahatsız etmeyen' bir tiyatro haline geldi ve "ulusal değerlerin" geliştirilmesi yoluyla 'devlet inşası' fikrine katkıda bulundu. Aslında, bu tiyatronun bir görüş oluşturmak veya kışkırtmak için hiçbir gücü yoktu. Devam eden seyirci krizinden ötürü toplumdaki rolü marjinaldi ancak (ironik olarak) seyircilerin TKK oyunlarına gitmemelerinin sebeplerinden biri de bu 'fırsatçı' düzenleme oldu.

Kosova'nın bağımsızlık ilanı sonrasındaki koşullar, bir başka tartışmaya neden oldu: Ulusal tiyatronun parametreleri nelerdir? Arnavut yazarların yaratıcı ürünleri de dahil olmak üzere geniş kapsamlı Arnavut Tiyatrosu, Kosova Tiyatrosu olarak daraltılıyor ve bu daralmaya en büyük desteği, pazarın sayısal olarak azaltılmasıyla ilgilenen oyun yazarları veriyordu. Pazar ne kadar küçük olursa, fırsat o kadar büyük olacaktır.

Bu yeni siyasi koşullarda, TKK en önemli soruyla karşı karşıya geldi: Gerçek anlamda 'Ulusal Tiyatro' nedir? Ulusal repertuardaki hangi oyun Ulusal Tiyatro'da sahnelenecek? Ulusal Tiyatronun öncelik vermesi gereken 'büyük ulusal konular' hangileridir? Milli oyunlar Ulusal Tiyatro'yu daha ulusal hale getiriyor mu? Ulusal Tiyatro Shakespeare, Molière ve diğer klasik veya çağdaş Avrupa yazarlarının oyunlarını sahnelendiğinde, ulusallıktan uzaklaşır mı? Bunun gibi önemli sorular çoğalmaktadır.

TKK'nın son iki yıldaki repertuarı, her iki "ulusal" oyun için yaklaşık dört "uluslararası" oyun şeklindeydi ve bu oran, ülkenin en hararetle tartışılan tiyatro konusu olmaya devam ediyor. Eleştirmenler, ulusal bir tiyatro olduğu için repertuarın ağırlıklı olarak ulusal oyunlardan oluşması gerektiğini savunuyorlar. Yerli yazarların Kosova toplumunun sorunlarının farkında olması ve tiyatronun toplumun sorunlarını yansıtan bir ayna olması noktasında, ulusal bir tiyatro tercihinin mantıklı olduğu söylenebilir. Bu argümanda yanlış bir şey yok, ancak Arnavut yazarların toplumlarını tasvir etme biçimleri konusunda endişeler mevcut. Genel olarak, pek çok soruna ve tabuya karşı koyma cesareti bulunmuyor ve eleştirel anlamda eksikleri var. 'Geçmiş', seçici ve şematik olarak ele alınıyor ve bu şemada, Arnavut toplumunun zayıflıkları, hataları ve arızaları ya es geçiliyor, ya da düşmanların dış baskılarının bir sonucu olarak yansıtılıyor. Bu düzen nasıl oluşturuldu ve neden tiyatrocuları etkilemeye devam ediyor? Ana varsayım tabii ki Arnavutlar'ın tarihsel olarak yaşadığı siyasi ve sosyal koşullarla bağlantılıdır. Ezilen, politik olarak birlik olamamış bir ulusun, ana hedefin özgürlük olması tamamen anlaşılabilir. Bu paylaşılan ideale katkı sağlamayan, bunun yerine diğer (marjinal) problemlerle uğraşan oyunlar, genellikle tehlikeli kabul edildi veya bu ideale ulaşma yolunda yavaşlama sebebi olarak gösterildi. İç problemlerin ortaya çıkmasıyla, çevremizdeki dünyaya 'özgürlüğü hak etmeyen bir toplumdaki gelen sesler' gibi olumsuz mesajlar gönderileceği yolunda bir korku vardı. Bu oyunlarda, herhangi bir Arnavut annenin fahişelik yapması, ulusal amaç uğruna savaşmaması kabul dahi edilemez ve bir haine

dönüştürülür. Sırplar'ın ise neredeyse tamamı sarhoş askerler ya da soğukkanlı katiller olarak tasvir edilir. Zulüm yıllarında ulusal tiyatronun bu özellikleri günümüze kadar gelmektedir. Belki de bu sebepten ötürü, Arnavut yönetmenlerin Arnavut oyunu sahnelemek istememeleri şaşırtıcı değildir. Tiyatro yapmaktaki amaçları, genellikle tiyatro kurumunun amaçlarından farklı olduğundan, genellikle ulusal repertuvardan ziyade dünya tiyatrosundan tanınmış bir oyun sahnelemeyi tercih etmektedirler. Ulusal oyunlarda çalışmaya istekli olan az sayıdaki yönetmen ise, seyircide Arnavut tarihine, kültürüne, geleneğine veya ulusuna dair imgeler uyandıracak teatral yöntemlere güvenmektedir. Çoğunluk, ulusal repertuarın kısıtlamalarının bilincinde olduğu için, tercihlerini yabancı oyunlardan yana kullanmaktadır. Bireysel üretimlerinin başarısını, daha güçlü bir ulusal repertuar oluşturmak için konan uzun vadeli hedeflerin üzerinde tutmaları anlaşılabilir bir durumdur.

Kosova Tiyatrosu'nun, özellikle TKK'nın yaşadığı kimlik bunalımını çözmek çok zordur. 'ulusal değerler' nelerdir ve bu değerleri onamak veya onlara karşı çıkmak tiyatronun sorumluluğunda mıdır? Eğer devlet (ulusal menfaatler) Sırplar ve Arnavutlar'ın bir arada varlığını destekliyorsa, tiyatro da aynı şeyi yapmalı mıdır? Yoksa tiyatro bu 'değere' karşı koyan geniş çaplı direnişe ses mi olmalıdır? Devletin bir arada yaşama olgusunu teşvik etmesine itirazlar yükselmiştir. Ancak buna karşı koymak, yeni devletin geleceğini tehlikeye düşürecek bir milliyetçiliği körüklemek anlamına gelebilir. Oportünist bir uzlaşma, bu konudan tamamen kaçınmak şeklinde gelişecektir, fakat bu tür bir oportünizmin tiyatro için iyi olduğu söylenemez.

O zaman bugün Kosova'nın önemli ulusal konuları nelerdir? Sahte sanatsal iddia, bu konuların tarihten alınması ve yeni devletin kuruluş idealarına hitap etmesi gerektiği yönündedir. Savunucularının mantığına göre Ulusal Tiyatro, adının hakkını vermek için tarihin kalesi olmalıdır. Fakat bu, tarihsel olayların 'karanlık' tarafı ile 'gerçekler'in sorgulanmasına ve çatışmasına izin vermeyen, tarih boyunca geleneksel olarak taraflı olan yaklaşımı görmezden gelmektir. Böyle bir yaklaşım, hızlı bir şekilde 'ulusal karşıtı' olarak etiketlendi ve böylece tiyatroyu 'resmi' tarih kitaplarının kansız bir yansıması olmaya zorladı.

Tiyatronun Kosova'daki rolü hakkındaki karmaşık tartışmaları ve farklı grupların (eleştirmenler, tiyatro topluluğu, izleyici) beklentilerini göz önüne sermek için iki örnek sunuyorum.

Müslüman *Tartüf* ve uluslararası düşman

Tartuffe, 2008'de Çingene yönetmen Rahim Burham'ın rejisiyle TKK tarafından sahnelendi. Oyun, Kosova'daki tiyatro hakkında en şiddetli tartışmalardan birini doğurdu. Her şey Kosova günlük gazetelerinde yayınlanan iki makale ile başladı. Birincisi, '*Tartufi i Vranjes*' (Vranje'nin Tartüf'ü) başlığı altında, Kosova Sanat ve Bilim Akademisi'nin profesörü ve daimi üyesi olan yazar Mehmet Kraja tarafından yazıldı. Kraja'nın yazısının bir bölümü şöyleydi:

Oyunda, Balkanların 'genetik karması', karma kimliklerle (ya da tamamen kimliksiz) bir arada var oluşu, kültürel bir model ve tabii ki aynı zamanda bir siyasi model olarak sunuluyor. Kosova özelinde, bu durum siyasi olarak 'çok kültürlü sapkın kan'ın egemen olduğu çok etnikli bir devleti önermektedir. Görünüşte kültürel, ancak açıkça siyasi olan bir başka mesajda ise, net belirtilmese de şöyle söyleniyor: Siz, burada yaşayan Kosovalılar, karışık, saf olmayan, sapkın kanın karıştığı bu devletinizde, ulusal kültür, ulusal oyunlar üretemezsiniz. Ulusal bir tiyatrouz da olamaz. Çünkü Kültür Bakanlığı'nız, Çingene bir rejisör, Türk bir sahne tasarımcısı Makedonyalı bir kostüm tasarımcısının bulunduğu "Tartuffe of Vranje" (Sırbistan'da bir şehir adı) oyununa karşı, Priştina Ulusal Tiyatrosu'nda yapılacak milli bir oyuna göre çok daha cömert davranıyor...

Makalesinin sonlarında Mehmet Kraja, 'trajik bir kaza' olarak nitelendirdiği şeylere devlet müdahalesi istiyor:

(...) Bu performans, trajik bir kaza ile (diyelim ki, havalimanında pist lambaları kapalı olduğu için yere çakılan bir uçak) eşdeğerdir. Bu oyun, devlet düzeyindeki kültür politikalarımıza göre elden geçmeden, ve tabii ki bu siyasi imalarla dolu kültürel skandalın sorumluları belirlenmeden sahnelenmemedir (Mehmet Kraja, Gazeta Express 19 Aralık 2008)

Birçok kişi tarafından ırkçı olarak tanımlanan bu makaleye, sanat çevrelerinin verdiği tepki düşmancaydı. On dört genç sanatçının imzaladığı bir yanıt tüm medyaya gönderildi. Bu yanıtın bir bölümü şöyleydi:

Irklar arası nefret saçan Mehmet Kraja'nın makalesinde bahsettiği 'sanat camiası' ve 'seyirci kitlesi'nden kendimizi ayrı tutuyoruz ve kendinden farklı ırktan olan Kosovalı sanat çevrelerine duyduğu önyargıyı kesinlikle reddediyoruz. - Sanat yoluyla tezahür eden kültürel çeşitliliğin ruh ve zihin için en sağlıklı besin olduğunu düşünüyoruz...

Bir felsefeci ve sanat eleştirmeni Shkelzen Maliqi de Mehmet Kraja'nın yazısına tepki gösterdi. Makalesi (ikincisi yukarıda belirtilmiştir) 'Fantazma raciste' (Irkçı hayaletler) adını taşıyordu:

(Hamid) Karzai'nin taktığına benzeyen şapkalar ya da dünyanın her yerinde birbirine benzeyen, sadece stil veya tasarım açısından farklı olan yorganlardan hangi mesaj ve siyasi suç çıkarımı yapılabilir? Ve şapkalar Karzai'ninkine benziyorsa ne önemi var? Kraja'nın hayal dünyasında yorganlarla ne alıp veremediği var?

Akademik Kraja, haksız politik varsayımlar ve önyargılarla, sanatsal bir çalışmanın keyfi ve skandal değerlendirmesini yapmıştır. İdeolojiler ve kültür komiserleri tarafından politikleştirilip denetlenmeyen doğal ifade özgürlüğü, yazarlara, metin ve karakterlerle ilgili vizyona göre performansı gerçekleştirme özgürlüğünü sağlar. Mehmet Kraja rahatsız çünkü bir Çingene, Kosova Ulusal Tiyatrosu'nda (TKK) oyun yönetiyor ve ortak çalışanlarının ikisi yabancı. Güya yabancı yöneticiler ve onların iç ajanları (bu örnekte, Sivil Toplum Kuruluşları'na ait "tiyatro mafyası") tarafından Kosovalılara ve Arnavutlara dayatılan kozmopolitlik ve çokkültürlülük riskine saplantılı hale geldiği için, TKK sahnesini yaratıcı yabancı sanatçılara açanları alçak ve hain olarak nitelendirip, saflık, saf kan, Arnavut kanının korunması gibi takıntılarını gündeme getiriyor. Bunlar ırkçılık cephesine ait klasik fikir ve argümanlardır. (Shkelzen Maliqi, Gazeta Express, Aralık 2008)

O sırada Priştine afişlerle doldu; bir tanesinde Mehmet Kraja'nın makalesinin Çingenece çevirisini barındıran Gazeta Ekspres sayfası, diğerinde ise Kraja'nın ırkçı fikirlerinin alaya alındığı, yanıt niteliğinde imzasız bir broşür bulunuyordu. Yanıt, hiciv şeklinde tasarlanmıştı: Kosova'nın Devlet Kurumları, Kraja'nın taleplerini yerine getirmek için ne yapmalı? Bu afişin metnine, eski bir tarih olan Mart 1976 atılmıştı:

Dün, 24 saat süren bir maraton toplantısında, Kosova En Yüksek Devlet Kurumları, barışsever, safkan Kosova'daki şüpheli sanatsal yaratımların önlenmesi amacıyla, sanatsal çalışmalarla (özellikle tiyatroyla) ilgilenecek olan istihbarat-karşı istihbarat komisyonunu kurdu. (...) Kosova Ulusal Tiyatrosu, bu 'trajik kazadan sonra' akıl sağlığı normale dönüncüye kadar geçici olarak kapatılacaktır. - Bundan sonra tüm oyunlar, 'bozulmuş, karışık ya da saf olmayan kan'lılar tarafından değil; 'kristal kadar berrak bir kandan, yani Arnavut kanından' olanlar tarafından sahneye konacaktır. Bunu sağlamak için, görevi Arnavut olmayan kan dolaşımını önlemek, tiyatrodaki kanları kontrol etmek ve test etmek olan 'Kan Komisyonu' adlı başka bir komisyon oluşturuldu.

TKK'nın Tartüf'ü üzerine başlayan tartışma, Arnavut Tiyatrosu'nun şimdiye kadar olan en sert ve en uzun süren tartışmalarından biriydi. Yaklaşık otuz makale bu tartışmaya çeşitli şekillerde katkıda bulundu. Sonuç olarak, biletler prömiyerden iki hafta önce satıldı ve bu tiyatronun tarihinde ilk defa böyle bir şey oldu. Tartuffe oyunu 2009 yılına kadar devam etti ve turneye gittiği Üsküp ve Tiran'da oldukça beğeni topladı.

Gilan'daki Evin Yakınında

İkinci örneğim, kişisel bir örnek olacak. Kosova savaşının bitmesinden kısa bir süre sonra, Teatri i Qytetit'te (Gilan Şehir Tiyatrosu) sahnelenen bir oyun yazmıştım. *Evin Yakınında* oyunu, kocası savaş sırasında ortadan kaybolan bir kadını anlatıyor. Kaybolan kocasını bulmaya çalışırken, Kayıp İnsanlar Bürosu'nda çalışan bir yabancıya aşık olur. Oyun, yabancı'nın bir yöre sakini tarafından kıskançlık sebebiyle vurularak öldürülmesiyle sona erer. Yabancı'nın katilinin, aynı zamanda

kadının merhum kocasını öldüren kişi olduğu da ortaya çıkar. İlk zorluklar, oyuncu kaynaklıydı. Bazıları için ise, bir Arnavut'un aşk nedeniyle savaş sırasında bir başka Arnavut'u vurması kabul edilemezdi. Buna ek olarak, onlara göre, savaşa dair bir oyunda kötü figür olarak bir Sırp'ın bulunmayışı mantıklı değildi. Provalar esnasında oyundaki yabancı, Sırp'a 'dönüştü' ve seyirci tarafından aşağılanacak kadar kötü bir şekilde tasvir edildi. Kadın ise, kendisini kesinlikle bir yabancının kollarına atmayacak yerel bir kahraman olarak canlandırıldı. Kadının ve yabancının kucaklaşması ve öpüşmeleri şeklinde verdiğimiz sahne yönergeleri, 'kadının onurlu reddi'ne dönüştü ve seyirciler bunu sevdi. Kadının, yabancının yakınlığına her direnişini alkışladı. Bu revizyonlar, olaylar savaştan sonra gerçekleşmiş olsa da, karakterlerin hepsi savaşın kurbanı da olsa, aşk hakkındaki bir oyunun 'ulusal tiyatro'ya dönüştürülmesi için gerekliydi. Yeni formatta Arnavut kadınlar bir 'kurban' ve 'erdemli', yabancılar (yani nam-ı diğer Sırp karakter) ise Arnavut kadının talihsizliğini sömüren kötü kalpli ikiyüzlülerdi.

Yeni bir tiyatro

Kosova Ulusal Tiyatrosu'ndaki *Tartüf*'ün ve Gilan Kent Tiyatrosu'ndaki *Evin Yakınında*'nın başına gelenler, Kosova Tiyatrosu'nun ulusal klişelerden, eskimiş formatlardan ve (oto) sansürden kurtulma ihtiyacını ortaya koyuyor. Kosova'nın bağımsızlık ilanından sonraki yeni politik ortam, tiyatronun serbest bırakılmasını, 'büyük ulusal konular' ile kısıtlanmak yerine, bugünkü toplumun gerçek sorunlarına yönelik olmasını gerektiriyor. Bu, geçmişin inkârı anlamına gelmez; aksine, bugüne kadar var olan kısıtlamaları içermeyen, yeni bir soluk gerektiği anlamına gelir. Esat Paşa Toptani'nin Avni Rrustemi tarafından öldürülmesi, halen önemli siyasi bir olay olarak görülmeye devam ediyor. Peki ya tiyatro? Mesela Avni Rrustemi'nin bu eylemini bir terörist eylem olarak ele alırsa ne olur? Bu ihtimale ilişkin sonsuz tartışmalar ve zıtlıklar çıkabilir...! Ancak bu tür bir ele alış, tabu tarafından kordon altına alınan, tarihteki bir olaya alternatif bir perspektif (hayali olsa da) sağlayacaktır. Balkan topraklarındaki tarih, çoğu zaman, bilindiği gibi, milliyetçi efsanelere uyum sağlayacak şekilde inşa edilmiştir.

Sonuç olarak Kosova Tiyatrosu, seyircinin talep ve ihtiyaçlarına cevap veren, geçmişi ve bugünü eleştirel bir şekilde ele alan, dünya tiyatrosu içinde hak ettiği yeri alan ve dünyanın her yerinden oyunları Kosova'ya getiren, estetik ve özgürleştirme

kaygıları olan, ‘ulusal’ temaların ötesine bakmaya açık ve hazır olan, mazlum ve ezilenlerin sesi olabilen özerk bir tiyatro olmalıdır.

Kosova Tiyatrosu, özgür bir tiyatro olmalıdır!

(Bu maddenin bazı bölümleri 25-27 Haziran 2010 tarihleri arasında Kosova Ulusal Tiyatrosu'nda yapılan ‘Savaş Yeri’ Tiyatrosu Uluslararası Konferansı'nda sunuldu. Bazı bölümler, ZFD Kosova - forum forumu için daha geniş bir tematik yazıda da kullanıldı - www.forumzfd.de)

Yazar Hakkında Notlar

Yeton Neziray, oyun yazarı ve Kosova Ulusal Tiyatrosu'nun eski sanat yönetmenidir. Oyunları birçok dile çevrilmiş ve yayınlanmıştır. ABD'de ve çeşitli Avrupa ülkelerinde sahnelenmiştir. Ulusal oyun yarışmasında Liza po fle (Liza uyuyor) birincilik ödülü almıştır. Neziray, yurtiçi ve yurtdışındaki dergilere ve gazetelere tiyatro konulu makaleler yazmıştır. Aralarında Kosovalı aktör Faruk Begolli'yi de içeren bir kitabı da bulunmaktadır. Çağdaş tiyatro temelli bir tiyatro olan Multimedia Center'ın kurucusu ve yöneticisidir.

E-posta: info@jetonneziraj.com

EK 2. BIFC / Katarina Pejovic, Yeton Neziray'la Röportaj / 2011

Kaybolan Bağların Tarihi Değişikliği

Yeton Neziray, Priştine'de Ulusal Kosova Tiyatrosu'nun sanat yönetmenidir. Çağdaş mesleki standartları belirleyerek ve kozmopolit ruhun tanıtılması için ısrarla savaşıyor, taşlaşmış ulusal kurum kavramını tersine çevirmiştir. Kosova'daki birkaç bağımsız kültür kuruluşundan biri olan Qendra Multimedia'yı kurdu. Kosova gerçeğinin en hassas ve acı verici konularını ele alan projeleri üretti ve onları aşmaya çalıştı. Ancak haklı olarak kendisini öncelikle bir oyun yazarı olarak görüyor. Oyunları birçok dile çevriliyor; bu da Kosova gibi küçük bir yerden gelen bir oyun yazarı olarak rekabetçi Avrupa sahnesine olağanüstü zorluklarla girmenin ne kadar zor olduğunu göz önünde bulunduruyor. Yakın zamana kadar Avrupa'nın tiyatro haritasında neredeyse hiç var olmadı. Ancak şu an oyunları Batı Balkanlar, Avrupa ve ABD'de düzinelerce tiyatrodaki sahnelendi. Eylül ayındaki 'Eyfel Kulesi'nin Çöküşü' adlı oyunu, Saraybosna'daki meşhur uluslararası tiyatro festivali MESS'de ve hemen ardından 9/11 anısına New York'ta sahnelenecek. Jeton Neziraj, otuzlu yaşlarının başında, son zamanlarda savaşa ve Sırbistan ile çatışmalara maruz kalmış, gelenekçi bir ülke olan Kosova'da modern bir kültür sahnesi kurmak için azim ve gayretle savaşan, inanılmaz derecede üretken bir sanatçı ve entelektüel biridir.

1. Sizce, Kosova'da 2008'deki bağımsızlığından bu yana gerçekleşen değişikliklerin temel özellikleri nelerdir?

Önemli ve olumlu olan bazı değişiklikler gerçekleşti ama çok değil. Genel olarak, insanların daha rahat hissettiklerini söyleyebilirim. Bir şekilde, hepimiz, 1999 Kosova savaşının sona ermesinin 'amaçlanan bağımsızlık' anlamına geldiğine inanmıştık. Bununla birlikte, 2008 yılında Kosova Bağımsızlık Bildirgesi ile birçok kişi için devam eden ikilemler var. Uzun yıllar boyunca süren, kaçınılmaz özgürlük ve bağımsızlık travmaları vardı. Bu travma muhtemelen Kosova AB'nin bir parçası oluncaya kadar bir süre daha bazı Kosovalıları rahatsız edecek. Ancak çoğu insan için bu travma ya iyiye gidiyor ya da iyileşti. Elbette, bu travmanın iyileşmesi, günlük yaşamla bağlantılı diğer travmaların, yaşam koşullarının, yeni devletin önündeki güçlüklerin doğumunu da işaret etmektedir..

Örneğin, 'Kosova Cumhuriyeti' yazan metal panoların yerleştirilmesiyle, ezici bir eğilim olarak kozmetik değişiklikler ortaya çıktı. Bu panoları, olması

gerektiği yerler hariç her yerde görebiliyordunuz. Bu panolardan biri de Kosova Ulusal Tiyatrosu'nun önüne yerleştirildi. Biz de hükümetin bu duruşuyla, şunu söyleyerek alay ettik: 'Hey, burası tiyatro, Kosova Cumhuriyeti değil!' Bu, 'ulusal' kurumların oluşturulması konusunda devam eden bir coşku. Mesela şu an biz röportajımızı yaparken, Kosova'da opera sanatçısı olmadığı bir dönemde, devasa bir Ulusal Opera ve Bale Tiyatro binası inşa ediliyor!

Yine de, özgürlük coşkusunun ortasında, biraz spekülasyon yapmaya ve Kosovalıların artık uzlaşmaya ve bazı konularda örneğin savaş bittikten sonra Kosova'dan ayrılan Sırp'ların Kosova'ya geri gönderilmesi meselesi gibi bağımsızlıktan önce de dikkate alınamayacak konularda uzlaşmaya daha hazır olduğunu söylebilirim.

Bu arada önemli değişikliklerin gerçekleşmediği görülüyor. Priştine'deki kent ve kent içi kaosu aynı ritimde devam ediyor. Yolsuzluğun büyük oranda artışından bahsediliyor. Dahası bu artık yaşamın bir parçası haline geldi. Bir Kosovalı siyasetçi yolsuzlukla suçlandığında, bir akrabam bana şöyle dedi: 'Ne olmuş? O bir Sırp değil ve bu parayı Sırbistan'a göndermeyecek. Parayı burada çalışıyor ve Kosova'ya yatırıyor!'

Son olarak, 'suçlu' etiketi de değişti! Yakın geçmişe kadar, sorumlu olan tek suçlu Sırp'lar idi. (en küçük bir olayda bile) Suçlular daha fazla yüz buldu. Artık suçlu, bazen hükümet bazen Avrupalılar ama her seferinde, bir kez daha Sırp'lar.

Bununla birlikte, Kosova, yavaş ve temkinli bir devlet haline gelmeyi öğrenen yeni bir devlettir. Her yeri dağıtan şımarık çocuklara benziyor. Ancak bu çocuk, evimli olduğu için onu hala seviyoruz.

2. Bu değişiklikler kültür politikasında nasıl yansdı? Daha doğrusu Kosova'da tanımlanmış bir kültürel siyasi gündem var mı?

Hiçbir değişiklik olmamıştı. Daha önce kültür politikası gündemi yoktu ve hala yok. Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın bütçesi yıllardır 9 ila 12 milyon euro arasında. Bu toplam üç bölüme ayrılmıştır. Kültür bölümü daha sonra başka bölümlere de ayrılmıştır: Sermaye yatırımları, bina bakımı, savaş sonrası tarihi konutların ve yanmış kiliselerin restorasyonu vb. Geriye kalan kısım ise daha sonra Kosova Ulusal Tiyatrosu, Ulusal Sanat Galerisi, Kosova Müzesi gibi 'devlet çıkarları' kültür kurumlarına tahsis edilmiştir. Sonunda 'devlet kurumu' dışında örgütlenen faaliyetler için çok az şey kalmıştır! Uygulamaya konulmadan önceki

kanunlar kabul edilmektedir. Pratikte, Kültür Bakanlığı'nın yaptığı tek şey bu kıt fonların dağıtımını yapmak. Kültür politikalarının diğer yönlerine gelince, durum sadece felakettir. Bu arada, yıllar önce taslağı hazırlanmış olan 'Kültür gelişim stratejisi' isimli belge unutuldu. Devlet eski 'bürokrasi' üretimine ve gereksiz idareye geri döndü. Sistem merkezileştirildi ve kültür kurumlarının yürütme yetkileri kaldırıldı.

Balkanlar'da bol miktarda bulunan politik çalkantılar, yolsuzluk, çevre kaygısı, parti çatışmaları ve benzeri hoşnutsuzluklar nedeniyle Kültür Bakanları sık sık değiştiği için bugünkü durum sıfır noktasındadır. Uzun vadeli kalkınma hedefleri ve kültür politikaları hakkında tartışmalar bile yapılmamaktadır.

3. Günümüzdeki durumla ilgili bu kasvetli anlayışla, önümüzdeki yıllarda Kosova'nın kültür politikasına ilişkin tahmininiz nedir?

Maalesef şu ana kadar savaş sonrası Kosova'yı yöneten hiçbir idare, kültürle ilgili herhangi bir önem göstermedi. Kültür kavramı, politik nedenlerden ötürü 'kültürel mirasa' indirgenmiştir. Ticaret dünyasından bir söylemi kullanabilirsem, siyasi pazarda şunu söyleyebilirim ki, Kültür Bakanlığı, milyonlarca büyük işlemde arda kalan küçük değişikliklerin alıcısıdır ve küçük değişikliğin kaderini biliyorsunuz; ya bir saygı göstergesi olarak alırsınız ya da bunu sizin için bir faydası olmadığından dolayı satış elemanına bırakırsınız. Devlet, tüm altyapı güçlerinden sorumludur. Yol ve okul inşaatı, kanun ve düzenin uygulanması, enerji vb. Kültür ise hiç gündeminde olmamıştır. Bu nedenle, şimdi bulunduğumuz an itibarıyla, tahminlerim hiç parlak değil! Aslında Kosova, kültür politikaları için kavramlar yaratabilecek uzmanlara ve bu politikaları uygulayacak farklı kültürel alanlarda çalışan profesyonellerden yoksundur. Özellikle genç sanatçılar arasında potansiyel var. Ancak bu potansiyelin bazı yönlendirmelere ihtiyacı var ve iyi bir yönetim gerektiriyor.

4. Kültürel ve sanatsal faaliyetleriniz çok sayıda ve çok yönlü. Bu çok yönlülük, farklı girişimlere olan doğal yolunuzdan mı? Yoksa Kosova'daki kültürün canlandırılması için farklı düzlemlerde hareket etmenin bir gerekliliğinin sonucu olarak mı geliyor?

Çok ilginç, eşim de sizin gibi birçok yönde çalıştığımı düşünüyor! Ben ise buna pek katılmıyorum. Kendimi öncelikle bir oyun yazarı olarak görüyorum. Bu

yüzden, öncelikli işim, oyun yazmaktır. Diğer sanatsal faaliyetlerimin büyük kısmını, birkaç yıl önce kurduğum kültürel bir STK olan Qendra Multimedia veya son üç yıldır çalışmakta olduğum Kosova Ulusal Tiyatrosu oluşturuyor. Samimi olmak gerekirse, kendimi Kosova'daki kültürün yeniden canlandırılmasına katkıda bulunacak yurtsever misyonunda görmüyorum. Yaşamakta olduğum Priştine'de insanlar için bir şeyler yapmak hoşuma gidiyor. Ancak başka yerde yaşıyor olsaydım da aynısını yapardım. Dolayısıyla, angajmanların arkasında ‘vatansever’ bir motivasyonum yok. Bir sanatçı olarak seçtiğim işi yapıyorum, hepsi bu. Birçok ‘cephe’ ile meşgul olduğum gerçeği, benim kişisel olarak çalışma şeklimle alakalı gibi görünüyor. Her zaman hareket halindeyiz! İtiraf etmeliyim ki, Priştine'deki olağanüstü kaosu seviyorum. Bu, size ilham veren bir kaos. Genel olarak elektrik yok, su yok, Bangladeş'te olduğu gibi sürekli trafik sıkışıklığı var, işsizlik var ama öte yandan çok sayıda kafe var. Sabah gözlerinizi açtığınız andan gece uyuyana kadar sınırsız dert var. Bir sanatçı için ne muhteşem değil mi?

5. Kosova Ulusal Tiyatrosu'nun sanat yönetmeni olarak çağdaş bir repertuar yaratmaya ve tiyatro sanatçıları yurtdışından getirmeye çalışıyorsunuz. Repertuar politikanız seyirci ve siyasi yapılar tarafından nasıl algılanıyor?

Ulusal Tiyatro'da sanat yönetmeni olarak üç yıl çalışmak çok zor bir dönem oldu. Bu görevi üstlendiğimde, Ulusal Tiyatro'yu bir şekilde büyük tartışmaların ortasında buldum, -ki bu da bir bakıma hala devam ediyor. Bu tartışmada temel soru ‘ulusal tiyatro’ kavramı ile ilgili. Peki ulusal tiyatro nedir?

Kosova'da her zaman sorudan çok, cevap vardır. Kutsal kitaplardan alıntı yapılmış gibi duran tutumlar var. ‘Ulusal tiyatroya sahip olmayan devlet, bir devlet değildir.’ ‘Ulusal tiyatro devletin çekirdeği, devletin embriyosudur.’ Bu ‘teknik’ soruların ve cevapların yanı sıra, tartışma en hayati meseleyi içermekte: Ulusal Tiyatro programı içeriği. Hangi oyun ulusal tiyatroya layıktır? Cevabı bulmak zor değil. Yakın zamana kadar görkemli tarihini uyandırmanın yasak olduğu bir devletin, yurtseverlerin ve kahramanların, reddedilen tarihin uyandıracacağı bir duruma bakmaları mantıklıdır. Yeni devlet, refah düzeyinin zirvesindeyken, geleceği o kadar tartışılmaz. İnkarcı geçmişi ve yeni devletin yaratılmasına katkıda bulunanlara borcumuzu ödemeye çalışıyormuşuz gibi görünüyor. Bu nedenle, yeni kimlik, geçmişin tarihiyle oluşturulmuştur. Geçmiş, bu yeni kimliği sağlayan ve donatan bir

ahır gibidir. Tabii ki en önemli malzeme kaynaklarından biri tiyatrodur. Ahırdan ne alınacak ya da ne alınmayacak? Geçmiş ne tür bir yeni 'ambalajlama'yı örtbas edecek? Bu, Kosova'daki tiyatro ile ilgili tartışmanın yapıldığı zemin niteliğindedir.

Yaklaşımım farklıydı: Tiyatroyu geleceğe bağlamaya çalıştım. İstikrarlı ve iyi planlanmış bir repertuar yarattım. Eskiden, repertuar geçici olarak oluşturuldu. Bu nedenle, üretime başlamadan bir ay önce bile gündemde yeni bir oyun ilan edilmiyordu. Ayrıca oyunlar artık daha düzenli olarak sahneleniyor; bu yüzden ayda 20-25 kere prova yapılıyor. Oysa ki bundan önce, iki ay veya daha fazla süre oynanmayan oyun, belirli bir çalışma yapılmadan gerçekleşiyordu. Bu nedenle, tiyatronun düzenli çalışmasını sağlayan bir temel oluşturulduğunu söyleyebilirim. 'Teknik' müdahalelerin yanı sıra, repertuar konseptinin tamamı yeniden düzenlendi. Sırf Arnavut oldukları için, repertuarında kalitesiz Arnavut oyunları yok artık. Sezon repertuarları genellikle 6 uluslararası yazardan ve 2 Arnavut yazardan oluşuyor.

Ulusal Tiyatro, seminerler, çalıştaylar ve konferanslarla uluslararası işbirliğine açıktır. Uluslararası set tasarımcıları, kostüm tasarımcıları, müzisyenler, yönetmenler ve diğer tiyatro sanatçıları çok sayıda ulusal tiyatro yapımı üzerinde çalıştı ve onların çabaları iyi sonuçlar verdi. Uluslararası festivalleri yavaş yavaş gezmeye başlıyoruz. Bölgenin yanı sıra Slovenya, İsviçre ve Almanya'da sahne aldık ve yakında İsveç ve Kolombiya'ya gideceğiz. Bu üç yıllık süreç içerisinde ulusal drama yarışması kuruldu ve oyunların yayınlanmasını başlattık. Bütün bunların seyirci üzerinde etkisi oldu. Seyirci katılımında %150'lik bir artış oldu. Bu değişikliklerin seyirci algısına gelince; bence genel beğenin seyirci sayısının artışında büyük etkisi var.

Bu arada, sanatsal toplumun bir kısmı, özellikle de oyun yazarı ve yönetmenleri, uluslararası işbirliğine yönelik bir tür fobi belirtileri gösteriyor. İddiaya göre, bu açıklık 'piyasa küçülmesine' neden oldu. Kosova'daki Ulusal Tiyatro, ana kültür kurumlarından biri olduğu için burası 'kılıçların çarpıştığı' bir mekan olarak anlaşıldı. Uluslararası sanatçılarla işbirliğine karşı argümanlar genellikle ekonomik yönde: Kosovalı mükelleflerin paraları yabancı sanatçılara nasıl gidiyor? Cevabım her zaman, vergi mükelleflerinin paralarının kimsenin görmek istemediği çöp tenekesine geçmesinin nasıl bir sakıncası olabilir? Daha da açık olmak gerekirse; Kosova'daki Tiyatro ve Yönetmenlik Okulu'nda bir kriz var. Çok sayıda iyi oyuncu var ama çok az iyi yönetmen var. Bundan başka, bürokrasi, kişisel meseleler, yolsuzluk, gülünç derecede düşük tiyatro bütçesi, klanlar ve diğer çıkar

grupları, Kosova tiyatrolarını tüketmeye ve gelişmeye ya da reform yapmaya engel olmaya devam ediyor. Yine de, Kosova Ulusal Tiyatrosu'nda elde etmeyi başardığım reformlardan gurur duyuyorum.

6. Şu anda siz, Kosova Ulusal Tiyatrosu'nun Belgrad'a yaptığı ziyaretin etrafında ortaya çıkan siyasi-kültürel meselenin ortasındasınız. Ziyaret, Atelje 212 bölge tiyatro festivali çerçevesinde gerçekleşecekti ama gerçekleşmedi. Neden?

Kosova Ulusal Tiyatrosu, Kosovalı yönetmen Bekim Lumi'nin 'Cifti Martin' (Matin çifti) adlı oyunu için Belgrad'daki Atelje 212'den bir davet aldı. Bu, son yıllarda Kosova'da en başarılı ve iyi üretilen tiyatro oyunlarından biridir. Belgrad'da Atelje Direktörü 212 Kokan Mladenoviç ile olan bu işbirliğinin yanı sıra politik engellere rağmen izlenebilecek diğer işbirliği biçimlerini de tartışmıştım. Olası siyasi komplikasyonları önlemek için, festivale sunulan tiyatrolardan hiçbirinin ülke adı ile değil; yalnızca şehrin adı ile birlikte çıkmasına karar verildi. Örneğin; Kosova Ulusal Tiyatrosu-Priştine, Bosna Ulusal Tiyatrosu-Saraybosna. Bu çözüm, bizim için de kabul edilebilirdi.

Yine de bu davet, Kosova Kültür Bakanı ve çevredeki insanlar için doğru değildi. Bakanlık bununla ilgili resmi bir tavır takınmamakla birlikte, vatanseverliğini göstermek için bir fırsat olarak gördüğü ziyareti iptal etmesi için Ulusal Tiyatro Genel Müdürü'ne talimat verdi. Bu durum ise bazı gazeteciler ve entelektüeller için karşıt bir görüşü başlattı. Ne yazık ki, sanat ile ilgilenen topluluğun büyük kısmı buna karşıydı. Karşıt görüş, eski düşmanlığı unutmamamız yönündeydi. İnatla devam etme konusundaki ısrarcı davrandılar ve ölümler ile ilgili tartışmaları geçmişten ziyade geleceğe doğru yinelemeye devam ettiler. Anavatan yine tehlikede idi. Hiç kimse var olan gerçekleri esas haliyle ele almamaktadır. Belgrad'da bir tiyatro gösterisi sunma fikri aniden komplo teorisinin bir parçası oldu.

Bizim görüşümüz, Kosova'nın 'devlet' olmasını koruyan ve geliştiren başka 'cepheler' vardı. Bu konu ile ilgili olarak, 'Kosova Cumhuriyeti', Belgrad'daki Atelje 212 sahnesinde, bu festivalin herhangi bir broşüründen veya web sitesinden daha iyi tanıtılmış ve korunmuş olacaktı.

Bence bu kayıp, tarihi bir şanstı. Burnunun ucunun ötesinde hiçbir şey görmek istemeyen bazı vatansever kışlardan dolayı iyi bir fırsat kaçırıldı. Hiçbir kötülük, Kosova'yı herhangi bir bölgesel kültürel işbirliği ya da böyle kültürel

ziyaretler kapsamında etkileyemez. Tiyatro, siyasetin yaptığı hasarı onarmak için burada. İnsanoğlu gibi diğer sanatçılarla özgürce iletişim kuran sanatçıların düzenli ziyareti olmalıydı. Belgrad'dan bir tiyatro gelip Priştine'de oynayabilirse, (yakın zamanda olduğu gibi) neden Priştine'den bir tiyatro Belgrad'da bunu yapmasın? Kosova, görev süreleri boyunca Kosova devletini teşvik ve koruma altına almayı öngören bütün kurumlara, hükümet, askeri, İçişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı'na sahiptir. Peki bu rol neden tiyatroya verilmelidir? Bu hiç olmadı ve asla gündeminde olmayacak. Tiyatro özgür olmalıdır. Ancak tiyatro, sadece özgür ülkelerde özgürdür. Özgürlüğün olduğu yerde de özgür tiyatro var. Özgürlüğün olmadığı yerlerde, tiyatronun doğası ve ruhu ile uyumlu olmayan sahte nedenlere, ideolojilere ve fikirlerin geliştirilmesine hizmet etme görevi verilmektedir.

Eski Yugoslavya'da tiyatro, siyasetin istediği zaman gücünü kullandığı bir oyun alanı olmuştur ve böyle de devam etmektedir. Bu nedenle, Kosova'daki tiyatro, tiyatronun milliyetçiliğini güçlendirmek için araç olarak görülen siyasi nüfuza ve geçmişin hayaletlerine tabidir.

Bu yüzden sanatçılarımızın, bunun farkında olmalarının ve tiyatroya siyasetten aldığı orijinal rolünü ve gücünü geri vermek için savaşmalarının önemli olduğuna inanıyorum. Yoksa, valizlerini alıp traktöre binip ülkeyi terk eden insanları görmeye devam edeceğiz.

Kosova Ulusal Tiyatrosu Belgrad'a gidecek; şimdi değilse bile iki ya da daha fazla yıl içinde. Bu olmazsa, her iki ülkenin de geleceği acımasız ve trajik olacak; tıpkı eskiden olduğu gibi.

7) Eski Yugoslavya bölgesinden yayılan çeşitli projelerin bir parçasısınız. Bunlardan bazıları Dayanışma Politikası, Priştine ile Belgrad arasındaki ortak yayın projesi (Priştine'den Sevgilerle ve Belgrad'dan Sevgilerle gibi... Bu projelerden aldığımız motivasyon ve beklentileriniz neler?

Çalışmalarımız, savaştan sonra mayın çıkarmaya benziyor. Ne kadar çok iş yapılması gerektiğini hayal edebilirsiniz. Bu projelerle, Bosna, Hırvatistan, Kosova ve Makedonya'daki savaşlarla bu ülkelerde bırakılan mayınları yok etmeye çalışıyoruz. Bunu eski bir Yugoslavya nostalgisi olarak görmemeli, çünkü bu bölgede çok sayıda işbirliği yapılmıştır. Kısa ve uzun vadede, bu projeler ile, ülkelerimizin demokratikleşmesi, düzenli iletişim köprülerinin kurulması, uzlaşma, ortak tarihin incelenmesi, insanların yaşadığı acıları sarması ve kınaması, yani geleceği geçmişten

daha iyi yapmak için için büyük bir gayret gösteriyoruz. Belgrad'da Borka Pavicevic ve merkezi CZKD'nin yanı sıra Tuzla'daki 'Grad' merkezi ile eşitlik ve dayanışmanın ortak değerleri olarak tanımlanabilecek şeyleri tanımlamayı amaçlayan 'Dayanışmanın Yeni Siyaseti' adlı Balkanlar'da bu bölgelerinde oldukça egemen olan milliyetçi ideolojilerin ötesine geçen iddialı bir projeye başladık.

Bence bu, Arnavutça ve Sırpça olarak Belgrad ve Priştine'de henüz tamamlayıp yayınladığımız antolojiler ile ilgili konuşmak için iyi bir fırsat.

Priştine'de yeni Sırp dergisinin ismine 'Nga Beogradi, ben dashuri' (Belgrad'dan sevgilerle) ismi verilirken, Belgrad'ın yeni Kosova edebiyatının antolojisine 'Iz Pristine s ljubavlju' (Priştine'den sevgilerle) ismi verilmekte. Belgrad antolojisi TonB ve kültür takvimi 'Beton' tarafından basılırken Priştine'de antoloji, MM tarafından 'Marimanga' adı verilen yayınevinde basıldı. Okuyucularına yüksek kaliteli bir edebiyat sunmanın yanı sıra, her iki antoloji de Kosova ve Sırbistan'ın kültürel tarihinin önemli bir anını oluşturuyor. Geçtiğimiz yirmi yılda Arnavutça'dan Sırpça'ya ya da tam tersi edebi çeviriler çok kısıtlıydı. Bu antoloji, edebi sahnelerin karşılıklı tanıtılması için ciddi bir çaba. Savaşın neden olduğu; asla bitmeyen önyargıların, nefretin, acının, acı çekmenin ve siyasi engellerin ötesinde anlayış mesajlarının iletilmesi için ciddi bir çaba.

Bu iki kitabın ismi gece yarısı bir partide belirdi. 'Bambi', 'Boro ve Ramiz', 'Zastava' gibi pek çok mizahi başlıktan söz edildi; kalaşnikoflara değinildi, 'kardeşlik ve birlik' sloganıyla ilgili şakalar ve birçok şeyden söz edildi. Kimin söylediğini şu an hatırlayamıyorum ama sonunda 'Belgrad'dan Sevgilerle' ve 'Priştine'den Sevgilerle' diye başlık fikirleri geldi. Çok doğal görünen ama aynı zamanda derin, alaycı bir şeyler istedik. Peki sevgiden daha doğal bir şey var mı? Öte yandan, en azından resmi siyaset açısından bakıldığında, bir şeylerin Kosova'ya 'Belgrad'dan Sevgilerle' ve Sırbistan'a 'Priştine'den Sevgilerle' diye ithaf edilmesinde daha alaycı bir şey var mı? Bu sadece edebi bir kitap olsa bile!

Kosova ve Sırbistan arasındaki ilişkide, eksik olan tek bağlantı sevgi! Ayrıca, şimdiye kadar eksik olan şey, diğer pek çok şey gibi bir edebi değişimdi. Yıllar sonra insanlar kitap yakma alışkanlıklarını ya da çöpe atma alışkanlıklarını unuttular -ki her iki tarafta da oldu- insanların onları okuyacaklarını umarak, en azından çöp kutusuna atmaktansa birbirleriyle kitap alışverişine başlamak için cesaret topladılar. Edebiyat, bir devletin insani tarafıdır. Yazarlar vahşi hayvan terbiyecileri gibidir. Bazen

okşarlar, bazen sopalarını çıkarırlar. Kimseyi ısırılmaları ya da kimseye dokunmamaları için 'hayvanı' ehlileştirirler.

8. Çalışmalarınızın bir diğer önemli yanı da uzlaşma projeleridir. İki tanesini biliyorum: Sırlar ve Arnavutlar ile olan proje ve Michael Lessac'la gerçekleştirilen proje. Kosova'daki uzlaşma sürecini göz önünde bulundurduğunuzda hem yerel yönetimler hem de dünya topluluğu tarafından hangi faktörlerin dikkate alınması gerektiğini düşünüyorsunuz?

Başlangıçta, genç bir sanatçı olarak bazı siyasi veya sosyal yansımaları olan ya da uzlaşma, farkındalığı arttırma gibi 'tiyatro dışı' fikirlerle bağlantılı tiyatro projelerinden geri püskürtüldüm. Başka bir deyişle, ben tiyatronun yalnızca kendi içinde olması gerektiğine inanıyordum. Yazmak istediklerimi yazıyorum, bazı insanlar için önemli olan şeyleri değil. Ancak tiyatroyu, pratikte tecrübe etmeye başladığım zaman, yalnızca yazmak istediğim oyunları yazmak değil; zaman zaman da bazen belirli bir kitleye hitap eden oyunlar yazmanın önemli olduğu kanısına vardım.

İki yıl boyunca, insan ve sanatçı olarak benim için çok önemli olan bir projeye ilgilendim. 2005 ve 2006'da Arnavut ve Sırp sanatçıları içeren 'Sesler' adlı bir tiyatro projesi gerçekleştirdik. Projenin konusu Kosova'da savaştan kaçan, hem Arnavutlar hem de Sırlardı. Forum tiyatroyu Kosova koşullarına uyacak şekilde, biraz değiştirerek kullandık. Bu oyunların seyircisi sıradan değildi, kaybı olan ailelerden oluşuyordu. Arnavut ve Sırp seyircileri için iki ayrı yapım yaptık; ancak sorunlar her iki tarafta da hemen hemen aynıydı. Bu insanların kültürel bağlamını anlamak zorundasınız. DNA testinden geçmeyi reddeden ailelerle uğraşıyorduk, kayıpların tespit edilmesine yardımcı olacaklarını düşünüyorduk. Çünkü aileler, kayıp kocalarından soyutlanarak yaşayan kadınlara güvenmiyorlardı. Kaybolan ailelerine ne olduğunu öğrenmeden yeniden evlenmeyi reddeden genç kızlar, kaybolmuş sevdiklerinin kaderi hakkında bilgi almak için on binlerce euro ödeyen aileler, cesetleri gömmeyi reddeden aileler, 'umut' ile yaşamaya devam etmeye karar verdiler. Sonunda tiyatronun ne yaptığını tanık olmak gerçekten büyüleyici.

Son zamanlarda Amerikan tiyatro yönetmeni Michael Lessac ile yeni bir proje başlattık. İnanıyorum ki, uzlaşma ikilemlerini derinlemesine inceleyecek bir tiyatro oyunu yapacağız. Mevcut durumun daha net bir perspektifini elde etmek için, Sırlar ve Arnavutlar arasındaki ilişkiyi araştırarak, tarihte biraz daha derinlere

ineceğiz. Ancak, bu Sırp-Arnavut ‘tarihinin’ bir Roman ailesi perspektifinden verileceğini belirtmek önemli. Bu noktada, daha fazla ayrıntı vermemeliyim. Çünkü bu, oyuncularla birlikte uzun bir araştırma çalışması olacak ve sonuç henüz şekillendirilmiş değil.

Sırlar ve Arnavutlar arasındaki uzlaşma ya basitçe gerçekleşecek ya da işe yaramayacak. Bence, bu süreçte katkıda bulunmak herkesin görevidir. Sırlar ve Arnavutlar artık birbirlerine güvenmiyor. Bu açıktır. Geçmişte birbirlerine güvendikleri bir an olup olmadığını bilmiyorum ama bu önemli değil. Önemli olan, şimdi şu anda sıfır noktasındayız.

Genel olarak, kültür ve özellikle tiyatro, güven tesis etme sürecini başlatmak için en iyisi olmasa da iyi bir yöntemdir ve bu noktada yalnızca uzlaşmadan bahsedebiliriz. Değişimler ve işbirliği, iki taraf arasında var olan önyargılar ve kalıplaşmış düşüncelerin yok edilmesine yardımcı olur. Şimdiye kadar, birbirimizde sadece kötülük ve zayıflık görmek istedik. Şimdi iyi tarafları keşfetme ve tanıma zamanı geldi ve bence iyilerin sayısı kötülerin sayısını aşıyor. Son bir yıldır bu bölgede rahip ya da ‘barış misyoneri’ gibi konuştuğumun farkındayım. Bu bölgede çok fazla şey yaşadık ama konuyu anladığım kadarıyla hissettiğim şey yönde.

9. Kosova’daki yabancı kültür vakıflarının varlığını ve kültürel ortamdaki etkilerini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Savaştan sonra Kosova’nın kültürel ortamını yeniden inşa eden yabancı kültür vakıfları olmuştur. Rollerini olağanüstü; kurumlar üzerindeki etkisi ve az sayıda bağımsız kültürel girişimleri önemlidir. Elbette, yabancı vakıfların desteğinden şüphe etme eğilimi gösteren paranoyak bireyler de var. (yıkıcı amaçlarla kültürümüzü yok etmek istiyorlar), fakat bunlar azınlıktadır. Uluslararası kültür desteğinin büyük ölçüde yararlananlar, günümüzde Avrupa kültürüne en güçlü bağlantı köprüsü olan Kosova alternatif kültürünün temellerini atan genç sanatçılardır. Bu sanatçılar, yalnızca yerel etki alanında çalışan geleneksel Kosova kültürünün alanı dışında ‘alternatif kültüre’ de şekil verdiler. Sanatçılar ve kurumlar, farklı kültür ruhunu, sanatsal ifade biçimlerinin yanı sıra (diğer bir deyişle Balkanlar’da genellikle hor görülen) diğer kültürlerle karşı daha açık bir tavır kazandırdı.

Kosova’daki kültür faaliyetlerini finanse eden vakıflardan bazılarında değinmek için iyi bir fırsat olduğunu düşünüyorum: Olof Palme Uluslararası Merkezi, Avrupa Kültür Vakfı, SOROS Vakfı-Priştine Ofisi, Goethe Enstitüsü, İsveç

Enstitüsü, Avrupa Komisyonu İrtibat Bürosu (Pristine), İsviçre Kültür Programı, Traduki, KulturKontakt, CHWB vs. Elbette daha pek çok kişi var.

Bu vakıflardan bazıları sosyal ve siyasi boyutlarla bağlantılı kültür faaliyetleri destekleme konusunda hala aktif. Diğer vakıflar, kültürel emperyalizmin kurulması için bir çaba olarak yorumlanabilecek bir eğilime sahip. Ancak Kosova'da aktif olan kültürel ve kültürel olmayan vakıfların çalışmaları çok olumlu bir yolda ilerliyor. Dış destek olmadan Kosova'yı gerçekten hayal edemiyorum. Kültürel ve politik boşluklar üstesinden gelinemezdi!

10. Yabancı kültür vakıflarına önerileriniz neler olabilir?

Maalesef bugün Avrupa'da kültürü daha geniş coğrafi çizgide destekleyen çok az vakıf var. Avrupa Kültür Vakfı (ECF) olmasına rağmen, bunun az olduğunu söylüyorum. ECF, her durumda, yalnızca kültüre dayanan tek vakıftır. Kosova'da bulunan diğer vakıflar, yalnızca demokrasi, insan hakları, barış ve uzlaşma gibi diğer konularla 'bağlantılı' olarak hizmet veriyor. Ne yazık ki, kültür potansiyeli ve rolü Avrupa'nın her yerinde görmezden geliniyor. Kosova'da bunların daha fazlası oluyor. Bu yüzden, yabancı vakıflara (hatta kültür vakfı olmayan kuruluşlara) tavsiyem, Kosova'daki kültür girişimlere destek vermeye devam etmeleridir. Bu destek, kültür işbirliği için bölgesel girişimlere özel bir odaklanmalıdır. Çünkü, bu tür işbirlikleri, hala büyümekte olan milliyetçiliğin üstesinden gelmek için en güçlü silah olabilir ve bu, yabancı düşmanlığını ve komşuların kalıplaşmış halini aşabilir - burada halen çok yaygın bir uygulama.

11. Yarın karar yetkisi olan bir devlet görevlisi olarak uyanacak olsaydınız; (belki de Kosova Kültür Bakanı veya başka bir görev seçersiniz!) alacak tedbirleriniz ne olurdu?

İlk önce bunun kötü bir rüya olduğunu düşünmek istiyorum. Eğer gerçek olsaydı, o zaman gerçekten çok zorlanırdım. Ancak ilk yapacaklarım şunlar olurdu:

- Kültür kurumlarını apolitik yapmak;
- Bağımsız kültür kurumlarını desteklemek için bir fon oluşturmak;
- Farklı sanat alanlarından edebiyat ve mesleki kitapların çevirisi için özel bir fon oluşturmak;
- Sanatçılar ve kültür yöneticileri için eğitim laboratuvarları kurmak;
- Kosova Çağdaş Sanat Galerisi'ni kurmak;

- Kültür yönetimi alanında yurtdişında eēitim bursu saēlamak;
- Temel amacı yıllık kültür bütçesini arttırmak olan Kosova Meclisi bünyesinde CLG (Kültür Lobiciliēi Grubu) kurmak; ve buna benzer Şeyler. Liste muhtemelen daha uzun olacaktır. Ancak isyankar doēam yüzünden, bu pozisyonda fazla kalacaēımı sanmıyorum. Mesela, parlamentodaki skandal nedeniyle muhtemelen dışarı atılmak istenirdim. Aynı, Kosova Ulusal Tiyatrosu'nun 'Martin ifti' adlı oyunun Belgrad'a gitmesi gerektiēini ilan etmesinde olduēu gibi.

9. ÖZGEÇMİŞ

Ali Atilla ŞENDİL

1963 yılında Eskişehir’de doğdu. 1987 yılında Mimar Sinan Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Tiyatro Anasanat Dalı’ndan mezun olduktan sonra, 4 yıl boyunca Trabzon Devlet Tiyatrosu’nda çalıştı. Bu dönemde oynadığı oyunlar: Boş Beşik, Kısmet, Çil Horoz, Gözlerimi Kapatırım Vazifemi Yaparım, Ana Hanım Kız Hanım, Sığıntılar. 1991 yılında atandığı İstanbul Devlet Tiyatrosu’nda o yıldan bugüne birçok oyunda görev aldı.

İstanbul Devlet Tiyatrosu bünyesinde oyuncu olarak görev aldığı oyunlar: Macbeth, Abdülcanbaz, Don Juan, Hadi Öldürsene Canikom, Maymun Davası, Ay Işığında Şamata, Bir Anarşistin Kaza Sonucu Ölümü, Atçalı Kel Mehmet, Caligula, Bu Bir Rüyadır, Müfettiş, Çayhane, Saatleri Ayarlama Enstitüsü, Michelangelo (Ekin Yazın Dostları En İyi Oyuncu Ödülü)

Yönettiği oyunlar ise: Temiz Ev (İstanbul Devlet Tiyatrosu), Birdy (İstanbul Devlet Tiyatrosu / İsmet Küntay Özel Ödülü), Sanat (Tiyatro Gerçek), Cyrano de Bergerac (Tiyatro Akla Kara /Ekin Yazın Dostları Yılın Yönetmeni Ödülü), Geçtim ama Tiyatrodan (İstanbul Devlet Tiyatrosu /Direklerarası Seyirci Ödülleri Yılın Temasına Uygun En İyi Oyun Ödülü), Kuş Kafesi (Tiyatro Akla Kara), Karar Kimin (Tiyatro Akla Kara) Kalpak (İstanbul Devlet Tiyatrosu)

Oynadığı dizilerden bazıları: Çiçek Taksi, Mahallenin Muhtarları, Kurtlar Vadisi, Oks Anneleri, Sen de Gitme, Leyla İle Mecnun, Vicdan, Güllerin Savaşı, Eşkıya Dünyaya Hükümdar Olmaz

Oynadığı filmlerden bazıları: Sevgilim İstanbul, Gönlümdeki Köşk Olmasa, Yakup, Alkol ve Hayatlar, Karadeniz

Ayrıca 2001-2010 MSGSÜ Devlet Konservatuvarı Tiyatro Anasanat Dalı’nda öğretim görevlisi olarak çalışmış ve Haliç Üniversitesi Tiyatro Bölümü’nün kuruluşunda bulunmuştur. Almanya Art Culture Works Oyunculuk Akademisi’nde eğitmenlik yapmıştır. Halen Haliç Üniversitesi Tiyatro Bölümü’nde ve Okan Üniversitesi Tiyatro Bölümü’nde öğretim görevlisi olarak ve İstanbul Devlet Tiyatrosu’nda Genel Sanat Yönetmeni yardımcısı olarak görev yapmaktadır.